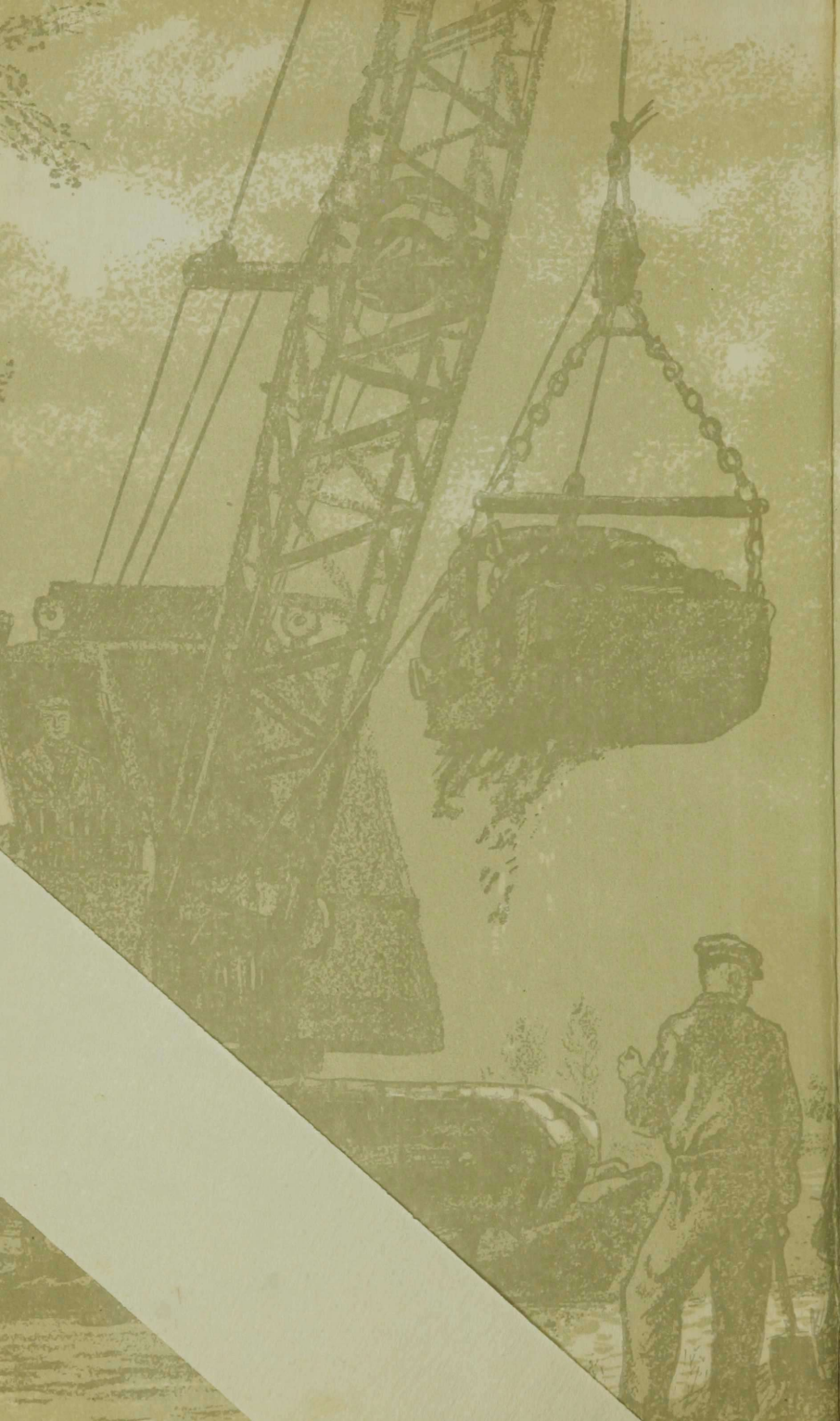


H A N S L E B E R E C H T

# Teel







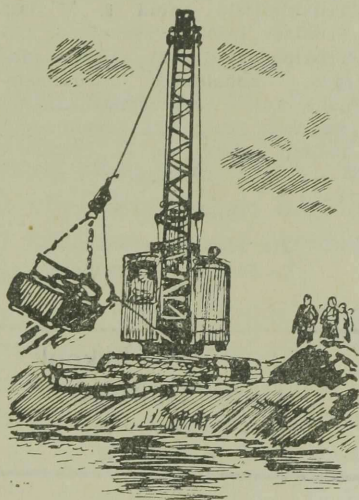
HANS LEBERECHT

*Teel*

HANS LEBERECHT

# Teel

JUTUSTUS



EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1951

Vastutav toimetaja A. K e r g e.

Kunstiliselt kujundanud

E. O k a s.

Tehniline toimetaja

H. V e b e r.

Ladumisele antud 19. III 1951.  
Trükkimisele antud 9. V 1951.  
Trükiarv 10 000. Paber 54:84, 1/16.  
Trükipoognaid 11. Formaadile  
60:92 kohaldatud trükipoog-  
naid 9,02. Arvutuspoognaid 7,9.  
MB-03648. Trükikoda „Kommunist“,  
Tallinn, Pikk tn. 2. Tellimise  
nr. 1393.

Hind rbl. 5.10.

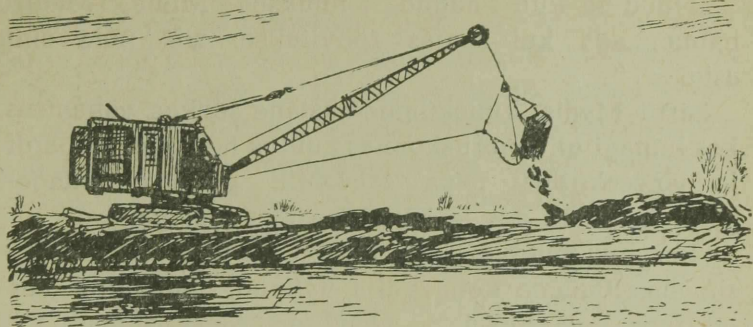
На эстонском языке.

Г. Леберехт. В дороге.

2

Tartu Riikliku Ülikooli  
Raamatukogu

14420



## ESIMENE PEATUKK

Vanal Pärtli Madisel murdsid hundid metsaservas voona ja lamba kolme tallega. See kõik juhtus päise päeva ajal, kui kolhoosnikud karjamaa lähedal rukist lõikasid. Madis aitas hakke teha, ehtides iga hakki meisterlikult viljavihuga nagu mütsiga.

Voona oli hunt ära viinud, lammas talledega aga jäi maha põõsaste alla.

Õnnetusest sai Pärtli Madis teada, kui ta koju lõunat sööma tuli. Pärast lõunat ta põllule ei läinud, vaid istus süngena jahedas köögis koristamata laua taga ja võttis vastu kaastundeavaldusi. Ega Kilgi külas iga päev juhtunud, et hunt murrab korraga nii palju lambaid, ja seepärast tulid paljud, kes kaastundmusest, kes aga lihtsalt uudishimust, kas või pooleks tunniks vana Madise juurde. Sel päeval külastas teda rohkem inimesi kui harilikult poole aasta jooksul. Kuuri juures keti küljes haukus ühtesoodu kähedalt hall peni, kes ise sarnanes hundiga.

„Nüüd sa küll haugud,“ nuuksus Miina, Madise naine, „aga kui majas röövitakse, siis pole sinu asigi...“

Pärtli Madis, kuuekümne-aastane toekas vanamees, kes kunagi oli ümbruskonnas kuulus hea õnnega pardi- ja jänesekütina, istus taburetil, põrnitses süngelt põrandat enda ees ja kõneles südametäiega:

„See on muidugi vana emahundi-raip. On endale siin meeltemööda koha välja valinud, kui mitu aastat juba teeb kurja... Need on tema silmad, mis öösiti metsaservas põlevad! Kui palju lambaid on meil ümberkaudu kaduma läinud... Huntidel on pesa siinsamas ligidal rabas. Kuula hommikul koiduajal, kuidas emahunt ulub... Kui ma noor oleksin, ma talt naha võtaksin!“

Neid sõnu kordas Madis peaaegu igaühele, kes üle läve madalasse kööki astus. Sedasama kinnitas ta ka külanõukogu sekretärile, elatanud heasüdamlikule naisele, kes oli jalgrattal kohale sõitnud.

„Kas lambad olid kindlustatud?“ küsis külanõukogu sekretär akti koostades asjalikult.

Teadsaades, et polnud, laksas ta kaastundlikult keelega.

„Te ei saa ju mitte kopikatki... Kui aga oleksite kindlustanud, siis poleks mingit kahju...“

„Kuid kes seda teadis,“ lausus Madis tõsiselt, imestades naiseliku naiivsuse üle. „Kui oleksin teadnud, muidugi oleksin kindlustanud ja raha täpipealt ära maksnud... Aga või ma siis teadsin? Õnnetust ei saa ette näha!“

„Aga igaks juhuks oleks pidanud kindlustama...“

„Seda'nd küll, aga hunt ju oleks võinud ka murtmata jätta. Näe, naabriedel ei puutunud...“

Laitvalt naisele vaadates jätkas Madis oma juttu:

„Ja mina ostsin nende röövlite pärast veel püssi. Läänud talvel kõmmutasin meie sauna taga kaks korda nende pihta. Sauna juurest metsaserva, te ju teate, võib kiviga visata... Ja mis te ütlete, kolme päeva pärast hiilgavad hundi silmad jälle metsaservas. Mis neil karta? Peale minu pole külas ühtegi jahimeest. Ja mis jahimees ma olen oma kuuekümne aastaga? Mina nüüd soos mõni hundi tagaajaja... Temale on soo oma kodu, — iga aasta toob seal pesatäie kutsikaid... See on juba sihuke sugu, — rabas sünnivad ja kasvavad!“

Tuli kolhoosi esimees Adam Tuisk, laiakondiline pikk mees, murelik ilme kitsal loperguse ninaga näol. Ta kandis linast särki, mis oli higist selja külge kleepunud; kunagi musta, nüüd plekiliseks muutunud kaabu alt tükkisid kaelale ruugete juuste tolmunud kahlud.

„Küll on teine puhta töö teinud, ma käisin vaatamas. Puha lõhki kiskunud!“ ütles ta mingi koguni ebasündsa elavusega, kui ta kööki astus ning seal istuvaid inimesi silmitses.

„Ega veri ole välja lastud?... Talledel pole ei villa ega liha... Kuid vana lammas tuleks vähemalt pügada. Ei vea sul, Madis!...“ Ta sügas oma karvast rinda särki all.

„Õnne nagu katkisest kapast...“ nõustus Madis üsna hapu näoga.

Ta jättis ohkivad eided Miinaga kööki, ja astudes vanamehelikult raskelt oma villastes sokkides, mida ta kandis kuumast ajast hoolimata, viis külalise madala laega kambrisse, mille kitsad vanaaegsed aknad avanesid õunaaia poole.

Ta võttis kapist kummirõngaga patentkorgiga suletud roheline õllepudeli, kallast ettevaatlikult kahte kumeraküljelisse tuhmjasse napsiklaasi kõige kange-

mat viina ja nihutas külalise ette plekist karbikeses tubaka.

Aadam viskas kübara nurka nagisse. Joodi.

Madis pajatas — ei tea mitmendat korda — oma õnnetusest.

„... Õnnetus ei hüüa tulles, selle eest ära ei karga,“ lõpetas ta sügavamõtteliselt oma jutu. „Eks õnnetus käi alati õnne kannul. Nagu minu must kass aidas hiire järel. Õnnetus on suur, õnn aga hiire-sugune... Nii on see alati olnud. Halba põllumaad on elus rohkem kui head. Näe, soolahmakad on meid ümberringi sisse piiranud, aga põllud on siin-seal kün-gaste peal nagu lapid räbalatel pükstel. Proovi siis huntidele ligi pääseda... Enne tuleb soo puhtaks rookida...“

„Nojah, soo...“ ohkas Aadam, „sa räägid — puh-taks rookida... Hea oleks muidugi, aga praegu me ei tea ju isegi seda, kuidas sellest maast jagu saada, mis käes on... Kust neid inimesi võtta? Inimesi on vähe... Ainult meie, vanad kannud, hoiame veel maast kinni, noored aga on läinud kerge töö peale, linna. Traktoristideks õpivad, kõik tükivad masinate peale... Nemad usuvad masinasse, arvavad, et sel-lest leiavad kerget õnne. Leiba aga saadakse ränga tööga... nii et veri küünte all... Liiga kallis lõbu on meile masinad... Vaat need on meie masinad!“ Aadam Tuisk sirutas ette oma lahmakad, parkunud ja veriseks kriimustatud sõrmedega käed.

Madis kallas veel. Joodi jälle ja vaikiti hetkeks mõtlikult.

„Meil vaja jagu saada sellestki maast, mis on,“ kordas Aadam ja tõusis toolilt. „Jäin sinuga siia istuma, kuid tarvis on minna, — täna lõikame ööni välja. Sa, ei tule?“

„Ei, vähemalt nahad tuleks maha võtta,“ sõnas Madis. „Juba niigi missugune kahju... Lambad olid ju kindlustamata...“

Olles pahvinud kanget „pinutagust“ ning vaikinud mõne aja, torises ta solvunult:

„Aga naabriedel, Lauba Kaiel, olid lambad kah ju selsamal heinamaal, üsna ligidal... Ja neid hunt ei puutunud... Ja Kaiel ei põe sead millalgi maksa-tõbe... Tuleb välja, et veab...“

„Noh, kaugele see Kai on jõudnud oma vedami-sega.“ Aadam lõi käega.

„See on õigus, eks meil kõigil ole Kilgis raske olnud,“ nõustus Madis ja tõmbas silma sattunud suitsu pärast näo krimpsu. „Kui minu jõud, mis ma maa sisse matnud olen, kätesse ühtekokku koguda, siis võiks nende kätega kindlasti kivist maja nagu õle-tuusti üles tõsta. Aga kõik on läinud justkui hundi kurku... Ja milles seisab kogu asi? Soos! Enne kol-hoosielu ta hävitas kõik, ja näe, nüüdki... hammus-tab.“

„Mis sa lihaga mõtled teha, veri pole ju välja las-tud, nagu vaja?“ muutis Aadam jutuainet.

„Mis ma teha mõtlen? Naha võtan maha, liha matan maa sisse...“

„Sa ehk annaksid kered mulle,“ küsis Aadam, „kanadele keeta...“

„Küllap sa kanadele keedad,“ mõtles Madis, usal-damatult kõõrdi jutukaaslasele otsa vaadates. „Sina oma ahnuses sööd isegi kolmanda aasta soolaliha, kui pekk on juba kollane ja haiseb. Aga värsket liha, kas või hundi kistut, sööd sa ise hea meelega... ära sa ei põlga...“

„Ja mis sa mulle selle eest annad?“ küsis ta.

„No mis seal ikka anda... Hunt on puruks kisku-

nud, ära ilastanud, saad isegi aru... Kui kaastundmuse pärast, noh... saabaste jaoks vasknaelu kaks tikutoositäit annan, — sa vist küsisid...”

„Ja nahatükke apsatite jaoks,“ nõudis Madis ning ohkas.

„Hea küll!“ krimpsutas Adam nägu ega suutnud hoiduda etteheidet tegemast: „Sul tuleb niikuinii auku ajada...”

„Ega sina ju aukuajamiseks võta... Noh, olgu siis pealegi... Oota, ma tulen sinuga kaasa...”

... Nülginud lammastelt nahad ja tõmmanud need kuivatamiseks peergude abil pingule, tuli Madis õuest tupp. Juba läve ees kuulis ta naabrinaise Lauba Kaie mahedat, yeidi sisisevat häält. Naabrieit oli kuivetu, sooniline naine, aastailt viiekümne ümber.

„Missugune kahju!“ lausus ta Madist nähes masendatult. „Ja oleks või koeradki haukunud... Kui oleks õigel ajal jaole saanud, oleks vere välja lasknud, liha nagu kord ja kohus lahti lõiganud ja siis katlasse... Aga siin tuleb välja, et isegi kindlustatud pole... Ja peaasi, minu lambad olid ju saja sülla kaugusel sinu omadest.”

Madis pesi vaikides käsi ja kortsutas Kaie kaastundeavaldusi kuulates kulmu.

Umbusklikule Madisele näis, et naabrinaise sõnad on tingitud mitte niivõrd tema hädale kaasatundmisest, kui teda pahandavast eide rõõmust: Kaie lambad jäid ju terveks. Hunt oleks võinud niisama hästi ka nende kallale tungida.

„Millest siis sinu tuju nii sant on?“ katkes viimaks Madise kannatus. „Sinu lambad on terved?... Noh, siis ole vait...”

Madise sõnad kõlasid jõhkralt. Tema naine Miina pöördus pliidi poole ja hakkas pannidega kolistama.

Kai pigistas huuled kokku, langetas silmad ja hakkas värisevail sõrmil õlgadele visatud sitsrätiku otsi siduma.

„Seda sa räägid ilmaaegu,“ sõnas ta. „Õigust öelda pole mul sinu õnnetusest sooja ega külma... Kuid mina tulin heast südamest...“

„Heast südamest...“ Madis muigas virilalt ega hoidnud enam tagasi viha, mis rõhuva raskusena ta südamesse kogunes. Ta ütles:

„Kõik me oleme nii... kogu eluaja... kõigest südamest üksteist nõõrinud, — kas pole tõsi?“

Ja tundes mõnu oma sõnade mõjust, vaatas ta peaaegu põlastavalt naise ja Kaie hirmunud näkku ning kõneles üha valjemini.

„Sinu kadunud mees Peeter, minu kallis naabri-mees, ahmis peaaegu igal kevadel vaotäie minu maa küljest... Kas samuti heast südamest?... Ütle, Kai...“

„Madis!“ püüdis naine vahele segada.

Oma aastaist hoolimata rühikas ning karme Kai oleks nagu tuulest pingilt püsti tõstetud ja ka Madis tõusis. Kaks inimest, keda lahutas kitsas riba taluköögi tallatud põrandat, mida oli aastakümneid kulutatud raskete saabastega, vaatasid teineteisele vihaselt otsa.

Kai, valge nagu lubi, ütles end taltsutada püüdes:

„Sina ära puutu Peetrit, ta on surnud, vaid tuleta parem meelde oma tegusid. Kui palju sina tema hinge sõid!“

„Missuguseid tegusid, ah?!“ kõrgendas Madis häält ja nohistas läbi sõõrmete.

„Kui palju on sinu kari meil vilja ära tallanud...“

„Ah, sa mäletad isegi seda? Aga mispärast pidin ma oma põldudele aia ümber vedama, kelle karja

eest? Ma oleksin ennem nõus elama kõrvuti hobusevarastega kui teie perega..."

Eluaeg külge külje kõrval elanud kaks vana inimest tammusid raskesti hingates kühmlikul köögipõrandal ja heitsid teineteisele näkku süüdistusi omavahelise olnud ja olemata ülekohtu pärast. Vananaiselikult kriiskas ja vehkis kätega Kai, karjus ja ähvardas Madis, olles nagu ühekorraga unustanud mehe au ning väarikuse.

Meenusid kevaditi loomade poolt põldudele tehtud kahjud, mingid maharaiutud puud, rändavad piirikivid, teise maast endale küntud vaod ja kuurist teadmatult kadunud vasikanahk...

Peeter oli surnud viisteist aastat tagasi ega võinud enam kellegi maast ahmida vagusid, ja pealegi vedelesid piirikivid ise praegu kolhoosi maal ülearustena, ka polnud alust vasikanaha varguses kahtlustada naabreid, kuid Madise nägu leegitses siiski vihast ja vana Kai, rebinud peast sitsrätiku, mudis seda endalegi märkamatu kätte vahel ning tema hallid juuksealgud olid õlgadel sassis.

Jah, nii see oli. Oli ju tülides piirimärkide ümber, võitluses liigse vaotäie maa, heinatuusti pärast, mille oli haaranud naabri karjamaalt lehm, möödunud suurem osa töörohkest elust, mis halastamatult surus inimesi soo külge. Too vana pakitsev valu kisendas inimestes, sest ta ei võinud mööda minna niisama lihtsalt, otsekohe, seda enam, et see neetud soo oli veel külje all ja andis end valusasti tunda.

Niiviisi tükikaupa ja mõttetult puistasid nad rae-vustena ikka ja jälle läbi oma elu, võib-olla koguni unustades, millest nende tüli täna oli alanud...

„Sa veel räägid!...“ karjus Madis rusikaga vehkides. „Aga mäletad, kuidas mu täkk Juku karja-

maal, sileda maa peal, oma jala murdis? . . . Maha tuli lasta. Kas mäletad?"

„Mis sa sellega ütelda tahad?“ halises Kai väriseva häälega, kiiresti silmi pilgutades.

„Sa küsi Peetrilt!“ kummardus tema kõrva juurde Madis.

Vana Kai tõukas ta eemale, ajas end sirgu ja kisen-  
das kohutavana oma raevus:

„Peeter on hauas, ta ei saa enda eest välja astuda, aga sina valetad! Sa oled alatu inimene. Ja vasika tapsid sina!“

„Missuguse vasika?“ Madis jäi korrapealt vait, otsekui oleks jooksult tara otsa komistanud.

„Valgete jalgadega, mäletad, meie Kõrviku oma . . . Sel aastal, kui Elmar sündis . . . Sa löid vasikat kai-  
kaga, kui ta taliorasest kätte said. Tuli maha tappa . . .“

Ja äkki puhkes vanaeit küüru vajudes nii kibedasti nutma, et Miina teda nähes näo põllega kinni kattis ja oma nurgas samuti nutma hakkas. Madis vaatas metsikult naistele ja läks otsekui mõistusele tulles ära kambrisse, ust kõvasti kinni lüües.

Sel päeval ei tulnud enam kedagi Madise juurde. Naine, kes tunni aja pärast korraks tuppa sisse vaatas, teatas, et külasse on saabunud rändkino autobuse moodi masinal. Kilgi külas oli see esmakordne, ja selline sündmus oleks muidugi huvitanud ka Madist, kui tal poleks nii halb tuju olnud. Auto peatus kilomeeter maad talust eemal, ja kõik kolhoosnikud, nii noored kui vanad, läksid filmi vaatama.

Väikeses külgakambris, kus Madis harilikult magas, keerles pilvedena kibe sinine suits: Madis suitsetas ja köhis ärritatult. Ta isegi ei pöördunud Miina poole, ei vastanud. Kui naine oli sulgenud ukse, keeras vana-  
mees uue plotski.

Näh, niisugune on see kaastundmus!... Sõitis kohale rändkino, ja kõik, olles unustanud soo huntidega ja tema, Madise õnnetuse, valgusid trobikonnas filmi vaatama... Kindlasti läks ka Kai nendega kaasa. Madis kehtis kibestunult õlgu.

Tema, Madis, tundis praegu otse ületamatut soovi kõik südame pealt ära rääkida, ükskõik kellele. Kõnelda emahundist, Kaiest, vasikast, soost...

Madise maja seisis künkal. Nii kitsas kui külgekambri aken oligi, sealt avanes avar vaade maheda õhtuvalgusega üleujutatud soole. Sel hilisel tunnil näis soo koguni suursugusena, harva silmapuutuvad madalad künkad kidura metsa ja põõsastikuga kaetud soisel tasandikul sarnanesid mäeharjadega.

Kes kuidas, aga Madis juba teadis hästi, et kõik see suursugusus on ainult silmapete... Ühtegi võimsat kuuske ega mäнди ei kasvanud soisel tasandikul, ainult kidurad, käsivarre-jämeduste tüvedega männid ja sookased.

Avatud aknast kandus sisse kaugusest summutatud lauluhelid. Noored laulavad!

Madis jäi kuulatama ja talle näis, et ta eraldab koori hulgast oma tütre Salme helisevat häält. Vanamees kortsutas vihaselt kulmu. Tütar oli isakodus juhtunud õnnetusest teada saades päeval kolhoosijuhatuses koju jooksnud, nutnud murtud lamba juures, sosistanud emaga ja jälle tagasi oma juhatusse lipanud, kus ta töötas arveametnikuna. Nüüd aga läks kodus juhtunud õnnetust unustades arvatavasti mingisugust filmi vaatama, selle asemel et kurvastada õnnetuse üle koos isa ja emaga.

Kuid võib-olla oligi parem, et ta nii ruttu ära läks?

Madisele meenus inetu vahejuhtum köögis, ja ta tõmbas pea õlgade vahele.

Praegu, vaadates loojuva päikese kiirtes petlikult imekaunist rohelist soomerd, mis ulatus otse taluni, kaldus Madis rahulikumalt ja järelemõtlikumalt arutama kõike toimunut.

See vaikne Peeter oli muidugi õiendanud midagi nende piirikividega, kuid tema, Madis, oli ju ka kunagi ammu Peetri piirilt kaks kuuske maha saaginud. Neid kuuski oli Peeter hoidnud tünnilaudade jaoks... Eks ole juhtunud mõndagi... Ja see lugu valgete jalgedega vasikaga oli ka olnud...

Ja ometi polnud Peeter teistest halvem inimene — kaine ja arukas peremees, osavõtliku südamega: nuttis kirikus, laulis kooris, armastas lapsi... Naabrilt maad varastades oli ta samal ajal väikeste võlgade tasumisel kõige ausam inimene.

Ja mida võis ütelda Kaie kohta? Igavene tööruh-maja. Jäänud viieteistkümne aasta eest leseks, oli ta oma maatükist ikka kuidagiviisi kinni pidanud, oksjonile minna ei lasknud, perekonna hoidis laostumisest, lapsed kasvatas üles. Ise kündis, äestas, külvas...

Noh, hästi, — aga tema, Madis? Kui just ausalt vae-kausile panna kõik head ja vead, — kas on ta siis kurjast südamest kellelegi halba soovinud? Kui seda ongi olnud, siis ainult vimmast, kibedast nagu seisev rabavesi. Ja kui on olnud vimma, siis valust ja nõrkusest, hirmust elu ees, mis on kitsi ja ebaõiglane nagu soomaa. Ta pole ju kedagi tapnud ega röövinnud ja on aus olnud, niipalju kui elu on võimaldanud... Ta on kui mitte parem, siis ka mitte halvem teistest küla-inimestest...

Aga millest tuli siis see viha ja vaen, miks tülitseda praegu, kus ei tohiks olla paika kurjusel, sest juba teist aastat töötavad nad ühes kolhoosiperes ja peak-sid elama ka üht elu?

Uha süngemalt vaatas Madis sood, mida valgustas südantängistav punakas värisev helk. Kogu oma ole-musega töötas loodus praegu nagu alati — nagu nooruspäevilgi — rahu, helget päikesetõusu homseks hommikuks ja õnne. Kuid ta ju pettis, — Madis teadis seda. Siin Haldja soodes ei täitnud loodus kunagi oma lubadusi... Madise silme ette kerkis pilt, kuidas poegi imetav emahunt, lambaverd täis söönud, oma pesas seal kuskil sootihnikus Haldja jõe lähedal teist külge keeras... Talle tundus, et ta näeb hundi pilukil silmade pilkavalt vilkuvat läiget. Need silmad jälgi-sid tähelepanelikult soo sügavusest, — mis toimub siis Pärtli Madise õues? Madis krigistas hambaid.

„Noh, oota!“ urises ta ähvardavalt. „Oota sa...“

## TEINE PEATÜKK

Söetolmuga kattunud puuvärava rasked pooled ava-nesid aeglaselt, andes teed massiivsele roomik-ekska-vaatorile, mis tegi silmale rõõmu oma värsked karmiinpunase värviga.

Võimsalt müriseva masina järel astus poisilikult rohmakal sammul suurekasvuline pikkade kätega üheksateistkümne-aastane noormees. Jämedast villa-sest riidest odav ülikond, mis oli ostetud paar aastat tagasi esimesest iseseisvast teenistusest, oli Elmar Laubale kitsaks jäänud: käistest ulatusid välja pikad päevitunud käed, pintsaku keskmine nööp andis vaevu kinni ja püksid pikkade koibade ümber küündisid napilt katma sääremarju.

Aeglaselt väljaroniva masina tagant hakkas õue-sügavusest paistma raudteejaama tahmunud kauba-aida nurk, kirkalt läikisid raudteetammi mustal liival

hommikuvalguses sinavad rööpad. Veetorni juurest eemaldus sügavasti ning kärarikkalt hingav vedur ookrikarva põlevkivikamakaid täislaaditud tendriga. Ämbrikujulisest valamistorust langes suuri sätendavaid tilku. „Nagu hobuse mokkaldeelt joogiküna juures...“ mõtles Elmar Lauba.

Kergitades uudishimulikult tihedaid nisukollaseid kulme rahulik-naiivsete siniste silmade kohal, vaatles ta esmakordselt elus suure raudtee-kaubajaama panoraami. Kõik siin — teid mööda veerevad kaubavagunite ja naftatsisternide pikad rongid, hoonete katused ja seinad, liiprid ja liiv — kõik lõhnas masuudi järele ja näis olevat kergelt üle puistatud ülipeenikese põlevkivituhaga; kõik, peale sinakas valguses helkivate rööbaste, mis otsekui varjasid endas veel äsjasest raudratastega kokkupuutumisest saadud kuumust.

Uldisel tahmasel taustal näis metallist ja kabiini värskest värvist läikiv ekskavaator pidulikuna. Hulga kiiresti veerevate raudrataste seas paistis aeglane roomikuil iseliikuja ebahariliku külalisena. Ent ometi tundus teda värava juures ärasaatvale, päikese käes punakaks pleekinud nokkmütsiga raudteelasele, et uues masinas on midagi väga lähedast tema majapidamisele. Võib-olla meenutas ekskavaatori kabiini aknast välja vaatav kuivetu ning energilise näoga juht masinisti veduril...

„Noh, head teed!“ hüüdis raudteelane lahkujatele.

Ekskavaatorijuht August Järvet, kuklasse lükatud nokkmütsiga, päevitunud heledavereline mees, ei kuulnud mootorimürina tõttu tema häält, kuid Elmar Lauba, harjunud küla kombe kohaselt kõiki tervitama ja lahkumisel pikalt hüvasti jätma — olgu need kas või vähetuntud inimesed, — peatus asjalikult, et vastata enda ja Augusti eest.

„Aitäh, kuidagiviisi jõuame pärale,“ ja sirutas kohmakalt käe.

„Hea masin,“ lausus raudteelane silmi kissitades, heitis Elmarile mütsinoka alt vanameheliku mõistva pilgu ja muheles: „See teil alles tolmutab...“

Soovides tasuda vanamehele nende uue masina kiitmise eest, tegi Elmar vähese mõtlemise järel ettepaneku:

„Sõitke meie juurde Haldja jõeale haugisid püüdma! Hästi võtavad landiga.“

Raudteelane oli üllatatud:

„Haldja? Minu vanaisa oli ju sealt kandist pärit.“

„Vanaisa?“ rõõmustus Elmar. „Noh, näete... Ainult vaadake, et te hiljaks ei jää, muidu me vinname jõepõhja välja ja kihutame kõik havid laiali. Näe, mis sugune kopsik meil on!“

Elmar pahvatas laginal naerma.

„Kunagi võib ju sõita,“ naeratas vanamees. „Tead ju vanasõna: mis kala keegi otsib, seda ta saab...“

„Noh, kõige paremat,“ ja Elmar pigistas raudteelase kätt, ning mõtelnud viivu, tänas veel kord, nüüd juba ei tea mille eest:

„Aitüma!“

Pistnud käed oma kitsaste pükste taskuisse, hakkas ta pikkamisi astuma kivisillutist mööda müriseva ekskavaatori kõrval. Minna tuli väga aeglaselt: ekskavaator E-505 roomas kahekilomeetrilise tunni kiirusega. See oli tema ainuke ja suurim kiirus.

Kuskil kaugel, majadest ja alleede puudest varjatud lahe kohal tõusis päike; ekskavaatori järel roomas pikk vari. Varju läbisid kohmakast terashiiglasest ettevaatlikult mööduvad veoautod. Tööle ruttavad inimesed vaatasid käigul tagasi.

Paremal, raudteehoonete katuste taga, vedurite

korstnate kohal kerkis suursuguselt Toompea kõrge nõlv. Jahe hommikune udu mähkis endasse igivana paeseina põhjapoolse kallaku ja otse järsakuäärele liibunud vanaaegsete, kivikatustega majade fassaadid, ainult lipp Pika Hermani tipus helendas juba linna kohal erepunase leegi keelena ja väreles meretuule käes.

Nagu rohelistesse tunnelisse sõitsid nad paetahvleist kivi-kõnniteede äärde istutatud pärnade varju ja väljusid peagi laia väljaku helendavasse avarusse.

Kogukate peegelläikes sädelevate autobuste rivi taga, taastatud ooperiteatri helekollase hoone taga nägi Elmar suurte ehituste tellinguid. Mööda haprana näivat metallkonstruktsiooni ronis tõstuk telliseid täislaaditud käsikäruka.

Elmar sammus otse ekskavaatori taga; ta tahtis, et kõik ümberringi näeksid ja mõistaksid, et tal on kõige lähemad suhted selle oivalise masinaga, et ta on üks selle meeskonna liikmeid.

Mõnetunnise sõidu järel jõuti linnast välja, mööduti äärelinna puumajakestest, noorte õunapuudega aedadest, ja neile avanes andide poolest kitsi maa rõõmutu pilt. Mõlemal pool maanteed laius kanarbiku, päikeses kõrbenud kidura rohu ja pruunika samblaga kaetud tasane kõnnumaa. Siin-seal oli näha madalaid pae-kivist laotud tarasid. Paljudes kohtades tuli paas tolmustest tuultest kokkukantud õhukese mullakorra all välja otse maapinnale.

Elmaril hakkas seda nukrat maad nähes igav. Ta ronis kuumu kabiini August Järveti juurde, leidis endale istekoha tööriistadekastil ja jäi rappuva metallseina vastu toetudes tukkuma.

Päike pilvitus taevas oli kaldunud üle keskpäeva. Kuumusest olid telefonitraadid vajunud nõtku nagu

pesunöörid. Vastutulevad autod uhtsid neid üle kuumuselainega ja juustesse pugeva peenikese tolmu tiheda pilvega. Tarvitses eemalduda ekskavaatorist kolm sammu, ja sai kuuldavaks rohutirtsude miljoni-line koor väljal. Kogu aeg oli tahtmine juua.

Vahetevahel tegid masinistid vahetust ja Elmar kummardus juhtkangide kohale. Hõõguvalt teelt tema ees tõusis kuuma õhu voogav terendus.

Mida kaugemale linnast lõuna poole, seda sageda-mini kohtasid nad põlde; maa muutus viljakandva-maks. Tihedat meehõngu levis mustendavailt seem-neks jäetud ristikulappidelt. Lõigatud rukki hakid seisid rividena põllul. Oli tunda saabuvat augustikuud: lõhnas tugevasti juba valminud viljade, kraaviperve-del üleküpsenud maasikate, kuivama lõõnud kibekate köömnete järele...

Pikkamööda liigub masin Haldja poole.

Võimsa diiselmootori ühtlast pinguldatud värinat võib tajuda hiiglasliku metallkere igas osas, alates väi-kesi kivikesi teel valgeks tolmuks hõõruvaist valatud roomikutaldadest kuni juhtkangide käepidemeteni, millel lebavad Elmar Lauba tumedaks päevitunud, veel mitte oma lapselikku lihavust kaotanud käed.

Kui palju metalli on läinud selle masina peale! Kui koguda kokku kõik vana Kilgi küla adrad ja lisada neile külasepa sepikojast kogu vanaraud, küllap vist ka siis ei jätkuks materjali niisuguse hiiglase jaoks, mõtleb Elmar.

Vähe oli olnud rauda Kilgi külas, Elmari isamajas aga kuuldus selle kõlminat eriti harva. Isegi kevadine vihm, mis lõbusalt põristas kahe talu peremehe Juhan Piiperi tsinkplekiga kaetud katusel, kaotas tema isa-maja poolpehkinud ja sametise samblaga ülekasvanud õlgkatusele langedes oma heliseva hääle. Seal, nende

talus, polnud mitte ainult kaevukook puust, nagu see olema peab, vaid puust oli ka ämber, mis kaevu lasti. See aga oli juba vaesuse tunnus. Isegi vana kella kõveraks kooldunud numbrilaud oli tehtud sellest samast materjalist, millest olid kulbid ja lusikad. Metall-lusikad polnudki külapoes nii väga kallid, kuid puud võis ju päris ilma tasuta riigimetsast näpata...

See kõik siiski ei tähenda, et Kilgi külas oleks rauast puudus olnud. Naabril, Pärtli Madisel seisis õues koguni malmist pump, ja see oli talu uhkuseks. Kilgi külas elas isegi traktoriomanik — Hugo Markus, esimene jõumees ümbruskonnas. Aga Juhan Piiperist ei maksa rääkida: temal oli mitte ainult metallist katus, vaid katusel ka tuulemootor dünamoga.

Kilgi külas määras metalli hulk majapidamises selle omaniku rikkuse astme: olid ju masinad tehtud malmist ja terasest! Seda mõistes oli isa alati erilise ahnusega üles korjanud kõik talle ettejuhtunud rauarisud, kuitahes kasutud nad esimesel pilgul näisidki. Puueseemete maailmas oli hinnas iga raudnaelgi. Vanast kulu- nud hobuserauast tuli välja tore konks kuuri pärss- puule. Lihtsast roostetanud kõverast raudlatist võis välja taguda rea kasulikke asju: jalasetalla ree jaoks, vitsa ratta peale või äärmisel juhul võru tünni tarvis.

Ainult sellega võis seletada, et säärane aus inimene nagu Peeter Lauba ei suutnud kiusatusele vastu panna ja näppas ehitatavalt raudteelt kaks relsijuppi. Oösel tiris ta pingutusest lõõtsutades ja nägu ning käsi võsastikus kriimustades relsijupid eemale ja peitis kuusetihnikusse. Järgmisel ööl rakendas ta hobuse ette, vedas relsid koju ja viskas nad sügavasse sogase veega auku, kus Kai harilikult linu leotas. Seal nad lebavad tänase päevani, kellelgi pole neid tarvis. Seda imelikku lugu jutustades naerab vana Kai alati nii, et

talle pisarad silma tulevad ja jääb arusaamatuks, kas ta naerab või nutab kibedasti.

Seda lugu oli Elmarile lapsepõlves korduvalt jutustatud. Kui ta juba täiskasvanuks oli saanud, kujutles ta ema juttu kuulates, kuidas isa, habemik elatanud mees, veresooned laubal pingutusest paisunud, tassib pimedal ööl relssi, mida talumajapidamises ka kõige suurema vaevaga pole võimalik viljalõikajaks või külvimasinaks muuta.

Elmar mäletas isa halvasti; too suri, kui poisike oli nelja-aastane. Poja ettekujutus isast oli millegipärast seotud talvise päevaga ja omatehtud hõövelpingiga köögis. Sel pakasel päeval võttis isa kuiva lepa kõvera juurenoti, töötas selle kallal terava kirve ja peitliga, ja juurika üks ots muutus hobuse peaks. Puuris siis noti jämedamasse ossa augud, pani sisse pulgad, ja tõusiski kõigile neljale jalale seisma puust hobune, niisama tugev nagu ema madal köögijäri.

Rohkem midagi ei jõudnud isa Elmari jaoks teha, sest ta suri varsti vähki. Selles polnud midagi imekspandavat. Kilgi külas olid paljud surnud vähki või maohaavadesse. Kohalik külakooliõpetaja, Piiperi sugulane, rääkis tavaliselt, et neisse haigustesse suremise protsent on nii kõrge talupoegade eneste süü pärast. Tema arvates pidasid nad liialt lugu raskest toidust, ja ka arsti poole pöördusid harva, peaaegu et alles surivoodil.

Puuhobune oli Elmaril ainuke „tõeline“ mänguasi, kõik muud talle kuuluvad esemed olid talle alates kaheksandast eluaastast mitte enam mängimiseks, vaid asja pärast: karjasepiits, lepakoorest keeratud pasun, märss toiduga. Ta karjatas suvel Juhan Piiperi lehma, ja temaealised Juhani tütreid kadestasid teda kõigest hingest. Mitte kellelgi nende tuttavaist

peale Elmari polnud sellist kaunikõlalist pasunat ja nii pikka piitsavart. Ta oli ju kõige pisemaid karjaseid külas!

Piiperi noorima tütre Magdaga õppis Elmar ühes klassis.

Magda Piiper, piimvalge näonaha ja sõstrasilma-dega nägus tüdrukuke, klõbistas väledalt suurel kõve-raks paindunud varbadega klassi-arvelaual ning vas-tas vapralt õpetaja kõigile küsimustele.

Elmar aga jõudis õpetaja meelehärmiks halvasti edasi. Igapäevane elu oma väikeste, kuid põletavate muredega ei jätnud kohta abstraktseiks mõtteharju-tusteks.

Õpetaja innukad jutustused geograafiatunnis Tartu-maa viljakaist põldudest vägevate viijadega ja lopsa-kail luhtadel söövaist karjadest jätsid Elmari ükskõik-seks, otsekui oleks jutt võõrast, tundmatust maast. Tartumaal on pinnas viljakam, vähem soid, tunduvalt vähem kive, mida on kandnud ürgsed jääliustikud, — need ei läinud üle Tartumaa. Seal on isegi kliima parem. Kuid see roosiline pilt oli nii vähe sarnane sellega, mida poisike oli harjunud nägema oma kodu-külas Kilgis, ehkki vahemaa nende küla ja Tartumaa vahel oli veidi üle saja kilomeetri, et õpetaja sõnad kutsusid esile ainult usaldamatuse. Poisike kuulas neid hajameelselt ja unustas siinsamas.

Õpetaja andis arvelaual kõige lihtsama ülesande:

$$20 + 4 - 21 = ?$$

Magda Piiper kirjutas võrdusmärgi järele arvu „kolm“, ja tagasihoidlikult silmi langetades asetaskriidi klassitahvli äärel.

Kuid isegi niisugune lihtsaim matemaatiline ülesanne tegi Elmarile raskusi. Kriidiga maalikud rasvased

numbrid täitusid selsamal hetkel erilise mõttega, muu-  
tudes ülesandeks, mille lahendamise kallal ema taga-  
järjetult vaeva nägi. Lauba perekonna kogu saak  
moodustas nimelt umbes kakskümmend kotti vilja.  
Pluss neli? Noh, muidugi need neli kotti rukist, mis  
Magda Piiperi isa võlgneb neile selle eest, et Elmar  
viis kuud aastas nende lehma karjatab. Selles osas  
langesid abstraktsed arvud absoluutselt ühte tegeliku  
eluga, kuid miinustega oli asi halvem. Esiteks oli tar-  
vis kõrvale panna neli kotti seemneks, kaks kotti ära  
anda viljapeksmise eest masinistile Hugo Markusele,  
kaks jahvatamise eest veskil... Siga, lehm õhvake-  
sega ja lambad söövad talve jooksul ära vähemalt  
kaheksa kotti ning perele läheb uudseviljani viletsaks  
äraelamiseks vähemalt kümme kotti: sööjaid on ju  
kolm! Kokku kakskümmend kuus kotti. Las õpetaja  
proovib kakskümmend kuus maha arvata kahekümne  
neljast! Mis niisugusest arvutusest välja tuleb?

Aga vaat mis välja tuleb...

Elmar langetas kulmu kortsutades pea, ei kuulanud  
enam õpetajat ja asus omatehtud terava noaga kraa-  
pima koolipingi ülestõstetava klapi sisse arvu „kaks“.  
Ta kujutles üsna elavalt, kuidas ema oma vanades  
pasteldes, niiske sügisese tuule käes küürutõmbununa  
mööda küla hulgub, otsides, kust saaks laenata puu-  
duvad kaks kotti vilja. Pärtli talu juures aeglustab ta  
silmapilguks kõheldes sammu, kuid läheb seejärel  
ruttu mööda.

Naabri Madisega on neil vana vaen. Ennem istub  
lesknaine Kai päris ilma leivata, kui et läheb Pärtli  
juurde.

Kitsast ning pehmet jalgrada mööda sammub ta  
alla soise lohu poole. Vähesed kasutavad seda raja-  
kest. Üksluisena ja nukrana venib see peaaegu kilo-

meetri-pikkuselt kidurate sookaskede ja halli sooheina täis kasvanud kitsaste kraavide vahel.

Palju lehmanahast pastlapaare on Kai oma elu kestel seda rõõmutut rada mööda käies ära kandnud. Seal, kus rada lõpuks kruusaga sillutatud külateelega välja jõuab, kerkib ema ette teeristil kasvav väike tamm. Ümberringi on lehed puudelt langenud, ent sellel tammele on kõik veel kõvasti küljes, ehkki nad on mustaks kuivanud. Lumi tuleb maha ja hakkavad puhuma detsembrituuled, elutult sahisevad kuivanud tammelehed, kuid puu hoiab neid veel kõvasti kinni kuni kevadeni, — nii kõvasti, nagu Kai hoiab kinni oma lagunenuid majapidamisest, sammaldunud katusega majast, vanadest toolidest ja puuvoodist. Tamm seisab oma lehtedega kevadeni, kuni hakkavad paisuma uued pungad... Rahva hulgas nimetatakse selliseid tammesid „leskedeks“.

„Lese“ juures otsustab Kai lõplikult, kelle juurde minna, — valik pole ju suur. Ta läheb Jaan Piiperi juurde. Magda isa annab kaks kotti kaeru või otri ja nõuab selle eest „päevi“. Kuna tema, Elmari päevad on juba ette ära antud Piiperile, õe Tiiu õlul aga lasub kogu kodune majapidamine, siis läheb võlga tasa teenima Kai ise, kui talle endalegi saabub kibekiire lõikuseaeg.

Kuid kõige halvem on, et see laen aitab vähe. On tarvis, et lõikusest jääks üle mitte kolm, vaid vähemalt kümme kotti... Siis võiks elumajal vahetada alumise rea mädanenud palke, parandada kuurikatuse, anda adra remonti sepa juurde, ja mis eriti tähtis, — osta mineraalväetist; siis hakkavad põllud andma mitte üheksa kotti hektaarilt, vaid viisteist, nagu nad annavad Juhan Piiperil. Kuidas leida väljapääs ja lahendada see ülesanne? Oleks vaja täis külvata kolm korda

rohkem maad, kui nad praegu külvavad, siis tuleb ka saak kolm korda suurem. Kuid kaks kolmandikku nende maast on soo; pole kedagi, kes seda kuivataks. Ja kui leidukski, siis mis kasu sellest oleks: veevool Haldja jões on nii aeglane ja veepind nii kõrge, et ta endasse rohkem vett ei korja ja pole mõtet temasse kraave juhtida.

Elmar hakkas tugevasti nuga surudes unistama, et küll oleks hea leida röövlite aarete peidupaik, saada rikkaks ja osta suur talu avarate põldudega. Ent kes neid harima hakkab, kui juba praegugi perekond oma neljast hektaarist vaevalt jagu saab? Ei, parem on saada masina omanikuks nagu Hugo Markus, kellel on „Fordson“-traktor ja rehepeksumasin. Maad on tal ainult veidi rohkem kui Laubal, kuid vaadake, millise sõltumatu ning muretu ilmega see raskekaalu maadlejaga sarnanev mehemürakas oma traktoril istudes lõikuse ajal Kilgi küla mööda talust talusse ringi sõidab. Traktorile on külge haagitud kollaseks värvitud peksumasin. Markuse ilmumine kutsub kõikjal esile elevuse ning sagimise: masin on tulnud rehte peksma! Hugo Markus peksab vilja, kellele tahab, millal tahab, ja määrab ise hinna — tööd on tal alati. Talvel istub ta lõbusana, pillavana ja käratsevana alevi õllepoes, — kostitab sõpru... Markusel on taskus alati raha. Ja kõike seda võlgneb ta masinale, mis töötab mitme hobuse eest, künnab ja peksab rehte.

Elmar ei suuda kuidagi unustada, kuidas Markus oma traktoriga oli nende talus rehte peksnud. Rikas Markus töötas vaese talu heaks! Kogu Lauba pere vilja oli masin peksnud mõne tunniga. Ja nüüd seisab Markus, käed puusas, jõude oma traktori juures ning heidab naistega nalja. Ta nägu aina särab tervisest ja

jõust; teda on mõnus vaadata. Märgates, et Elmar ei suuda traktorilt vaimustatud pilku pöörata, puhkes Markus heasüdamlikult naerma.

„Mis, kas meeldib?“ küsis ta. „Kas meeldib see priimus? Võib-olla sa mõtled teda ära osta? Ma müün. Anna mulle otsekohe kümme krooni, ja ma jätan ta sulle nagu mees mehele, annan ausõna...“

Elmar oli siis arglikult naeratanud. Markuse sõnu võttis ta naljana, kuid ühtlasi ka uskus teatud määral.

„Lao mulle silmapilk kümme krooni pihu peale ja võta traktor... Annan ära, ausõna... kõik on tunnistajad!“ lärmas Markus lõbusalt, otsekui oleks ka ise oma nalja uskunud. „Mine too välja oma hoiukarp... Ainult et poleks teistelt laenamist. Võta! Ilma et paigast liiguksid!“

Ümberringi naerdi.

Markus oleks võinud niisama hästi pakkuda oma traktorit Elmarile ka viie või kolme krooni eest... Üldisest lõbususest hämmeldunud poiss vahtis liikumatult traktorit.

Jumaluke, kuidas ta kadestas lõbusat Markust... Too võis kuidas tahes tema kulul nalja heita, see ei muutnud mitte kui midagi. Seal ta seisab, see masin — õnne kehastus...

... Sel hetkel müksati Elmarit küünarnukiga. Otsekui pikne taevast mürises õpetaja hääl, poissi tahvli juurde kutsudes...

Elmaril tõmbusid peopesad otsekohe higiseks; ta pistis noa kiiresti tasku, tõusis kohmakalt ja lonkis midagi taipamata tahvli juurde. Tema ilme pidi olema üsna ebakindel: klassis sosistati omavahel ja itsitati.

Elmar oli veel sedavõrd oma mõtete mõju all, et ei saanud millestki aru.

Juba kerkis Magda Piiperi käsi, pilkavalt sädelesid

ta sõstrasilmad. Ta vaatas Elmarile armuliku üleolekumuigega ja Elmar tundis end täiesti kadununa.

Ent pääsemine oli seekord nii lähedal! Küllalt oleks olnud heita pilk väikesele tedretähnalisele Salme Pärtlile, kes meelegeitlikult liigutas sinise tindiga määritud sõrmi. Tema pruntis huultelt oli valmis libisema päästev sõna.

Salme juba ei sirutanud kõigest jõust kätt, et silma paista klassi ja õpetaja ees, ei, ta piinles Elmari pärast ja tegi kõik, et poiss temast aru saaks, kuid Elmar ei pööranud peadki tema poole.

Ta ei sallinud seda tedretähnalist, seljal ripneva tõrksa patsiga plikakest tema terava ja näpsaka keele pärast. Peale selle oli ta ju Pärtli Madise tütar, Madisega aga oli isa oma elupäevil olnud igaveses vaenus. Isa suri, kuid vaen naabermajade vahel ei lõppenud... Ning tema, poisike, olles jäänud tallu mehe eest, tundis sünge Madisega kohtumistel, kuidas tal süda kokku tõmbub, otsekui oleks ta koos taluga isalt pärinud kibeda haavuse ja viha naabri vastu. Elmar vaatas altkulmu vanale Pärtlile.

Nii ta pöörduski tookord häbiga tagasi oma kohale...

Teel koolist koju püüdis ta Magdale lähemale hoiduda. Väljaspool kooli, Kilgi põldude, soode ja metsade vahel lookleval teel ei saanud mingisugune Magda Piiper teda häbistada. Siin tundis ta end oivaliselt, jäljendas meisterlikult haraka kädistamist, juhtis lapsi rajalt kõrvale, et näidata neile orava pesa puuõõnes, tundis juba eemalt ja nimetas küla lehma ainuüksi nende ammunise järgi...

Et kaotatud autoriteeti jälle tagasi võita, otsustas Elmar tuua ohvri. Ta tõmbas taskust esile rauatükist tehtud taskunoa. See oli ilus soome pussnoake nahast

tupes ja kahe punasest vasest rõngakesega ümmargusel pidemel. Kuid kõige ilusam oli tupe külge kinnitatud peenike kett. Lihtsast vasktraadist valmistatud ketike sädeles päikese käes: ei võinud uskuda, et selle oli Elmar ise meisterdanud ainuüksi lihtsate näpistangide abil.

Ta ulatas noa teeseldud hoolimatusega Magdale ja ütles vārahtaval hāālel:

„Sāh, see on sulle . . . Seda vōib keti külge riputada . . .“

Siis ilmus Magda selja tagant nāhtavale tindiga māāritud kōhn kāsi ja haaras kārmelt noa.

„Kas sa ise tegid selle?“ kōsis Salme vaimustatult. Ta vaatles ketti pāikese kāes, keerutas seda mitu korda ūmber sōrme, imetles, nagu oleks see kett temale māāratud.

„Āra kisu,“ sōnas Elmar agaralt.

Salme keris keti vastumeelselt sōrme ūmbert lahti ja andis tagasi mitte Magdale, vaid Elmarile. Elmar andis selle edasi Magdale.

Magda kinnitas noa palitunōōbi külge.

Kōik kolm lāksid mōnda aega vaikides, nagu oleks see sooja kevadpāikese kāes eredalt lāikiv vaskketike seganud neid rāākimast.

Tee viis lābi soometsa-tuka, kus suvel tavaliselt leidus rāstikuid. Elmar kahetses vāga, et mulluste lehtede hunnikus ei vālgatanud kordagi mōnda ussipead. Muidu oleks ta tūdrukutele nāidanud, kuidas seda tuleb lōhkiaetud kepi otste vahele pigistada . . .

See oli varakevadel, kui Elmar kāis ūheteistkūmnendat aastat, ent juba ūsna varsti, jārgmisel sūgisel, tagastati talle vaskketike ja nuga ūhenduses ūsna ebatavaliste asjaoludega.

Tuduvere valda tuli uus vōim ja hakkas vaestele

maad jagama. Tänu seltsimees Rammu ilmutumisele Kilgi külasse toimusid seal sündmused, mis muutsid põhjalikult kogu elu vaiksetes taludes.

Parteiorganisaator Rammu ei paistnud esimesel pilgul kuigi aukartustäratav: elu poolt hellitamata inimese kõhnuke kogu, linnatöölise nurgeline nägu.

Väliselt ei tõmmanud miski selles krobedalt voolitud ja väheliikivas näos endale tähelepanu, vahest ainult üllatavalt terane pilk, mille Rammu harilikult oma vestluskaaslasele suunas. Rammu kumedavõitu sügav hääل äratas usaldust. Kui Kai esimest korda Rammut kuulis, mõistis ta ainuüksi tema hääle järgi, et see mees on hea inimeste vastu ja et kui temas solvata tema headust, siis võib ta muutuda isegi kurjaks ja karmiks.

Rammu orienteerus linnainimesena sündmustes kõige paremini ja seepärast ruttasid talupojad oma asjade ja hädadega tema juurde. Tuli tema juurde ka Kai, kes oli kaotanud une ja rahu teatest, et hakatakse maad andma.

„Kas minagi võiksin valitsuselt maad saada?“ — „Jah, juurdelõike pere kohta,“ oli lakooniline vastus. „Põldu ja karjamaad kah?“ — „Jah, muidugi.“

Kuna Lauba talu ümber laius soo, siis eraldati lesknaisele kenake tükk head põldu Juhan Piiperi maadest.

Mõistagi ei saanud enam juttu olla Elmari edasisest teenimisest Piiperi juures, kuid see tegi Lauba perele juba vähe muret. Kaie häirisid mõtted uuest maatükist: kes selle üles künnab? Nii ema kui tütar ning ka Elmar ise kaldusid mõttele, et poiss võiks ise proovida adra taha asuda... Las ainult tuleb kevad! Neil päevil tõi Salme Pärtel Elmarile tagasi tema väikese, ilusa vaskketikesega pussnoa.

„Magda käskis edasi anda, ütles, et nüüd läheb nuga sulle endale tarvis...“ ütles Salme silmi maha lüües.

„Miks?“

„Ta ütles, et... seda on teil emaga parajasti väga vaja, et sellega maantee äärde varitsema minna.“

„Miks?“ ei taibanud poiss ikka veel.

„Piiperid on tigidad selle üle, et teile anti nende maad,“ sosistas Salme erutatult, ehkki nende juttu ei kuulnud keegi: kõnelus toimus karjamaal suure halli kivi juures. „Kas sa tõesti ei mõista? Noh, las nad... Kõik võtavad maad... Minu isa ka tahab anda avalduse.“

Elmar keerutas nuga käes ja laskis selle karmilt, vanainimeselikult huuli kokku pigistades tasku.

Salme jälgis, kuidas vaskketike helkis tema karedas pihus, kuidas ketiots viimast korda jämeda linase riide taustal välgatades kadus sügayasse püksitas-kusse. Ja Salme silmiski oleks otsekui midagi kustunud. Ta viivitas äraminekuga, oleks nagu oodanud, et Elmar võtab praegu kohe noa taskust... Kuid Elmar ainult noogutas talle peaga ja läks eemale.

Nii lõppes Magda sõprus karjapoisi Elmariga. Kõik see oli toimunud seltsimees Rammu osavõtul, ehkki tema ise ei aimanudki seda.

Saabus kevad, ja Elmar läks vaos astuma harjunud vagusa ruunaga uut maatükki kündma. Ta sammus esmakordselt elus adra taga ja seepärast ei tulnud iga vagu sirge, kuid neid emaga rahuldab ka selline künd.

Ehkki selle kevade pikad päevad olid päikesetõusust loojakuni täis rasket tööd, oli Lauba talu elanikel siiski tahtmine, et need oleksid veel pikemad.

Kai külvas poja küntud maale nisu. Esimeste vihmade järel lõi oras haljendama.

Helgeil päevil oli Kai külvanud oma nisu, aga küpseks sai see sõja süngeil päevil, otsekui oleks Piiper oma tigidate silmadega Lauba põldu vaadates selle ära nõidunud, muutes viljaterad püssirohuks.

Lauba nisu lõikas Piiper ise oma masinaga. Tema kaks sulast olid sõja algul Kilgist ära läinud koos Punaarmeeaga, ja see asjaolu oli Piiperit äärmiselt pahandanud. Naised aitasid teda. Isegi Magda oma valges kerges kleidikeses kandis vihke.

Elmar vaatas kaugelt metsaveerelt, kuidas tema nisu langeb maha niidumasina ees, ja tal pigistas kõris, ta hingas vaevaga nagu veest väljatõmmatud kala, nii valus oli tal ja nii vihkas ta sel hetkel kõiki Piipereid. Ja siis oli ta väga soovinud, et siia oleks tulnud ja seda näha saanud sõjakeerisesse kadunud Rammu ise. See mees juba poleks lasknud sel rasvunud Piiperil ja tema valgepäisel Magdal röövida talurahva varandust...

Elmar kasvas raskeil ning karmidel päevadel. Juhan Piiper oli öelnud, et kui Lauba Kai roomaks põlvili tema juurde, ka siis ei haletseks ta Kaie, ei annaks talle tööd... Kuid Kai Lauba ei mõtelnudki abi saamiseks rikka naabri poole pöörduda. Sellest ajast, kui Rammu oli Kilgi külas maad jaganud ja inimesi nende õigustes võrdsustanud, ei suutnud Kai end enam tunda endist viisi alandlikuna.

Elmar otsis tööd-teenistust naabervaldades.

Kuskile oli kadunud ka traktorist Hugo Markus. Kõneldi, et ta olevat endale ss-lase mundri selga tõmmanud... Kuulujutte oli palju sel ajal, ja võib-olla oli lõbus Hugo lihtsalt sõjakoleduste eest metsa peitu pugunud. Polnud teada, kuhu oli kadunud tema traktor, — ja milleks seda praegu oligi tarvis? Vähe külvati neil kurjadel aegadel, kui fašistlikud sõdurid

kukeharjaga sarnanevais nokkmütsides ümberkaudseis külades ringi tuhnisid...

Seltsimees Rammu tuli tagasi alles nelja aasta pärast. Ta oli igatahes vähe muutunud, ainult laug halli silma kohal tõmbles sageli ning vasakut kätt ei võtnud ta taskust välja.

Rammu ei tundnud suurekasvulist isa jopis noormeest ja pikka vana naist kohe ära.

„Lauba? Hm... Üks silmapilk. Sealt soost... Ahah, nüüd mäletan. Teile lõigati Piiperi talu küljest põldu juurde. Tähendab, tuleks täastada teie õigused? Aga sina, noormees, oled juba üsna suureks kasvanud. Minust pikemaks oled läinud. Ema ma mäletan, aga sind ei tunne hoopiski ära.“

Olles lõpuks ema ja poja ära tundnud, ei lasknud ta neid tükk aega minema, ehkki asi ise lahendati viie minutiga. Sasis sõrmedega juukseid ja muheles, otsekui midagi rõõmsat ja ainult neile kolmele mõistetatavat meenutades.

„Maad võtke muidugi,“ kõneles ta. „Aga sinule, noormees, soovitan, mine parem õppima... Praegu toimuvad igal pool traktoristide kursused ja avatakse mehhaniseerimiskooled. Sest kui palju läheb meil lähemas tulevikus tarvis kaadrit. Teil aga ei tule igavesti oma põllulapi otsas istuda... See on minevik... Uut on vaja ehitada. Õpid aga kiiresti, siis jõuad parajasti suureks ehitamise ajaks valmis...“

Jah, näe, kuidas ütles seltsimees Rammu, ning teel koju ohkas ema äkki asja ees teist taga ja ütles:

„Ei tea küll miks, aga tuli meelde, kuidas sinu isa relsse tassis...“

Ja ta hakkas tuhandendat korda jutustama Elmarile hästi tuntud lugu.

Elmar vaatas ümberringi sätendavat lund — oli talv

— ja tundis, et silmad hakkavad kipitama palavaist poisikeselikest pisaraist...

Ilmus välja ka Markus. Ta oli kõhnaks jäänud nagu näljase talve üleelanud hunt; kõneles kähiseval külmetunud häälel, kuid üldiselt näis endiselt uljas. Temaga koos ilmus välja ka traktor, justkui oleks Markus seda kogu sõjaaja endaga kaasas tassinud. Kuid see polnud nii. Hugo kaevas ta lihtsalt sõnniku alt välja ja teatas seejärel pidulikult, et annab selle ilma tasuta küla masinaühistule.

Kevadel sõitis Elmar seltsimees Rammu nõuannet järgides mehhaniseerimiskooli õppima.

### KOLMAS PEATÜKK

Õhtupoolikul, kui kuumus alanes ja ekskavaatori vari üle teekraavi tolmustele lepapõõsastele viskus, viipas keegi möödasõitva veoauto kabiinist E-505 juhtidele käega.

Sõitnud käänakuni, veoauto peatus. Sellest väljus keskmist kasvu tugev kübarata mees tolmumantlis. Läbi püstjate, karmide hõrenema hakanud juuste paistis päevitusest punetav pealagi. Masinistid tundsid ära vabariikliku maaparandustrusti juhataja Mihkel Kalda. Nad olid näinud teda alles eile Tallinnas kaubajaamas, kus ekskavaator maha laaditi. Seal samas oli Kallas neile teatanud, et trust likvideeritakse ja selle asemele organiseeritakse vabariiklik maaparandustööde valitsus, — looduse ümberkujundamise stalinliku plaani kohaselt võtavad maaparandustööd hiiglasliku ulatuse, kavatsetakse luua maaparandusjaamad võimsa masinatepargiga... Igaüks

neist saab ainuüksi ekskavaatoreid kaks korda rohkem, kui siia maani oli trustil... Tema, Kallas, oli määratud esimese maaparandusjaama direktoriks ja nemad jaama töötajaks — masinistideks.

Kallas, masinistid ja autojuht, heasüdamliku näoga mürakas mees, võtsid istet jahedal rohul vana pärna all. Direktor laotas rohule teedekaardi ja hakkas murelikult pliiatsiga mööda kaarti vedades kontrollima ekskavaatori liikumise marsruuti Haldja jõe aladele. Ta kartis, kas kõik sillad teel kannavad kahekümne kolme tonni raskust masinat. Mida arvavad sellest ekskavaatori masinistid?

August Järvet heitis paljutähendava pilgu oma noorele abilisele. Oo, niisuguses asjas võib päris kindlasti nõu anda. Tunneb ta ju kõiki maakonna teid ja sildu nagu oma peopesa.

Tee Haldjani? Seda kitsast looklevat teed mööda pääseb ekskavaator läbi, ehkki suure vaevaga! Tõsi küll, Purdi metsatalude juures üle jõeharu viiv sild on sakslaste poolt õhku lastud, kuid sillakate on terveks jäänud, ainult ühele kaldale viltu vajunud, meenutades lombakat santi.

„Meie noormees on Haldja kandist,“ sõnas Järvet, noogutades peaga Elmari poole. „See on tema kodukoht.“

Sellal, kui vanemad mehed nõu pidasid, silmitses Elmar Lauba Järvetit ja Kallast ning imestas, kuivõrd sarnased teineteisega olid siiski need kaks eakat meest vaatamata nende välisele erinevusele. Kallas on tüse, laiaõlaline, tugevate kätega, mida katavad tihedad kollakad karvad; kasvult tunduvalt pikem August Järvet on kuivetum ja flegmaatilisem, kuid oma muskllilise kehaehituse tõttu näeks ta ka kuuekümnenaastaselt välja nagu kolmekümnene.

Mõlemad on blondid, ent kui Kalda hõrenevate juuste värv meenutab kuldset suvinisu, siis Järveti tihedad ruuged juuksed on värvilt lähedased helekollasele talirukkile, mis on oma elupäevil üle elanud pakast ja kuuma. Ja ühine nende juures on asjalik murelikkus, katkendlik napolisõnaline jutt, oskus mõista teineteist poolelt sõnalt tänu mingitele tajumatutele kutsealastele harjumustele.

Ons tõsi, et direktor Mihkel Kallas oli varem, kodanliku kliikivalitsuse ajal, nagu Järvetki kraavihall? Elmar oli sellest kuulnud Augusti käest, kuid direktorilt küsida ta ei sõandanud.

Kallas pani kaardi täistuubitud portfelli ja tõmbas selle endale lähemale.

„Siin on meie vastsündinud jaama kogu asjaajamine,“ ütles ta muheldes. „Teil on kindel marsruut Kilgi külasse, aga kuskohal mina homme oma asjad laiali laotan, on esialgu teadmata... Maakonna kaardil pole jaama asukohtki veel kindlaks määratud, aga näete, jaam juba töötab meil, elab ja areneb...“

August Järveti näole ilmus rahutuseilme, ta avas suu, et rääkima hakata, ja... pigistas siis huuled jälle kõvasti kokku.

August tahtis direktorile öelda, et too oma plaane ehitades ei arvestaks tema, Järveti abi. Tema, Järvet, kavatseb kõige lähemal ajal muuta oma elu vastavalt oma eale. Talle on raskeks muutunud ringi hulkuda, ekskavaatoril maakonnast maakonda rännata, iga nädal korterit vahetada, üksikuna elada. Kahe aasta-kümne jooksul pole ta muud teinud kui aina maad kaevanud. Jätkub!

Ta ütleb selle kõik välja Mihkel Kaldale ja palub lõpparvet. Kolhoosis oodatakse teda ammugi... Viimaks ometi alustab ta elu omaenda kodukeses, nagu

on sünnis igale soliidsele inimesele. Ta oskab puutööd teha, telliskivimüüri laduda ja elektrimootoreid monteerida. Ja ühestainsast sellisest erialast on küllalt, et teda Tuleviku kolhoosis nagu oodatud inimest vastu võetaks.

Kuid vaadates Kalda innustunud näkku, Elmarile, kes jutuajamist ahnelt pealt kuulas, ja ekskavaatorit teel, ei julgenud ta oma plaanidest direktorile rääkida. Kuidas suhtub Kallas ühe kogenenuma töölise äraminekusse? See pole talle kindlasti meeltemööda.

„Vana tunneb end praegu nagu mäe otsas,“ mõtles Järvet koguni teatud kaastundmusega. „Praegu pole sobiv aeg...“

Ning August Järvet lükkas delikaatse kõneluse edasi järgmiseks korraks.

Lõpetanud suitsetamise, ronisid autojuht ja direktor kabiini. Veoauto liikus mürinal paigast ja kadus pea-aegu kohe käänaku taha, ainult tolmu tõusis keereldes õhku ja laskus siis aeglaselt maha.

Hakkas edasi liikuma ka ekskavaator.

Suutmata oma ruttavaid samme seada flegmaatilise Augusti juhitud masina aeglase liikumise järgi, läks Elmar oma tubli pool kilomeetrit ette.

Tee viis nüüd läbi mõlemal pool võimsa müürina kerkiva kuusemetsa. Hiiglaslike kuuskede raske ja hämara katte all on jahe ning paljas, — ei kasva siin põõsaid, ainult smaragdroheline sammal püüab sametiste laikudena laiali roomates varjata mahalangenud okastega ülepuistatud maa katmatust. Kogu elu siin on kandunud üles, päikesele lähemale, haraliste latvade võimsasse rohelusse. Hiiglased seisavad mõtlikus ootuses ning otsekui püüavad üle naabri pea pilku kaugemale heita, üle küngaste, põldude ja niitude, ning näha, mis küll toimub seal kauges tee-lõpus.

Tee, tee...

Ta on tore, lai, sile ja avali sadade kilomeetrite ulatuses, teda mööda kihutavad kaugeile retkedele minevad autod, sõidavad sinagi, noormees, teda mööda, juhtides võimsat masinat...

Elmar peatus äkki nagu kinninaelutatult. Kuskilt kostis muusikat... Katkend viiulimeloodiast kandus temani ja lendas uuesti ära. Ta vaatas ringi. Ekskaavaator liikus taamal, kirendades päikeselaikudest, ühtlaselt mürises mootor, veidi summutatuna kaugusest. Ja jälle kostis kuskilt kaugelt sümfooniaorkestri meloodiline, rõõmus viis, nii ebaharilik metsas...

Nojah, muidugi, nad lähenevad Metsa-Ristile — tillukesele asulale teederistmel. See on valjuhääldaja külla sidejaoskonnas, mis mängib ja laulab kohalikele inimestele ja möödaruttavaile teelistele. Inimesed sõidavad mööda, aga suurel teel päikeselaikudest kirendavas metsas juhuslikult kuulnud laulukatkend meenub äkki kunagi pikkade aastate möödudes...

Elmar hakkas kiirustama „nähtamatu“ muusika poole metsakäänaku taga.

Laulis suur koor. Võis eraldada isegi üksikuid laulseid. Nagu ühest hõbedasest suust voolasid kõrged naishääled:

Rõõmusära päiksehelgist  
voogab üle maa ja vee...

Otsekui võimas tumeroheline kuusetukk õrna kasesalu tagant kerkis jõuliselt esile meeskoor:

Ühendagu meid see tee,  
mis meid kõrgemale kannab!...

Näis, nagu oleks mets ise laulnud oma pidulikku hümmi.

„... Kõrgemale kannab,“ lõi Elmar kaasa murduva bassihäälega, ja kuum rõõmulaine tõusis ta südamesse.

Metsa-Ristile jõuti videvikus. Siin oli palju rahvast: maantee serval ootasid reisijad linnaga ühendust pidavat autobust. Tee ääres asuva saeveski männiplanguvornade juures olid puhkuseks peatunud ekskursandid-õpilased jalgratastel. Voor värskeltsaetud laudadega valmistus teele asuma. Veomehed kustutasid kärarikkalt janu puhta toidubaari leti ääres.

Ka masinistid suundusid toidutaresse.

Nad võtsid istet lahtise akna all; siit olid näha möödasõitvad autod, inimesed, kes uudishimulikult ümbritsesid kuulsat ekskavaatorit, männid teisel pool teed, harvad tulukesed majakestes mändide vahel...

August Järvet pani prillid ninale, luges kaua keemilise pliiatsiga kirjutatud toidukaarti, urises midagi omaette ja valis lõpuks kõige odavama: hernesupi ja makaronid.

Kaaslase valik ei üllatanud Elmarit, ta teadis, et too on kokkuhoidlik, kulutab raha üsna vastumeelselt, kogub seda naisevõtu jaoks ja maja ehitamiseks.

Köögi avatud uksest levis praetud sibula lõhna, ja Elmaril oli tahtmine tellida karbonaadi. Esimeseks toiduks aga võtta mitte mingit hernesuppi, vaid klimbisuppi, mida Kilgi külas keedeti ainult pühapäeviti... Mäagusroaks aga nõuda veel koorejäämist.

Neelata neid roogi mingite makaronidega rahuldava meistri silme all? Tal jääks suutäis kurku kinni! Ja noorusele omase heldekäelisusega tellis Elmar kaks portsjonit karbonaadi ning jäämist.

Siis köhatas August Järvet, kutsus ümaranäolise

valgete hammastega ettekandja ja tellis pidulikult kaks kannu õlut.

Kui õlu oli toodud, puhus ta üle ääre voolavat vahtu natuke eemale, lõi kruusi vastu lauda ja sõnas torisedes:

„Ma tunnen, et seal Haldja jõel tuleb juba sinul töötada oma vahetuses vanemana... minu asemel... Sa juba taipad üht-teist masinast...“

Ja vaadates hämmeldunud Elmarile silma, pani ette: „Lööme kokku, noormees. Terviseks, olgu sul edu seal!“

Elmar ei olnud kõneosav ega leidnud midagi öelda, kuid ta nägu oli ühtaegu hämmeldunud ja rõõmus. Ta jõi mõrkja paksu õlle ära ühe hingetõmbega.

Nii on iga mehe nooruses eriline hetk, mil teda märkab kogenud vanem meister, õpetaja, ja tunnustuse märgiks paneb ta enda vastu laua äärde istuma nagu mehe, nagu võrdse.

... Ka järgmine päev leidis nad teel.

Teel nägid ekskavaatorit sajad inimesed. Aeg-ajalt möödusid masinistidest esimest vilja riigile viivad kolhoosivoorid. Masinale järele jõudes sõitsid veomehed kaua aega selle taga, et seda paremini silmitseda. Augustil või Elmaril tuli vastata paljudele küsimustele ja üksikasjalistesse seletustesse laskuda.

August Järvet tellis lähimast sidejaoskonnast kõne Tuleviku kolhoosi juhatusega.

Jahedat telefonitoru kõrva vastu surudes küsis ta valjusti, otsekuu kartes, et teda ei kuulda:

„Oled see sina, Marta? Näe, kui hästi. Meie sõidame õnnelikult... Homme selsamal ajal lähme läbi teie naabrusest.“

Naisehää! vastas:

„Me juba teame terves maakonnas, et te sõidate... Paljud on teid näinud... Võin isegi pilti näidata tänasest maakonnalehest.“

„Või nii... Millal nad siis seda jõudsid?“ imestas Järvet.

Siinkohal kõne katkestati.

Möödus veel üks öö.

Sedamööda, kuidas liiguti edasi lõuna poole, muutus maastik üha künklikumaks; siin-seal sirasid männi-saludega ääristatud nõgudes järvede sinised silmad. Üha rohkem juhtus ette päikese kollasest helendusest üleujutatud nisupõlde.

Kuid ikka jälle vaheldusid viljarikkad põllud tervete kilomeetrite ulatuses laiuvate kidurate soiste metsa-ribadega ja mätilike karjamaadega. Isegi tee muutus neis paigus kitsamaks, otsekui püüdes sealt kiiremini läbi lipsata. Raiesmiku juures sattus masinistidele teetolmus ette lõmastatud peaga surnud rästik, — siin nad roomasid harilikult soost välja päikese paistele oma külma verd soojendama.

Teekonna kolmandal päeval pärast lõunat jõudsid nad Haldja soodeni. Maanteelt pöörduiti kitsale looklevale teele, mis läbis kidura segametsa. Harva oli keset soo käest vallutatud põlde ja karjamaid näha kolhoositalusid.

Uhes mahajäetud paigas tuli mööda sõita umbrohtu kasvanud aiaga ja sissevajunud kaevuga talu kivi-varemeist. Siin tehti lühike peatus ja õlitati masinat. Nad noppisid punaste sõstarde kobaraid ja sõid neid tüdimuseni.

Süüdanud paberossi ning vaadeldes pooleldi lagunenud korstnat, meenutas August Järvet:

„Tuttavad paigad... Raba. Neis kohtades möllas ju

sõja alguses fašist Aarma kaitseliitlaste kamp. Meie hävituspataljon pidas nendega siin lahingut.”

Silmitsedes vaikivaid, rohtunud varemeid ja vaikivat metsa ümberringi, sõnas Järvet süngelt:

„Mul on niisugune tunne, et keegi nendest veel praegugi end selles soos varjab... Kümnete kilomeetrite ulatuses niisugune padrik...”

Elmar vaatas ärevalt ringi. Kuid roheline mets vaikis rahulikult, päike paistis, ümberringi lendlesid sätendavate kiilide parved, metsmesilased korjasid mett.

Sõites läbi väikesest vaiksest külast värskelt valgeks vööbatud valla täitevkomitee hoonega tee ääres kasvavate vanade saarte varjus, pööras Järvet pea Elmari poole ja karjus:

„Nad ründasid ju seda maja... Seintes on praegu veel kuulijäljed...”

Valla täitevkomitee juures jõudis neile jalgrattal järele tumedas sitskleidis naine, linakarva juuksekaht kirju räti alt välja kippumas. Teda märgates pani Järvet mootori seisma ja kargas maha tolmuusele teele.

„Noh, oled aga täpselt aja välja rehkendanud...” ühmas ta ja pöördus kõrvale, et varjata laia muhelust.

„Muidugi,” sõnas naine lõbusalt, sadulast maha tulles. „Kuigi seal midagi rehkendada polegi, — teil on ju kilpkonna kiirus... Palusin lihtsalt postilt helistada, kui mööda peaksite sõitma...”

„Saage tuttavaks: Elmar Lauba, Marta Niilus,” esitles August. Elmari üllatuseks hakkas ta äkki millegipärast askeldama ja aina pühkis käsi kaltsu külge.

„Väga rõõmustav,” sõnas naine valjusti. Rahvaga palju suhtlema harjunud inimesena vaatas ta Elmarile uurivalt näkku ja peatas pilgu komsomolimärgil, mis

oli kinnitatud Elmari kiiruga õlgadele heidetud kuue reväärile.

Selles viisis, kuidas naine pead püsti hoidis, selles, kuidas ta Elmariga kõneldes Augustile avamata paki paberosse sõbraliku liigutusega tasku pistis ning samal ajal hindavalt nende masinat silmitses, tundus midagi mitte päris tavalist, käskivat, mingit erilist oskust end ümbritsevaid erinevaid objekte ja nähtusi üheaegselt oma tähelepanuga haarata.

„Marta Niilus... See on ju Tuleviku kolhoosi esimees. Temast kirjutatakse sageli ajalehtedes...“ meenus Elmarile. „Noh, muidugi...“

„Olete kindlasti näljased?“ küsis naine mõistvalt, pakiraamilt korvi lahti sidudes.

Korvis olid võileivad ja pudel piima.

Senikaua kui mehed sõid, vaatles Marta Niilus tuulest karedaks muutunud huuli hammustades tähelepanelikult ekskavaatorit.

Elmar jälgis teda salamahti.

Ta pole noor... Silmade all on peenikeste kortsude võrk. Ilusaks nimetada ei saa, — harilik nägu. Ka kasvult pole pikk, kuid näib selletõttu pikemana, et hoiab end väga sirgelt. Kui aga heidab pilgu August Järvetile, siis millegipärast vaatab veidi kõõrdi.

Marta Niilus ronis kabiini ja seadis end rahulikult metallistmele.

„Täpselt, nagu oma ostu vaataks üle,“ mõtles Elmar ebasõbralikult, tundes kadeduse torget. „Nagu oma isiklikule toolile oleks end istuma seadnud... Kui ta vähemalt millestki aru saaks...“

Küsinud midagi Augustilt, jätkas Niilus masina vaatlemist ja mingite oma plaanide sepitsemist.

„Kas meeldib?“ püüdis Elmar viisakas olla.

Kuid Marta Niilus otsekui poleks kuulnudki küsi-

must. Ja ometigi oli Elmar valmis vanduma, et see naine on nende masina niisama kui August Järveti endagi kelleltki küsimata juba mingisugustesse oma arvestustesse võtnud.

Marta näitas meestele eilset ajalehenumbrit, kus nad nägid ülesvõtet oma hiiglasest teel. Pildi alla oli kirjutatud: „Haldja rabade rünnakule.“

Siis võttis Marta Niilus Augustil käe alt kinni, viis ta paar sammu kõrvale toomingapõõsa juurde ja nad hakkasid vaikselt kõnelema. Saates pilguga oma ülemat, kelle nägu äkki muutus ja otsekui helendama lõi, jäi Elmar tõsiseks ja pööras silmad ära. Ta astus viisakalt kõrvale, püüdes mitte kuulata võõrast jutujutamist. Ja siiski mõistis ta, et nad seal toomingapõõsa juures salamahti suudlesid... See asjalik mehine ning mitte enam noor naine kortsukestega silmade all ja vanapoiss August Järvet, kes näis kõigeste maailmas suhtuvat irooniliselt... Kes seda oleks võinud arvata!

Pigistanud meeste käsi, sõitis Marta Niilus varsti ära, jättes Elmari hinge hämmastuse ja kerge vaenukkuse segatunde. Elmar tajus mingit ähmast armukadedust, — see naine kavatses ilmsesti midagi nii Järveti kui ka nende masina suhtes.

Ja August Järvet istus uuesti rooli taha. Nad lähenesid Haldja jõe basseini, selles ei saanud kahtlust olla. Uha kitsamaks ja kitsamaks muutus tee, — nüüd võtsid ekskavaatori roomikud ta enda alla tervenisti, äärest ääreni. Uha sagedamini laskus ekskavaator soopinnaga ühetasa olevaisse nõgudesse ja siis jäid roomikute järele tuhmjale, niiskele, otsekui higistatavale teekehale sügavad jäljed. Ikka madalamaks ja hõredamaks jäid suviviljad küngaste veergudel ja lagendikel kidura metsa vahel.

Mõned kilomeetrid enne Kilgi küla loovutas August juhtimise abilisele. Elmar uuris teraselt teed; talle tundus, et ta näeb sellel Markuse fordsoni hambulis- test ratastest sissemuljutud tuttavaid auke... Kuid neid polnud näha, samuti nagu polnud teel näha ka Elmari ema tehtud lastepastelde ammugi kustunud jälgi. Täiskasvanu üleoleva muigega vaatas ta kadaka- põõsaisse kasvanud lammaste-karjamaad, kus lapsed koolist tulles mängisid sõda. Seal oli ta püüdnud vangi võtta Magda Piiperit, kuid tüdruk oli alati osavasti tema käest ära libisenud.

Age võõraste, tõelise vangipõlve oli Magda läinud Kilgi külast sõja ajal vabatahtlikult, koos isaga, liitu- des fašistlike vooridega, mis taganesid läände. Ja siis oli Elmar heitnud ta oma mälestusist, nagu Kai oli visanud auku üleliigseid kassipoegi: haletsuse ja vas- tikustundega, kuid kiiresti ja otsustavalt.

\* \* \*

Rohtukasvanud Haldja jõeharu ees Koidu kolhoosi maal peatusid Järvet ja Elmar veel kord, et järele vaadata, kas sõja ajal kannatada saanud sild ekska- vaatori raskusele vastu peab.

Sel ajal, kui nad nõu pidasid, tuli põõsaste tagant longates teele terava linnuprofiiliga vana naine, madalale silmade peale nihutatud rätik peas. Vana- eide järel astusid nagu nõiutud kaks hobust ja varss. Elmar tundis ära Ivaski Juula, vanatüdruku, keda talupojad kutsusid Hobuse-Juulaks. Juula oli varem Kilgi külas olnud teenijatüdrukuks-päeviliseks, elanud vanas mahajäetud, mõisamajast säilinud ilma koldeta kivikuuris, kuid... pidanud hobust. Jutustati, et külmadel sügisöödel Hobuse-Juula maganud külg

külje kõrval oma vana vagusa mära Minniga õlgedel maas. Juula oli ise selle mära kasvatanud, niites talle suvel teeäärtest heina ja talvel nurudes peremeestelt kaeru tulevaste „päevade“ arvel. Hiljem oli Minni asemel olnud varss Lonni, kes oli sündinud Minnist.

Juulat keelitati hobust tallu tööle andma:

„Vähemalt toidavadki teda seal, aga niimoodi, vaata — luu ja nahk... Ja sulle eneselegi antakse kott rukist...“

Juula ei nõustunud:

„Käivad teisega veel halvasti ümber... Ja pealegi, mis ma ilma hobuseta olen?“

„Aga mis sul temast kasu? Sul pole ei atra ega vankrit... Mitte kuskile ei sõida, mitte midagi ei künna... Ainult koormaks kaelas.“

„Parem ei...“ mossitas Juula huuli. „Mis koormaks?... Pole midagi koormaks...“

Ja läks jälle kellelegi lina kitkuma, et tööga tasa teha karjamaa eest. Lonni aga lendas mööda karjamaad, kael õieli ja naljakas kohevil saba püsti...

Talupojad vangutasid ainult halvakspanevalt pead...

... Nüüd nägi Elmar Juulat esmakordselt kolhoosi hobuseid kolhoosi talli viimas.

Elmar tõusis teeäärsest kivilt Juulale vastu, silmitsedes teda teraselt ja naeratades laia suuga. Külas oli Juulat natuke napakaks peetud. Paljud naersid tema veidruse üle.

Nähes, kuidas hobused meelsasti astuvad keset teed sammuva Juula järel, — varem oli ta alati käinud longates teeveeri mööda, kartlikult tagasi vaadates, kas keegi otsa ei aja, — mõistis Elmar äkki terava läbinägelikkusega, mille omandab inimene, kui ta saab täiskasvanuks, et Juula polnud sugugi imelik, vaid

vaene... Õigupoolest oli mära Minni asendanud Juulale maja ning majapidamist ja võimaldanud tal kas või kujutluseski elada enda jaoks, mitte aga pere-meestele.

„Eks sa näe!“ imestas Juula kuivetanud käega silmi loojuva päikese eest varjates. „See oled sina, Elmar?“

„Aga miks ma ei peaks siis olema?“ imestas Elmar.

„Räägiti ju, et sa ei tulegi enam tagasi... Masinistiks oled hakanud... Et sa oled parema paiga kui Kilgi küla leidnud, teistel põldudel künnad... Aga misjaoks seda, kui meil Kilgiski on, kus künda...“

„Ei, ma tulin tagasi,“ ütles Elmar veidi kohmetunult. „Tulin siia töötama... See on minu ülem — August Järvet... Ja see on meie masin.“

„See on ilma sahata?“ küsis Juula pettunult, pead kõrgemale tõstes, et seninägematut masinat paremini silmitseda.

„Ekskavaator ei küнна, vaid kaevab,“ seletas Järvet tõsiselt. „Kaevab sügava sängi jõgede jaoks ja magistraalkraavidele. Ta avab meie Haldja jõe voolu...“

„Vallutab uusi põlde soo käest,“ ruttas oma sõnu vahele poetama ka Elmar.

„Siis sa pole ilmaasjata aega surnuks löönud... Tuleb välja, et linnas teavad, mis asja õpetavad,“ sõnas Juula heakskiitvalt ja taipas siis äkki: „Noh, mis me siis poolel teel seisma jääme?“

Juula ootas, kuni masin ületas ettevaatlikult silla, ja hakkas siis pidulikult longates astuma ekskavaatori ees oma kahe mära ja varsaga.

Õigust öelda, Elmarile niisugune saatjaskond ei meeldinud. Oma sissesõitu Kilgi külasse oli ta kujutlenud palju mõjukamana.

Masina ees lonkisid ükskõikselt vanad setukad ja kõige ees, uhkuse ning peremeheliku hoolitsuse ilme

oma linnunäos, sammus Hobuse-Juula, justkui oleks tema need masinistid ja selle imelise masina Kilgi külasse toonud.

## NELJAS PEATÜKK

Nüüd olid nad viimaks pärast pikka väsitavat teed Lauba tallu saabunud.

Selle asemel, et kallile külalisele tooli pakkuda, tõttas Elmar Järvetit akna juurde tirima, et näidata aias kasvavat saarepuud. Selle saare oli istutanud isa Elmari sündimise päeval. Nüüd oli see noor tugev puu, haraliste okstega, mis talveöödel kraabivad köögiaknaid ja peletavad und... „Tuletavad meelde seda, keda kodus pole!“ lisas Kai, ja rutates parandama poja hoolimatust, nihutas Järvetile tooli, et too saaks enne õhtusööki veidi ka puhata.

„Minu ülem armastab samuti kartuleid kastmega...“ tähendas Elmar unistavalt, kuulatades pliidis leegitseva tule vuhinat. „Ja sibulat tuleb liha juurde rohkem praadida... Sibulat praadida ei oska mitte keegi nii nagu sina, ema.“

Mõne minuti pärast särises suurel pannil juba soolane sealiha, majas hakkas isuäratavalt lõhnama praetud sibula ja roheline tilli järele. Paksu keeva jahukastme lõhn pani näljastel meestel põsed tõmbema. Tiiu, Elmari vanem õde, jooksis ehmunud ilmega laial ümmargusel näol köögi ja sahvri vahet, tuues kord savikausi koorimata hapupiimaga, kord peedisalatit.

See polnud jumal teab mis õhtusöök, kuid väsitaval teekonnal äranälginud mehed neelasid ahnelt pakse rukkileivaviilukaid ega märganudki, kuidas kartulikauss tühjaks sai.

Pärast õhtusööki tegi Kai meestele asemed valmis, kuid magama nad veel nii ruttu ei heitnud.

August Järvet kõndis mööda tuba ja kompas hoolikalt jalgadega kägisevaid värvimata põrandalaudu kodukootud triibuliste põrandariiete all. Koputas konksus sõrmega vastu pehastunud aknalauda ja sõnas etteheitvalt:

„Meest pole majas... Raamid on vaja uued panna.“  
Seepeale vastas Kai:

„Kuhu veel, kui tõuk on seinagi ära söönud. Maja on ju väga vana. Kolhoos aitab uue üles ehitada...“

Heitnud pilgu aknast välja, jäi Järvet kauaks vaatama siit künkalt hästi nähtavat lõpmatut sootihnikut ning ütles:

„Jah, muidugi, ainult et siin olete teistest liiga eemal... Aga näe, Tuleviku kolhoosis otsustati teele lähemale ehitada. Kõrge koht, järv lähedal. Pood, post — kõik tuleb käepärast. Meil on seal kena koht maja jaoks välja valitud...“

Ohoo! Vanamees — nii nimetas Elmar endamisi austavalt Järvetit — näib juba oma unistustes olevat seal kuskil Tuleviku kolhoosis, kaugel nende uuest masinast. „Meie maja“ — see tähendab Marta Niiluse ja August Järveti maja. Jah, muidugi, see Marta ajab vanamehe pea segi, tahab meelitada enda juurde Järveti ja lahutada teda Elmarist ning nende ühisest tööst.

Ning jälle, nagu teelgi, torgatas vaenulikkusetunne Elmari südames, kuid ta ei lausunud sõnagi.

August Järvet kõndis, käed seljal, jälle mööda tuba, mõõtes endassesüvenenult silmadega vanu seinu, kaldset põrandat, madalat lage. Oli näha, et ta mõtleb oma tulevase maja üle, mille ta ehitab mitte eemale inimestest, nagu on see oma elu äraelanud vaene talu

soometsa servas, vaid lähemale kolhoosi juhatuse majale, kus esimeheks on Marta Niilus.

Seejärel läks ta aeda ja hulkus samasuguse endasse-süvenenud näoga vanade väikeseleheliste õunapuude all ning nõgestesse kasvanud vaarikaaias.

Elmar aga jäi kööki naistega videvikutundi pidama. Ta polnud juba ligi poolteist aastat kodus olnud — sellest ajast, kui oli lõpetanud mehhaniseerimiskooli ja naabermaakonda traktoristiks läinud. Nüüd vaatles ta erilise huviga tuttavaid seinu. Esimesel pilgul näis, et siin polnud midagi muutunud: vana köök lõhnas ikka niisamuti suitsu, lubja, pisut leiva ning veel millegi järele — kas mitte kuiva puu järele? . . .

Ta võpatas, kuuldes kentsakat heli: nagu oleks kaevukett õues tasase lõgina ja riginaga alla läinud. Kuid muigas siis. Lõi vana kell!

Elmar silmitses teraselt ema ja õde. Emal oli halle juukseid juurde tulnud ja silmi ta kuivatas sagedamini kui varem puhta pearäti nurgaga. „Tuul puhub silmad märjaks . . .“ kurtis eit. Kai oli justkui kasvult väiksemaks jäänud ja kokku kuivanud. See-eest oli õde Tiiu jõudu otse täis valgunud: käsivart ülalpool küünarnukki ei ulatu ümbert kinni võtma. Ainult veidi vimma hoidis ta end, nagu kõik talunaised, kes lapsest saadik rasket tööd teevad. Sest kui palju aastaid on tulnud kõike teha käsitsi: künda, lina kitkuda, rohida, kartuleid võtta, vihke siduda . . .

„Aga varsti ju peavad saabuma ka linakombainid . . .“ mõtles Elmar.

Otsekui oleks talle midagi tähtsat meelde tulnud, astus ema rutukalt üle köögipõranda ja vajutas nupukesele uksepiida kõrval. Laua kohal lõi põlema nõrk elektrilambike.

„Ohoo!“ rõõmustus Elmar. „Ja mina olin unustanud,

— sa ju kirjutasid valgusest... Poleks veel vaja süüdata. Tükk aega veel pimedani."

Kuid ema tegi näo, nagu ei kuuleks, ega kustutanud tuld.

„Meie oleme siin ka natuke jõukamale järjele saanud... Šefid linnast aitasid sisse seada," teatas ta uhkelt. „Õues on kah..."

„Ja laudas..." sõnas Tiiu, eemaldudes hetkeks pliidi juurest, kus ta taldrikuid pesi. „Meie laut ju remonditi ja tehti ümber... Seal on nüüd kolhoosi sead. Ainult et tsementpõranda peale ei jätkunud raha..."

„Tead ju ise, see kõik on alles algus... Praegu on kitsas tööjõu poolest," jutustas ema murelikult. „Täna pandi isegi vana Kahara Peeter käsitsi rukist niitma. Koos pojapojaga askeldasid teised seal... Rukis kipub iga silmapilk varisema hakkama... Sel aastal külvasime kõik täis, mis võisime. Inimesi ei jätku niisuguse ilmatu töö peale..."

„Paljuks see sinu Kahara taat ka niidab," ütles Tiiu pilkavalt. „Masinaid on vaja... Räägitakse, et Haldja traktorijaama on kombaine toodud."

„No see on ju terve maja! Sellel pole meie põldudel ruumi ümbergi keerata, kuna meil üks põllulapp üle soo teist taga hüüab..."

„Muidugi, asi seisab masinates, — seda peab igaüks aru saama," toetas Elmar autoriteetselt õde. „Vana Peeter niidab päevas koorma, aga kombainiga oleks ta päevas maha niitnud kümme hektaari ja ära peksnud ka... Kahes vahetuses kakskümmend hektaari... Ja vihke siduda pole vaja..."

„Kakskümmend..." lausus Kai tasa, ja vähese vaikimise järel lisas: „Võib-olla, võib ju olla... Ainult see pole Haldja jaoks. Kas saavadki minu silmad siin kombaini näha?"

„Aga kuidas siis!“ ütles Elmar õhinal. „M'sjaoks meie siis siia tulime? Vähke püüdma? Käime korraks jõge mööda ära, — eks me siis näe, kas vesi leiab tee või ei... Võsalõikaja läheb üle ja ajab nagu habemenoaga kõik paljaks. Siis tuleb uudismaa-ader. Kuidas siis mitte Haldja jaoks? Aga kelle jaoks siis partei kõik teeb — ekskavaatori saadab siia, traktorid?... Kelle eest ta siis hoolitseb?“

„Noh, hea küll, hea küll,“ heitis ema rahustavalt käega. „Kas mina siis seda ei taha? Kas ma siis selle vastu vaidlen?“

Vaikiti. Kuulati, kuidas emakass õrnalt nurrudes lakub nurgas jultunult turtsuvat sõnakuulmatut musta kassipoega.

„Mind määratakse varsti vahetuse vanemaks,“ ütles Elmar, haigutades teesklevalt, ja vaatas vargsi naiste poole.

„Oo! Ma ei teadnudki, missugust tähtsat meest ma kunagi seakünast kõrvupidi välja tirisin,“ pani Tiiu käed puusa.

Mõte, et tema noorem vennas võib kellegi üle vanemaks olla, näis Tiiule sedavõrd naljakas ja hämmastav, et ta hakkas itsitama, muide, siiski austuse varjundiga.

„Tema on nüüd meil majas peremehe eest.“ ütles ema õnnelikult naeratades. „Peigmees, ühe sõnaga...“

„Ainult parajat pruuti pole leida...“ lõi Tiiu sekka. „Peigmees on kasvanud sihuke, et ühestki uksest kugi külas läbi ei lähe, lööb otsaesil e ära...“

„Aga kes teab, võib olla on ka pruut olemas. Ja mitte väga kaugel,“ ütles ema pooldehõlpselt ja jäi rüüstesse. Niiviisi nad heitsid külanime tele omase lõpmakusega heasüdamlikult nalja tulevase „vanema“ kuni ema küsis:

„Kuidas siis, homme kohe hommikul vara sõidate? Magaksite kauem...“

„Ei, vaja on kiirustada,“ ütles poeg. „Käsk on homme kohal olla. Me alustame Hiljamäel veskitammi juurest ja tuleme jõge mööda edasi, nii et mõne kuu pärast oodake Kilgisse.“

„Ja Haldja hakkab voolama?“ küsis Kai uskumatult.

„Aga kuhu ta pääseb,“ naeratas Elmar. „Nii on temale määratud.“

„Aga nüüd puhkama,“ ütles Kai teeseldud pahameelega.

Ta vähem kuulas poega, rohkem aga vaatas vaimustusega tema õlgu, silmitses mõnuga udemeid tema alles lapselikult pruntis huulte kohal ja leebe vaatega silmi, mis olid sinised nagu kogu perekonnal.

August Järvet magas tasa nohisedes kambris rasket und. Elmar rõivastus tuld süütamata lahti ja heitis mõnutundega pikali kitsasse koikusse; heinakott sahisest ta külje all.

Uni ei tulnud kohe. Akna taga siristasid väsimatult rohutirtsud, otsekui oleks kuskil kaugel põldudel pinnitud hommikuks valmis tuhandeid tillukesi vikateid. Avatud aknast tungis sisse õist värskust.

Suigatuses elas Elmar teistkordselt läbi oma sisseõidu Kilgi külasse. Karil poisikesi saatis teda juhatuseeni. Isegi lõikusmasin lakkas vehkimast oma hasplitega. Varjates käega silmi päikese eest, jälgisid inimesed teda.

Kabiinist Elmar märkas Adam Tuisku.

Ta luges esimehe silmadest varjamatut hämmastust.

„Vaata, kui kõrgele on tõusnud meie inimesed...“ lausus Tuisk, punetavat nagu õieli ajades; higiojad olid ta karvastele tolmustele põskedele jätnud mustad viirud.

Nähes eemal muhelevat Hugo Markust, rõõmustas Elmar kogu südamest, kargas masinalt maha ja ruttas tema juurde, et tal kätt pigistada. Südamepõhjas oli ta alati unistanud sellest hetkest... Viimaks ometi võis ta uhkustada üllatunud Hugo ees, isudes sellise oivalise masina rooli taga, nagu seda on ekskavaator! Ega see ole mingisuguse vana fordsoni taoline loks.

Algas mõnus jutt.

„Kas mäletad, kuidas sa oma traktorit tahtsid mulle odavalt ära anda?“ ei suutnud Elmar hoiduda meenutamast, ja tema hääl, vaatamata naljatoonile, värises veidi liigutusest.

„Aga sina ei võtnud... Ja tegid õigesti. Selle eest näe missuguse laeva vedasid siia... Au ja kiitus! Aga mida te kaevama hakkate?“

Markus silmitses uudishimulikult ekskavaatorit.

„Tammi juurde läheme. Haldja jõe põhja hakkame süvendama,“ selgitas Elmar tähtsalt.

„Ah, või sedasi... Nii te hävitate kõik vähid! Sellest on kahju...“

Markuse hääles kõlas varjamatu meelehärm.

„Ah vähid? Seda küll...“ kohmas Elmar.

Ta oli hoopis unustanud Markuse kalamehe-kirekesed. Kartes, et tema vana sõbra vaimustus jahtub täiesti, sõnas ta rutukalt:

„Pole viga, siginevad uuesti... Selle eest kuivatame aga soo.“

Markus astus masinale lähemale, et seda paremini uurida.

„Ehee... vaata aga, kas see pole mitte Markus?“ venitas imestunud Järvet kabiiniuksekest avades ja asetaskaks kaks sõrme mütsi ümariku noka juurde. „Ammu pole teineteist näinud. Aga seal metsas räägiti too-

kord, et juhuslik kuul olevat su maha niitnud. Tähen-  
dab, et eksiti . . .“

„Ega umbrohi kao,“ naljatas Markus, heasüdamli-  
kult naerma puhkedes. „Palju ei puudunud, et oleksin  
ss-meestele pihku sattunud, aga ära pääsesin . . .  
Pärast olin partisan.“

„Või nii,“ imestas Järvet tagasihoidliku viisakusega,  
ja vaadates Markuse hoolitsetud roosakaid põski, mõt-  
les skeptiliselt endamisi: „Kas sa mitte naiste juures  
lakas partisani ei mäginud?“

„Tähendab, et olete läbisõidul,“ ütles Markus kah-  
jatsevalt. „Muidu oleksite homme rehepeksul abiks  
olnud. Upume töö sisse. Meil kuluksid niisugused  
täitsamehed marjaks ära.“

„Ega meiegi mustikaid korjama lähe,“ vastas August  
kuivalt.

Kaugemale Elmar meelde ei tuletanud, ta uinus.  
Ekskavaator koos August Järvetiga ujus kuskile  
eemale . . . Aeglase sammudega, tundmata maad jalge  
all, läks Elmar edasi väikeste männikeste vahel, neid  
kättega kahele poole laiali lükates; selja taga löid  
need jälle hääletult kokku. Elmar vaatas oma paljaid  
jalgu ja talle meenus, et ta oli jätnud saapad ekska-  
vaatori kabiini. Kõndida soos jalatsiteta oli ohtlik  
usside pärast ja ta tahtis tagasi pöörduda ekskavaa-  
tori juurde, kuid ümberringi seisid männid. Ja siis  
kadusid ka need . . .

Koputus aknale äratas hommikul Elmari: justkui  
oleks keegi vitsaga vastu akent peksnud. Elmar avas  
silmad ja nägi akna taga varblast, kes nokaga kopu-  
tades klaasi mööda libises, püüdes ületada temale aru-  
saamatut takistust. Elmar naeratas ja heitis teki kõr-  
vale. Söandamata äratada raskesti magavat Augustit,  
rõivastus ta ja läks kikivarbail välja õhu kätte.

Ehkki Elmar oli ärganud vara, selgus, et keegi oli tõusnud veel varem: lauda poolt kostis kapsaraua täksimist.

Õde Tiiu raius peedilehti sigade jaoks.

Tema kõrval seisis ta sõbratar Salme Pärtel, punapõskne tütarlaps, tedretähed trotslikult püstisel ninal ja pruuniks päevitunud käsivartel.

„Noh, karjapoiss, tere,“ sõnas tüdruk lõbusalt ja raputas tugevasti Elmari kätt.

Elmar liigutas sõrmi: neisse oli otsekui kandunud osa soojust kuuma kareda pihu puudutusest.

„Tere, karjatüdruk,“ vastas ta heatahtliku naljatu-sega. „Kas hakkad mind jälle õrritama? Kas ma vähe olen sind patsist tirinud? ...“

Salme vaatles teda sõbralikult ja uudistades.

„Ma vaatan, kas on Elmar või ei,“ rääkis ta muia-tes. „Silmade järgi nagu oleks, aga hääle järgi — ei ole... Sul oleks nüüd paras kooris bassi laulda... Räägitakse, et sa olevat mingi traktoriga siia sõitnud?“

„Mingi traktoriga?“ kordas Elmar küsimust ja seletas täiesti üleolevalt: „Ei, ma tõin siia ekskavaatori.“

Ja ta pöördus Salmest eemale.

„See ongi siis sinu majapidamine?“ küsis ta kulmu kortsutades oma vanemalt õelt ja heitis pilgu uksest sisse. Lubjaga valgeks võõbatud sulgudest kostis iga-sugustes toonides ruigamist ja vingumist. Lehkas hapukalt.

„Minu, minu jah!“ karjus Tiiu kogu kõrist üle sigade vingumise. Need hakkasid tema häält kuuldes veel hullemini vinguma.

„Alt ära!“ hüüdis Tiiu nüüd Elmarile. Haaranud kergelt maast raske toobri raielehtedega ja hoides seda vastu kõhtu, tormas ta mööda vahekäiku.

Elmar astus teelt kõrvale ja vangutas ainult pead. Ta .....

ei tundnud äraagi tavaliselt vaikset, tagasihoidlikku õde, kes isegi eile tema triumfaalse sissesõidu ajal külasse oli end võõraste selja taha peitnud.

Elmar vaatas silmanurgast Salmet. Ta oli oma tooniga tüdrukule selgesti mõista andnud... Kuid selle asemel et ära minna, seisis too rahulikult paigal ja hakkas koguni sõltumatul ilmel poisikese moodi vilistama. See plika kujutleb endast nähtavasti liiga palju!... Teatud üllatusega märkas Elmar ta pluusil komsomolimärgikest.

„Oo-jah, siin on üht-teist ümber tehtud,“ märkis Elmar, liialdatud tähelepanelikkusega vana lehmalauda silmitsedes. „Näe, seal on kaks akent sisse raiutud, valgeks on võõbatud... Aga põrand on must... Tsemendist oleks vaja teha.“

„Nojah, tsemendist...“ sõnas Tiiu. „Marta Niilus on küll oma karja jaoks tsementpõrandad teinud, meil aga on ainult juttu olnud.“

„Miks siis nii?“

„Tea, kas neil on rohkem üksmeelt või... Meil aga, kui vaatad, on igaüks oma lülis, oma nurgas, aga lülist ketti kokku liidetud ei saa... Tead, alles hiljuti murdis hunt Salme isal mõned lambad maha. Ema topis end sinna lohutama, vanad läksid nii riidu, et hullemat ei saa ollagi. Ema tuli tagasi, nagu peas ära nutetud, väriseb üle keha. Kuid ema on Madisega ühes lülis. Madis on veel lüliivanem... Näed siis, räägitakse, et vana arm ei roosteta, aga tuleb välja, et viha on veel hullem.“

Elmar vaatas kõõrdi Salme poole, kuid ei lausunud sõnagi.

„Tule õige vaata,“ ütles Salme millegipärast sosinal ja tõmbas Elmarit käisest.

Sulus puhtal aluspõhul nägi ta külili lamava looma

punsunud nisasid: naljakad roosad põrsad imesid. Seal olid silmad õndsalt pilukil, aeg-ajalt ta liigutas lontis kõrva ja rõhatas.

Elmar ei suutnud muiet tagasi hoida.

„Meie ainuke puhast tõugu emis,“ kurtis õde nukralt. „Tuleviku kolhoosis Marta Niilusel on tervelt kolm. Ja kult puhast tõugu...“

„Pole viga, küll jõuame paremale järjele,“ lohutas Elmar. Eneselegi ootamatult ütles ta „jõuame“, otsekui end Koidu kolhoosi liikmeks lugedes.

„Neil on suur kolhoos... nad on jõukad...“ kadetses Tiiu. „Meil aga ei saadud möödunud aastal kuidagimoodi isegi raudahju juhatusse üles panna... Kasukates istuti.“

„Ega kõike korruga saa,“ ütles Elmar tähtsalt. „Vaat, kui me siit läbi läheme, soo ära kuivatame...“

„Kes need meie?“ küsis Salme pilkavalt.

Kiire liigutusega tõmbas ta Elmaril sonimütsi nina peale ja jooksis laginal naerdes eemale.

Elmar sööstis end unustades nagu lapsepõlveski Salmele järele, et talle head matsu selga anda või teda juustest sakutada.

Salme jooksis paljaste jalgade põntsudes kivi-kõval maal.

Naeru lagistades ja punetavatena jooksid nad mööda õue. Valgete floksidega lillepeenra juures pidi Elmar Salme juba kätte saama, sirutas isegi käe välja, kuid Salme peatus ootamatult järsku, ja Elmar tormas mööda. Elmar oli südamest naerdes valmis uuesti kätt sirutama, kuid Salme vaatas selliselt talle otsa, et ta laskis silmapilkselt käe langeda ja jäi seisma nagu kinninaelutatud...

Elmari ees seisis mitte tedretähniline trotslik plikake, kes oli kunagi teda kiusanud, vaid pikk, talle

õlani ulatuv noor naine eredate siniste silmadega ja ootamatult õitselepuhkenud kiharatega karmide tõrk-sate patsikeste asemel. Nende silmade säras kadusid suured tedretähnid tema näol. Elmaril oli tahtmine varjata end käega nende silmade vihase pilgu eest.

Ta jäi seisma, ehmudes ise oma kohmaka julguse üle, ja oli valmis kuulama käredate noomitust.

Kuid Salme ei öelnud midagi. Ta läks edasi kergelt ning vabalt, sellise häirimatu rahuga, nagu polekski Elmarit siin, nagu polekski too eile seninägematul masinal võitjana Kilgi külasse sisse sõitnud, vaid oli endist viisi poisike ja mitte täiskasvanud noor mees, keda mehed juba nagu võrdset enda hulka võtavad.

Salme oli ammu läinud, kuid Elmar seisis ikka veel mahalöödud silmil.

## VIIES PEATÜKK

Uhtlaselt pedaalidele vajutades sõitis August Järvet jalgrattal mööda maanteed, mida valgustasid madalal seisva hommikupäikese viltused kiired.

Järveti jalgratas polnud kaugeltki enam uus, osted aastat viisteist tagasi, kuid ta vananes niisama visalt ja vastumeelselt nagu tema sooniline, kuivetatud omanikki, kellel oli raudne tervis.

Alati hoolikalt määratud ja puhastatud ratas ei kriuksunud ega logisenud ühestki oma rohkeist liigendeist. Kui mingi kruvike oli aja jooksul läbi kulunud, asendas Järvet selle otsekohe; kui murdus pedaalivõll, treis Järvet uue, ajas sirgeks juhuslikult muljuda saanud porilaua...

Asjad jäid Järveti käes alati uueks, sest ta oskas neid hoida ja hooldada.

Rohke öine kaste polnud jõudnud veel haihtuda külmadelt teelehtedelt, hõbedast vihma sädeles teeäärseisse põõsaisse põimunud ämblikuvõrkudes.

Teed kirjasid laiguliseks pärnade ja vahtrate laiad, pikad hommikused varjud. Hämarad ja külmad laigud vaheldusid päikeseliste laikudega. Neid läbides mõtles August Järvet, et nii on ka elus: üks päev pole sarnane teisega — üks rõõmustab sind päikese ja õnnestumistega, teine teeb meelehärmi sompus ilma ja pahandustega.

Täna oli ees raske päev. August Järvet mõtles mornilt eelseisva kõneluse üle maaparandusjaama direktoriga. See jutt ei olekski nii väga häirinud Järvetit, kui tal poleks olnud vana sõprust Kaldaga. Aastat kakskümmend tundsid nad teineteist.

Jah, kakskümmend aastat tagasi olid nad töötanud koos kolm hooaega ühes artellis. Kuid siis, kui ettevõtja insener Tuvi esmakordselt Eestis oli melioratsioonitöödel tarvitusele võtnud ekskavaatori, õnnestus Järvetil seal masinisti abiks saada. Ta arvas, et tal oli vedanud. Ekskavaator oli ostetud vana, kulunud ja nõrgajõuline, kuid sellest hoolimata tekitas ta oma ilmunisega valda artelli kraavikaevajaile ähvardava konkurentsi ja lõi juba niigi madalad töötasud alla. Kraavikaevajad hakkasid vihkama masinat ja tema masiniste. Ning kord juhtus, et kokkusaamisel küla õllepoes otsustasid nokastanud kraavikaevajad Järveti läbi peksta. Suitsust küllastatud õhku täitis sõim, vehiti rusikatega, keegi raputas teda õlast, kuid siis oli kõlanud Mihkel Kalda rahulik hääl:

„Pidage, poisid, misjaoks oma meest puutuda, tema pole milleski süüdi. Ennem tuleks juba Tuvi kraavis ujutada...“

Ja ta eemaldas August Järvetit ähvardavad soonili-

sed rusikad. Sellest ajast peale pidas Järvet end võlglasteks Kalda ees.

Mihkel Kallas polnud artelli vanem ega ajanud asju ei ettevõtja ega tellijaga, kuid ometi tunnistati teda tema elukogemuste poolest vanemaks artellis. Nüüd oli elu viinud Mihkel Kalda ülesmäge — pannud hiiglasliku ürituse vanemaks. Tema, August Järvet, ei tundnud nagu varemgi Kalda vastu mingit kadedust, ei midagi peale tänulikkuse, ent nüüd tuleb neil nähtavasti teineteisest lahkuda...

August Järvet oleks täiesti kindel oma otsuses, kui poleks olnud viimast kõnelust Marta Niilusega. Selle viimase kõneluse ajal oli Marta olnud küll peigmehe kiirema kolhoosistumise poolt, ent kuidagi vähem otsustavalt kui alati, ja oli jäänud mõttesse, otsekui oleksid mingid uued ideed tekkinud ta rahutus peas. See oli Järvetit tookord häirinud. Kuidas see ka ei olnud, ta pidas küsimust otsustatuks.

Sest kõige tähtsam on see, et tema soovid langevad täiesti ühte Tuleviku kolhoosi juhatuse liikmete soovidega.

Niimoodi end rahustades sõitis August Järvet oma jalgrattal. Paari tunni pärast, kui päike oli kõrgemale tõusnud, jõudis ta vana pargi kaskedeallee varju. Tee viis vana lohakilejäänud mõisa avarasse õue.

Vasakult, tohutu suure kivilauda tagant põllult kostis hääli ja undavat mootorimürinat.

Järveti silmade ees avanes järgmine pilt. Põllul manööverdas traktor-buldooser, mille ees oli püstloodis teraskilp. Buldooseri liikumist jälgis salk inimesi, kelle hulgas Järvet tundis ära tuttavaid traktoriste.

Buldooseri ees, nagu masina poole, astus tagurpidi keskmist kasvu, mütsita mees, kellel oli täiesti pal-

jaks aetud ja pronksikarva päevitunud pealagi ning ümarik nägu. Ta tegi käega märke ja andis vahetevahel käsklusi masina juhile.

Mees liigutas veidi käelabasid, ja buldooser kergitas kilpi enda ees nagu kiivrisilmikut. Mees taganes vähehaaval, ja masin näis roomikutega ragistades talle peale ajavat. Ta meelitas masinat lähima kivimüraka juurde, mis sarnanes õlgade vahele tõmmatud halli härjapeaga. Buldooser tegi kivi ümber poolringi, otsekui sihtides, ja Järvet taipas, et ta läheneb kivimürakale selle järsust küljest, et teraskilbi hoop ei libiseks kivi kaldset pinda mööda. Jõudnud viie-kuue meetri kaugusele, laskis buldooser massiivse kilbi otsekui võitluseks valmistudes maapinna ligi ja kiirendas käiku... Vilgas mees liikus peaaegu joostes buldooseri ees ja karjus õhinal vene keeles:

„Võta vasemale, vasemale, uhh...“

August Järvet astus lähemale, et paremini näha. Kostis tume hoop ja selline heli, nagu oleks talumehe reejalas talvel kivi vastu sõitnud. Teraskilbi ees mulda üles paisates kargas raske kivimürakas maast ilma erilise pingutuseta välja ja veeres masinast tõugatuna kohmakalt taarudes edasi.

„Said, kurat!“ sõnas keegi vaimustatult.

„Kas see ehk polegi uus peamehaanik?“ mõtles Järvet. Tundmatu luitunud tööülikonnas mees küsis Järvetist möödudes:

„Kas minu juurde?“ ning esitles end: „Melnikov, Andrei Petrovitš, mehaanik...“

Järvet ütles omakorda nime ja tähendas, kes ta on ning kust kohast.

Melnikov hakkas pärima, kuidas nad masinaga kohale jõudsid ja kas ta on valmis tööks. „Te ütlete, et tõrgub... Noh, paneme hääled sisse...“ rahustas

ta. „Ega te kohe veel ära lähe? Tähendab, jõuame veel rääkida.“

Järvet läks direktorit otsima. Kirjutuslaudu kiiruga täiskiilutud kantseleis, mis asus tiibehituse alumisel korral, öeldi talle, et direktor on väljas.

August Järvet asus ümbrust uurima. Heitnud pilgu ümberringi, veendus ta, et vanas mõisas, kuhu oli paigutatud loomakasvatustehnikumi õppemajand, olid toimunud suured muudatused. Kui palju siin oli igasuguseid masinaid!

Laudast lasti lehma välja. Vanamehest karjane, kes oli üleni päikesest pruuniks põlenud, alates juustest kuni rohus ärahõõrutud saapasäärteni, sekeldas lauda väravateni ulatuvate veoautode vahel ja juhtis lehma teele, mis oli kuumusest kivinenud nagu laava. Puna-kaspruunid lehmad ammusid ja taganesid usaldamatult masinaid nähes. Platsil, mida põhjast piiras pikk kivilaut ja idast madal ait, seisis rida võimsaid linttraktoreid S-80. Päikese käes helkisid kahe buldooseri kilbid, ja eraldi seisis uus ekskavaator, samatüübiline nagu see, mille oli siia toonud Järvet. Sõnnikuhunniku kõrval lauda juures oli näha autotsistern hoiatava pealkirjaga „Tuleohtlik“. Siin oli inimesi, kes olid Järvetile tuntud juba maaparandustööde trustist, oli ka mingeid tundmatuid traktoriste ja mõningad poisid tööstuskooli vormimütsides, nähtavasti praktikandid.

Terava ja kogenud pilguga kõike seda silmitsedes mõistis Järvet, et rünnak soodele võtab tohutu, seni-olematu ulatuse ja järelikult... seda raskem on kõnelda direktoriga.

Järvet leidis Kalda endise kivist sepikoja juurest; selles hiljutises vaiksuses nurgakeses oli nüüd kuulda helisevaid lööke metalli pihta.

Direktor seisis mõtteisse vajunult vanaraua hunniku juures, mis oli nähtavasti alles hiljuti siia toodud. Järvet märkas kohe vana purukslastud fašistliku tanki torni terasplaate ja isegi vana kuulipilduja roostes rauda.

Järvetit nähes pomises direktor midagi vastuseks tervitusele ja vajus uuesti oma mõtteisse.

Niisugune oli juba Kalda iseärasus: kivile vaadates kujutles ta endale juba sellest ehitatavat maja. Järvet teadis seda hästi ja jäi seepärast rahulikult ootama.

Viimaks, kui talle näis, et Kallas oli unustanud tema juuresoleku, tõstis too oma suure pea ja lausus otsekui ammust juttu jätkates:

„Me mõtleme uue kraavikaevamise-saha konstrueerida, jah... Näe, siia on toodud vanarauda. Noh, aga kuidas sinul seal siis on?“

Järvet kandis olukorrast ette.

Nad arutasid lühidalt ja asjalikult läbi rea tootmisküsimusi ja Järvet valmistus juba asuma jutu juurde oma isiklikus asjas, kuid siis ilmusid sepikoja nurga tagant kaks külatajat: üks pikk, kiilaspä ne, väike ed metallraamidega prillid teraste ja tarkade silmade ees, teine — üsna noor, tüse heledate silmadega mees.

„Näe, kus ta plaane teeb,“ sõnas pikk headudamlikult.

„Ahaa, esimehed!“ muheles Kallas. „Telliad...“

Esimehed haarasid Järveti käest silmapilkselt jutu initsiatiivi. Tüse noor mees osutus üsna lärmakaks ja sõnaohtraks. Ei jõudnud Järvet silmagi pilgutada, kui esimehed Kalda juba kantseelisse tirisid. Tüse mees tõukas seejuures Kallast sõbralikult selga, et too kiiremini astuks.

Järvet kõhatas rahulolematult. Kas või lükka kõnelus teiseks korraks!

Mõtelnud hetke, otsustas ta kindlalt siiski oodata ja jutt direktoriga lõpule viia. Ta kõndis aeglaselt mööda õue ja vaatas mõtlikult jalgade ette maha.

Äkki sundis miski — mida ta pigem tundmustega kui nägemisega tajus — teda pead tõstma...

Kaskede alleelt kihutas jalgrattal tuttava lillalise siidpearätiga naine. Marta!

Võtnud kähku ratta, millelt Marta maha hüppas, küsis August imestunult:

„Kuidas sina siin?“

„Asja pärast,“ vastas Marta lühidalt. „Aga milleks sina siin oled, seda ma ei küsigi...“

Nad astusid kõrvuti mööda kitsast jalgrada suure tee ääres, mis oli traktorite ja ekskavaatorite roomikute sügavaist jälgedest kirjuks muutunud.

„Neil on täna siin pärast tööd koosolek. Kallas on kutsunud ka ümberkaudsed kolhooside esimehed, — ta on ju taibukas mees, agitaator... Ma sõitsin varem kohale, on juttu. Aga sina, kas sa rääkisid temaga?“

„Ah ei, segati,“ sõnas Järvet tusaselt. „Kuid räägin veel. Niipea kui ta vabaneb...“

Marta tõmbas Augustit käest ja nad istusid pingile pahkliku künnapuutüve juures.

„Kas räägid?... Olgu peale... Kuule, aga tema vist ei lase sind ära?“

August vaatas tähelepanelikult Martale näkku. Too vahtis veidi silmi kõõritades, mis tema juures esines mõtteisse süvenemise silmapilkudel, kuskile üle Augusti õla.

Järvet kortsutas kulmu. Ta pelgas veidi Martat, kui sellel oli niisugune nägu, ta teadis: nüüd hakkab Marta kõike omamoodi pöörama.

„Noh, muidugi, rõõmu ta sellest ei tunne,“ pomises August. „Kuid ma selgitan talle ära...“

„Aga tema ei arvesta sinu selgitamist, vihastab...“

„Seda ma kardan isegi,“ tunnistas August ausalt. „Kuid ma ei lähe töölt ära oma tuju pärast, mitte logelemiseks. Ma kavatsen ju meie kolhoosi heaks tööle hakata.“

„Mis siis sellest, et meie kolhoosi heaks... Meil on ju maakonnas kolhoose palju,“ ütles Marta rangelt ja sugugi mitte arusaadavalt. „Ja Kallas ei lase sind ära.“

„Noh, kuidas ei lase? Laseb.“

„Lähed temaga riidu...“

„Mis siis teha ometi? Igaühe meeltmööda olla ei saa... Nii võid ise lõhkise küna ette jääda. Temal on oma töö, meil oma.“

„Kuid mina ei taha Kaldaga tülli minna,“ tõmbas Marta näo kipra. „Ma pean ju arvestama teda. Kui partei liige kõigepealt... Ja ära unusta, et me ei ela nüüd ju üksikus onnis metsaservas. Kõik meie maakonna kolhoosid on seotud maaparandusjaamaga ja tema meiega. Pealegi on mul üks projekt, ja ma vajan Kalda abi.“

„See on mulle uudis...“ leidis Järvet ainult, mida öelda, ja murdis kuivanud oksakese käte vahel pooleks. „Möödunud korral sellest juttu ei olnud.“

„Ma ei taha Kaldaga tülitsema,“ vangutas Marta jonnakalt pead. „Ja ma ei või...“

„Aga meil on ju maja plaangi valmis,“ sõnas Järvet segaselt, oksakest üha väiksemaiks tükkideks murdes.

„Midagi pole valmis. Siin oleneb palju minu projektist. Kolhoosimaade planeerimine võib veel muutuda.“

„Tuleb välja, et meie vahel pole midagi otsustatud?“ küsis Järvet, ja Marta vaatas talle ärevalt otsa, niivõrd sünge oli ta häälekõla. Isegi tema suurtel kätel, mis lebasid praegu põlvedel, oli solvunud ilme.

Marta puhkes nooruslikult pead kuklasse heites

naerma ja haaras järsult neist suurtest, temale nii kal-  
litest kätest.

„Ära ole niisugune rumal,“ sõnas ta õrnalt. „Kõik on  
ammu otsustatud. Selle jaoks kõik tehaksegi...“

Järvet tõstis silmad Marta poole. Ta võis olla kui-  
tahes kuri, kuid kõige kergem oli õrna sõnaga tal rel-  
vad käest võtta. Ta oli juba valmis astuma rahulikku  
vestlusse, kui ta äkki märkas, et Marta ei vaatagi  
enam tema poole, vaid kogu ta tähelepanu on pööra-  
tud kantseleiuksele. Sellest väljusid pikk prillidega  
kolhoosiesimees ja teine, tüse, heledasilmaline... Kal-  
las saatis neid.

Marta võpatas.

„Need on ju Sang ja Teder,“ venitas ta ebameeldi-  
valt üllatatuna. „Siiski jõudsid minu teele ette... Sa  
istu, ma tulen kohe...“

Ja juba ta läks tõtlikult üle õue, naeratades rõõm-  
salt, ehkki endal südames kipitas. Kallas on rohkesti  
lepinguid sõlminud, — kas on jäänud midagi ka tema  
jaoks?

August Järvet jäi jälle üksi. Ta kargas ägedana pin-  
gilt püsti. Temale jätkub. Ta sõidab viibimata ilma  
hüvasti jätmata ära... See pole mees, kes endaga  
mängida laseb. Järvet katsus mornilt rattakumme, val-  
mistudes tagasi sõitma. Ta otsustas rahulikul mehe-  
sammul üle avara platsi minna, ratast käekõrval lüka-  
tes. Kui Marta ei hüüa teda, ärgu hüüdku! Tema sõi-  
dab ära...

Möödudes laudaga ühe katuse all olevast karjaköö-  
gist, nägi ta jälle uut mehaanikut, kes vestles vana-  
poolse sonimütsis mehega — Järveti hea tuttava  
Juhan Otiga.

Juhan Otti, lukksepatöökoja juhatajat, tundis Järvet  
nagu Kallastki juba ammu. Juhanil olid seljas sinised

luitunud tunked, samasugused, nagu kandis August Järvet. See tagasihoidlik tööriietus võib esineda erisugustes linnades, võib olla erineva löike ja värviga, erinevalt õmmeldud, kuid tema karmis korralikkuses, kulunud õmbluste triikimisest jäänud läikes, taskutes, kus sobiva ja läbimõeldud paigutuse leiavad endale prillid, kokkupandav mööduriist metallilõhnast läbiimbunud nahktupes, keemiline pliiats kaitsekübarakeses ja värske ajalehenumber, — selles kõiges on tingimata midagi ühist, üllatavalt kodust ja liigutavat; neist taskutest võib alati käepärast leida tõrkumatult töötava välgumihkli, odava, lihtsa ja mugava portsigari kodus topitud suitsudega; tubakas kestade jaoks on aga lõigatud üsna teravmeelse süsteemiga masinal, mis samuti on valmistatud omaenda kätega.

Juhan Ott vahtis huult hammustades üle prillide pahaselt uue mehaaniku otsa.

„Ah, vana Ott pole rahul oma ruumikesega,“ mõtles Järvet ja tervitas, nokkmütsi peast võttes.

Ott vaatas halvustavalt nina krimpsutades pimedasse lauta, mis lehkas sooja sõnniku järele, ja hakkas peaaegu puhtas vene keeles kurtma:

„Palju, kus olen töötanud... Aga näe, laudas pole töötanud... No mis töökoda see lauta saab?“

„Jah,“ tundis Andrei Petrovitš kaasa ja vaatas omakorda lauta. „Noh, kuidagiviisi seame end esialgu sisse...“

Jutuajamisest direktoriga oli peamehaanik teada saanud, et ajutiselt, kuni uue remonditöökoja püstitamiseni, tuleb töökoda sisse seada mõisa vanasse kivilauta, niipea kui põllumajandustehnikumi õppemajand oma lehmad ära viib.

„Töökoda siin olla ei saa,“ sõnas Juhan Ott jonnakalt. „Tuleb rutem ehitada teine.“

„See on selge,“ nõustus Andrei Petrovitš. „Selle asjaga hakkab juhtkond tegelema, meil aga jätkub vaidlusi omaenda asjade üle, seltsimees Ott, eks ole... Mina annan teile kui töökoja juhatajale masinaid remonti, teilt aga võtan vastu kui mehaanik. Siin juba teineteisele armu anda ei tohi.“

„Nii ta on,“ nõustus Juhan Ott. „Kui minult nõutakse, nõuan mina ka...“

Nad astusid vanast jahedast, madalale allavajunud laega kivihoonest välja sooja kätte, kõrge pärna läbi-  
paistva varju alla.

Andrei Petrovitš tõstis silmad helendava taeva poole ja leidis kätte kõrgel ujuva kerge peaaegu nähtamatu lennukisilueti ning sõnas unistavalt:

„Suured asjad hakkavad arenema, seltsimehed.“

Ott silmitses lauta, mille ees oli sõnnikulašu ja kus müüri ääres vedelesid nõgestesse kasvanud vanad talumeeste reed, ning heitis küsiva pilgu Andrei Petrovitšile.

„Veel pole midagi olemas,“ ütles ta rahulolematult. „Kaks vana kivilauta ja tühi kantseleimaja.“

„Kuidas pole... Te näete ikka aina seda, mis on vana,“ muigas Andrei Petrovitš. „Ekskavaatorid aga on juba töökohtadele läinud... Meie jaam elab juba! Töötab!“

„Minu jaoks jõuab töö kätte siis, kui katkised või vanad masinad puksiiris kohale tuuakse...“ rääkis Ott jonnakalt. „Kogu eluaja ma vanu ainult parandangi ja taastan. Nagu tohter praavitab konte...“

Andrei Petrovitš vaatas oma jutukaaslasele teravalt otsa.

„Aga teie minge ja vaadake traktoreid töö juures, — mille otsas nad oma konte murravad,“ ütles ta tõsiselt. „Siis on kergem praavitada.“

Keskpäeva ajal kogunes traktorite juurde suur hulk inimesi. Millegi üle valjusti vaidlevad traktoristid, raamatupidaja — eakas mees, sarvraamidega prillid poorilisel ninal, sekretär-masinakirjutaja — kehakas naine kergete heledate juuksekiharate pärjaga karedavõitu vaskpruuni näo ümber, mõned mehed, nähtavasti remonditöölised, ja rühm poisse tööstuskooli õpilaste mütsides. Kolhooside esindajatega ühtekokku kogunes inimest nelikümmend. Siin puudusid veel paljud koosseisus ettenähtud, — veel polnud jaama saadetud direktori asetäitjat poliitilisel alal, vanemagronoomi ja teisi.

Kuid direktor ei tahtnud selle pärast koosolekut edasi lükata.

Kallas heitis pilgu kellale. Jutud vaikisid silmapilkselt.

Direktor teatas pidulikult:

„Seltsimehed! Me oleme kogunenud esimesele tootmisnõupidamisele vabariigi esimeses maaparandusjaamas...“

Kõik hakkasid heakskiitvalt plaksutama.

„Meie jaam omab vabariigi elus suurt tähtsust...“ jätkas direktor pikkamisi. „Me elame õnnelikul stalinlikul ajastul, millal meie maa kujundab edukalt ümber loodust. Nõukogude riigi tootmistehniline võimsus on sedavõrd kasvanud, et nõukogude rahvas võib lahendada ülesandeid, mis pole jõukohased ühelegi teisele maale. Meie, nõukogude inimesed, muudame kommunistide partei juhtimisel uueks mitte üksi iseend, vaid me hakkame muutma looduse nägu, kliimatki, et ta oleks inimesele emaks, aga mitte võõrasemaks...“

Nende sõnade juures avaldati direktorile jälle poolehoidu käteplaksutamisega.

Teda kuulati tähelepanelikult, ehkki teati, et avalii-

kud sõnavõtnud vanal Mihkel Kaldal eriti ei õnnestu: ta pani need enne paberile kirja, ja unustas neeb paberid alati koju. Kuid täna oli pidulik päev, jaama esimene tööpäev, ja seepärast aitasid kõik Kallast pinguldatud tähelepanu ja rohke käteplaginaga.

„Mis, kas pole vägev rivi?“ küsis ta käega traktoreile näidates, ja lai naeratus ilmus sel päeval esmakordselt ta murelikule punetavale näole. „Kas pole head sooründajad? Nad on meile vanema venna, vene rahva poolt saadetud! Meie masinistid juhivad juba uusi ekskavaatoreid soode südameisse, Haldja, Loodi ja Soodla jõe basseini... Homme lähevad traktorid ja buldooserid kolhoosipõlde kividest puhastama... Näete, nende masinatega me hakkamegi vallutama loodust... Ja vallutamegi!“

Mihkel Kallas laskis rusika energiliselt langeda, ja seekord plaksutati väga valjusti.

Kui aplaus oli vaikinud, tegi Kallas ettepaneku:

„Palun oma arvamusi avaldada meie töö kohta.“

Andrei Petrovitš oli pinevalt kuulunud temale mõistmatu kõne sõnu. Oleks olnud teistsugune olukord, poleks ta oma tagasihoidlikkuse tõttu võib-olla kõnelda sõandanud, kuid täna, siin, võimsate traktoreite ja ekskavaatorite rivi ees, tundis ta endal suurt vastutust nende masinate töö eest ja samaaegselt suurt uhkust, mis on omane inimesele, kes pole mitte tühjade kätega oma uute sõprade juurde tulnud. Ta tõstis käe.

„Sõna on seltsimees Melnikovil,“ ütles Kallas.

„Looduse ümberkujundajate esimestes ridades samuvad põllumajanduse mehhaniseerijad: traktoristid, mehaanikud, masinistid...“ kõneles Andrei Petrovitš. „Ma tean, et teie kõik...“ Andrei Petrovitš heitis pilgu traktoristidele, „... et teie kõik olete eilsed

talupojad, talupoegade lapsed. Kuid teie olete juba hakanud armastama masinaid, olete välja kasvanud, vabanenud pimedast alistumisest maale ja loodusele. Teie mõtlete juba, kuidas kujundada ümber seda tujukat loodust, sundida teda teenima rahva huve. Tähen-dab, et teie, kujundades ümber loodust, kujundate ka oma sotsialistlikku teadvust. Selles mõttes on meie jaama tähtsus samuti suur . . .”

Andrei Petrovitš vaikis, et mõtteid koondada. Põllul traktoristidega tehtud õppusest veidi kähisema hakanud häält pingutades lõpetas ta jõuliselt:

„Täites looduse ümberkujundamise stalinlikku programmi, lahendame meie, uue maaparandusjaama töö-lised, ühe tähtsaima ülesande kommunismi ehitamisel.”

Andrei Petrovitšit kuulati erilise huviga.

Ehkki ta oli ainult mehaanik, nähti temas siiski tea-tud määral kõigi nende võimsate masinate esindajat. Seepärast omas tema sõna kaalu.

Veel mitu inimest tõstis käe. Nende hulgas nägi Kal-las Marta Niiluse, kauge kolhoosi esimehe väheldast, tüsedat käsivart.

Marta Niilus hakkas otsekohe ühest ideest haaratud inimese visadusega kõnelema lepingust jaamaga kahe-kümne-hektaarilise põllu puhastamiseks kividest ning juhtis sellega otsekohe jutu asjalikele rööbastele.

„Alustada võib kas või homme . . . Milleks oodata . . .” sõnas Marta, vaadates ringi teataval määral väljakut-suva ilmega, justkui oleks ta vastuväiteid oodanud.

Kuid neid ei järgnenud.

Esimesena hakkas heakskiidu märgiks käsi plaksu-tama Andrei Petrovitš. Teda toetasid kärarikkalt kõik.

Ainult August Järvet ei aplodeerinud pruudile. Ta vahtis mornilt enda ette maha.

## KUUES. PEATUKK

Masinistid valmistusid tööle asuma. Ekskavaator seis Haldja jõe veerjal rohelisel kaldakünkal vana kivist veski varemete kohal. Haldja madalad ning tasased kaldad tõusid sel kohal kõrgemale ja ulatusid peaaegu veski katuse kõrgusele. Madalapõhjaline jõgi voolas laisalt, sellest võis püksisääri põlvini üles käärides läbi minna, kus aga heaks arvati, iga kivi juures; üksnes lagunenud tammi kõrvale oli vesi uhtunud sügava haua. Ainult siin võis üle pea vette sukelduda. Kaldaid ühendas kõikuv palkidest sild.

Allpool, veski taga, tegi jõgi käänaku, ja siin oli märgata jõesängi langust; tekkis vool, kivide ümber hüplesid tõtlikud vahused lainekested, oli kuulda vee sulinat.

Maakonna melioraatorite poolt väljatöötatud projekti kohaselt tuli töid alustada jõekünnise juurest, et kaevata see läbi ja süvendada jõesängi, millele siinkohal võimas kiht rasket jämedat kruusa otsekui küüru oli peale kasvanud.

Masinistid elasid juba mitmendat päeva Hiljamäe külas, keset väikesi, Haldja jõe kaldaile laialipaisatud talusid. Peaaegu kogu aja veetsid nad ekskavaatori juures: vaatasid läbi iga mootoriosa, ronisid masina ümber, käes mutrivõtmed, kuulatasid mootori töötamist. Uhtesoodu lülitasid sisse ja välja mehhanisme.

„Hääl nagu poleks puhas...“ rääkis Järvet kannatajalikult nägu kibrutades. „Ahaa, nüüd juba pole viga...“

Nende tegevust jälgisid uudishimulikult aupaklikus kauguses seisvad lapsed. Iga möödasoitja pidas oma kohuseks soovida „Jõudu tööle!“ ja jalgrattalt või

vankrilt maha tulla ning korraks ümber eḡskavaatori käia.

Päeval kuuma käes heideti mootoriõlist lõhnavad tööriided seljast ja roniti paisu juures vette. Kuivatati end päikesest kuumenenud karedal sillakattel, mis lehkas kuiva hobusesõnniku järele.

„Noh, sellel masinal me lähme...“ kõneles Järvet, õndsalikult oma lihaseid pingutades ja lõdvaks lastes. „Mitte keegi ei pea kinni. Sa vaata, kui lihtne ja kerge on juhtimine! Hüdrauliline... Ega see ole mõni vana ameerika kirst „Rustem“, kus kange tuli väänata nagu paha peremehe roostetanud pumbapidet.“

„Nõukogude insenerid mõtlevad töölisele...“ kinnitas Elmar korduvalt.

„Muidugi,“ nõustus August. „Või võtame nüüd jälle võimsus... viisteist-kakskümmend jooksvat meetrit hakkame päevas mööda jõge edasi liikuma. Magistraalkraavil aga palju kiiremini... Tead, poiss, ma süön oma vanad tunked ära, kui sa sügisel endale mootorratast ei osta, — mis sa arvad?“

Elmaril tõmbus suu laiaks muheluseks, mida ta ei suutnud tagasi hoida.

Sõidult maaparandusjaama pöördus Järvet tagasi mornina ja vaikivana. Oma kohtumisest Kaldaga ei rääkinud August Elmarile mitte sõnagi; mitu päeva järjest ei meenutanud ta üldse ei Martat ega oma tulevast maja. Sellest järeldas Elmar, et Järveti kõnelus direktoriga ei andnud soovitud tulemusi. Kindlasti keeldus Kallas vanemmasinisti ära laskmast. Elmar rõõmustas salajas selle üle, et Marta Niiluse katse Järvetit kolhoosi meelitada nurja läks.

Ja samal ajal oli tal Järvetist kahju. Elmar märkas oma ülemat salamahti jälgides, kuidas see aeg-ajalt

midagi endamisi pomises ja mõnd mutrit kinni keerates kauaks mõttesse jäi.

Elmar lobises seltsimehe meelt lahutada püüdes mõlema eest, meenutas igasuguseid lugusid Kilgi küla elust-olust ja veenis Järvetit peatuma nende majas, kui ekskavaator jõge mööda tema kodukülani jõuab.

„Küll sa näed, missugust kisselli rabarbrist ja tikritest ema keedab!“ rääkis ta kähedavõitu noore bassi häälega. „Ema lubas selleks päevaks praadida kuke, — sellel vaeseskesel on Pärtli kukk silma välja nokkinud ...“

Kui jutt Kilgile pöördus, tõmbas August silmad kissi ja sõnas äkki:

„Tead, ma kohtasin ju seal tuttavat, Hugo Markust... Kes ta seal teie juures praegu on?“

„Brigadiir.“

„Ja mina arvasin juba, et ta kaduma läks... Me olime ju koos ühes hävituspataljonis Haldja rabades. Suure lahingu eel Aarma jõuguga ta kadus. Arutasime, mis temast sai, kas niitis juhuslik kuul maha või langes vangi... Tuleb välja — ei seda ega teist, terve nagu härg.“

„Räägitakse, et Hugo oli partisan,“ ütles Elmar austusega.

August kehitas ebamääraselt õlgu.

Teise päeva õhtul ilmus ootamatult Marta Niilus oma jalgrattal. Ta ulatas Elmar Laubale käe nagu vanale tuttavale. Tema tulekuga katkes unine vaikus vana veski juures: hakkas kõlama naise naer ja vali meeste jutt.

Marta oli heas tujus. Ta pistis Augusti määrdunud tööpluusi nõõpauku karikakra, naljatas ja naeris. Siis hakkasid nad häält tasandades Augustiga midagi rääkima.

Et neid mitte segada, läks Elmar õngeritva kaasa võttes jõekaldale ja istus seal, kuni päike loojus ja jõe ning lohkude kohale laskus kerge udumine. Kui Elmar tagasi tuli, hakkasid Järvet ja Marta liialdatud huviga tema püütud väikesi ahvenakesi silmitsema. Nad ei vaadanud teineteise poole ja oli näha, et nad olid tülitsenud. Marta sõitis varsti ära, pigistades Elmari kätt ja noogutades kuilt Augusti poole.

Õhtul aga ähkis ja vähkres August kaua kambris, mis oli umbne avatud akendest hoolimata, ja tõusis lõpuks voodiäärele istukile. Olles suitsu ette pannud, hõikas ta Elmarit:

„Kas magad, poiss? Ei maga? Homme sõidab arvatavasti mehaanik siia, ja võib-olla vana ise ka. Paneme oma masina käima, nüüd meid enam kinni ei pea...“ August tõmbas tükk aega tikku ja süütas kustumunud paberossi. „Tead, Marta tahab juba oma maadelt kraavi jökke vedada... Kolhoosi karja suurendamise eest hoolitseb. Noh, hästi, aga tuli välja, et teie kolhoos on tema teel ees... Tähendab, tuleb mägesid teelt kõrvale tõsta, selgitada, kooskõlastada... Praegu sõidab kindlasti ringi, räägib auku pähe, pärib. Näed sa, ma pean talle umbkaudse eelarve kokku seadma. Kuid kolhoosiküla plaan oli juba valmis ja meie maja jaoks isegi plats välja valitud... Nüüd aga tahab kõik ümber teha. Pagan temaga, las teeb!“

Elmar taipas, et ta kobab uut suitsu.

„Naiste veidrused...“ kohmas Elmar jämedal häälel viisakuse pärast.

„Mis?“ küsis August hajameelselt, ja ilma et oleks vastust ära oodanud — vaevalt see teda huvitaski —, hakkas uuesti ärritatult kõnelema: „Ega muud, kui et pea on hakanud ringi käima! Oli teenijatüdruk

Marta... Ma käisin tema juures salaja, et peremees — paks Juhan Roomets ei teaks. Redeli kriuksumist kartis, peremeest kartis — kõike... Omaenda majast ei julgenud unistadagi. Viis hektaari maad näis talle rikkusena. Nüüd aga käsutab kaheksasaja hektaari peal. Tal on käes arveametnik, brigadiirid, lüpsjad... Arve on pangas! Viiskümmend lüpsilehma laudas, puhastverd täku ostis suurte tuhandete eest. Tal on tahtmine igale hektaarile aed istutada, aga ümber ringi on soo, ja sellepärast ta ongi tige... Peale selle on ta auahne: maakonna lipu võitis ega taha seda kellelegi ära anda."

August süütas viimaks paberossi, tulekeeleke valgustas tema kohevil heledaid juukseid ja soonilisi närvilisi sõrmi päevitunud kuivetu näo juures.

„Nii me kavatseme juba viisteist aastat maja ehitada,“ alustas ta uuesti. „Kord polnud maad, kord ei jätkunud raha. Kuid nüüd ei taipa, mis tal puudus on...“

Vanad kuivanud voodilauad kriuksatasid tuseselt Järveti all.

Sellest jutust järeldas Elmar oma nooruse-naivsus, et Marta Niilus ei satu enam August Järveti teele. Tähendab, pole määratud neile kahele oma maja ehitada... Ärgu Järvet tujul langeda lasku, ega sellepärast veel maailmal ots ole.

„Naised... ei tea isegi, mida nad tahavad...“ sõnas Elmar.

„Mis?“ küsis August masinlikult ja hakkas köhima suitsu pärast; ta paberossiots lõi helendama nagu rae-vukas silm.

„Tead mis...“ ütles ta jahedalt, rangelt ja võõral häälel, „sina oled veel kollanokk, et otsustada selle üle, millest sa aru ei saa. Selge? Ei, paistab, et ilma

Martata minust majaehitajat ei saa... Ja milleks mul seda siis vajagi on?"

Elmar lamas kaua sellest ootamatusest keeletuna ja kuulatas vaikides naabri erutatud hingamist. „Saa sa aru inimesest...“ mõtles Elmar imestusega, sest ta oli ju Järvetile ainult takka kiitnud, ent ei tabanud märki... Nad ehitavad maja, ehitavad muidugi... Ainult mitte siis ja mitte nõnda, nagu tahab August Järvet, vaid siis ja nõnda, nagu tahab Marta Niilus.

Seejärel siirdusid Elmari mõtted märkamatu Pärtli tütrele Salmele, kellel olid tumesinised selged silmad ja veidi pruntis ülahuul, mille alt nagu oraval paistsid õige veidi kaks piimvalget eesmist hammast.

Elmar oli pärast koju tagasipöördumist kohtunud Salmega korduvalt, kuid talle näis ikka, et ta polnud tüdrukut veel korralikult silmitsenud.

Alles kaks päeva tagasi oli Elmar äkki avastanud, et üht-teist riidetusest tuleks parandamiseks ja nõelumiseks ema kätte anda. Õhtul palus ta Järvetilt jalgratast ja sõitis Kilgisse. Teel pööras ta kuidagi, ilma et ise seda oleks märganud, juhatusse sisse.

Salme istus oma kantseleilaua taga ja tegi mingeid märkmeid raamatukestesse, millede hallidel kaantel oli hobusepea kujutus.

Ta oli Elmari tuleku üle väga rõõmus.

„Sa nagu teadsid, millal tulla,“ ütles tüdruk. „Mul on sind väga vaja: mul on loeng maaparandustööde kohta...“

Nad läksid koos koju. Elmar ajas ratast sarvist, Salme kõndis kõrval, jutt ei laabunud kuidagi, võib-olla seepärast, et tüdruk puudutas käega mitu korda Elmari küünarnukki. Salme päris talt ekskavaatori ja buldooseri kohta. Elmar elavnes ja hakkas innustunult üksikasjaliselt jutustama nende võimsusest.

„Kui mina oleksin mees, läheksin samuti ekskavaatorile,“ ütles Salme. „See on mehevääriiline töö...“

„Muidugi,“ nõustus Elmar meelitatult ja lisas suuremeelselt: „Võivad ka mõned naised... Niisugused nagu sina...“

Ta oli seda öelnud nähtavasti liiga ägedalt, sest et Salme vaatas talle kõrvalt kiiresti otsa ja küsis muheldes:

„Mispärast niisugused nagu mina?“

Elmar kohmetus, ja nende jutt katkes jälle.

Avasilmi pimedusse vaadates ja Järveti rahutut hingamist kuulates mõtles Elmar meeolehärmiga, et varsti, kui kibekiire töö lahti läheb, pole enam aega jätkata seda juttu Salmega. Ning pole põhjustki. Kui ehk läheneval valla laulupäeval... Muusika saatel on kergem niisugust juttu ajada... Huvitav, kas Salme oskab nagu kord ja kohus polkat tantsida?...

Siis vajus Elmar kergesse unne, otsekui oleks ta lagunenud veskitammi juures hooga lämbesse vette sukeldunud.

...Hommikul vara kuuldus auto turtsumist Haldja jõe kaldal talu ees.

„Meie omad saabused,“ lausus Järvet aknast õue vaadates ja hakkas kiiresti riietuma.

Veoauto kabiinist väljusid Mihkel Kallas ja vilgaste liigutustega ning elavate silmadega keskmist kasvu mees. Nende järel kargasid autokastist välja veel mingisugused noormehed: kaks tööstuskooli vormimütsides, kolmas pikavõitu, kohmakas, lotendavais kodukootud maavillastes pükstes.

„Mehaanik... Ja need on uued käealused,“ otsustas Elmar.

Vahetati tervitusi. Kallas tutvustas kordamööda kõiki.

Trobikonnas liiguti ekskavaatori juurde. Andrei Petrovitš viskas pintsaku seljast ja tõi kohvrüst välja tunked. Algas töö.

Ekskavaatori juures töötati lõunani. Järvet ja Lauba jälgisid silmi kõrvale pööramata Andrei Petrovitši osavaid käsi. Viimaks viskas too võtme kolksatades kasti, vaatas lõbusalt Elmari tähelepanelikkusest krimpsu tõmbunud nina ning sõnas:

„Näh, ongi kogu tarkus . . . Tegutse, ülem!“

Madis Pärtel oli tagasiteel raudteejaamast, riiklikust vastuvõtupunktist, kuhu Koidu kolhoosnikud olid käinud esimest pekstud rukist viimas. Temaga koos sõitsid laohoidja Jaan Sõmer, kortsulise ja tuules parkunud näoga lühike jässakas mees; Sõmera väimees, tagasihoidlik, vaikne mees; vana Lauba Kai ja veel mõned tugevad, kogu näost punetavad tüdrukud.

Jaamas oli Madis piduliku päeva puhul koos vana Jaan Sõmera ja tema väimehega natuke napsi võtnud. Naistele olid nad igaühel lonksu venivat jõhvikalikööri pakkunud, ja Sõmera väimees, kes omas ettekujutust peenest käitumisest, kostitas igaühte šokolaadikomplekiga.

Hobused tegid kiiret sörki, rataste ühtlasest müri-  
nast kostsid üle rahulolevad ja lõbusad hääled. Voo-  
ri eesotsas sõitis Lauba Kai, kes oli harjunud hobust  
juhtima niisama hästi kui mehed.

Kõik kolm meest polnud lobisejad ega armastanud tavalisel ajal arutada seda, mis võõra õues tehakse, kuid sõit ja tagasihoidlik napsitamine oli teinud neile üleva tuju. Ja praegu nad, igaüks oma vankril istudes, kisendasid nii kõvasti, otsekui oleksid laiad põllud neid lahutanud, kuigi samal ajal Sõmera Jaani hobune Pärtli Madise vankrilt mokaadega ristikheinu haaras

ja Madise punakas mära aeg-ajalt rinnaga Sõmera väimehe vankripära puudutas.

Vaikne Jaan Sõmer, kelle nägu punetas nagu küpsetatud õun, möirgas end üle vankriääre kallutades:

„Kuule, Madis! Sa ära pane pahaks, aga korralikke lehmi pole sinu talus kunagi olnud. Ei ole õnnestunud teistega... Ja sigadega pole sul samuti õnne olnud, ja lammastega kah...“

„Ei, ei ole,“ kiitis väimees teiselt poolt takka ja noogutas pead. „Polnud head tõugu...“

„Las olla pealegi. Las sinu omad olla paremad,“ nõustus Madis mornilt. Ta tõmbas Sõmera märrale, kes hammastega tema vankrist tuusti heinu kahmas, pahaselt vitsaga vastu koonu. „Kuid täkule tõite minu oma juurde!“

„Seda jah, täkk oli sul tõepoolest!“ noogutas heakskiitvalt pead Sõmera väimees. „Oli, oli küll...“

„Ma ei räägi täkust! Aga kui teada tahad, siis ma ütlen...“

„Mis sa veel võid ütelda?“ küsis Madis ja kõõritas halle vurre vihaselt liigutades naabri mära poole.

„Seda, et Piiperi täkk oli palju parem... Sa ära mulle ainult pahaks pane...“

„Parem kui minu Juku?! Kes kadunud Peetri kadeduse pärast hukka sai?“

„Ma olen ka selle üle mõtelnud...“ kõneles vaikne Jaan üha valjemini, peaaegu karjudes, ja kõverdas sapiselt oma kitsaste huultega suud. „Ka see on mulle selge!... Selle loo sa mõtlesid ise välja kadeduse ja viha pärast, iseenda trööstimiseks! Sa ainult ära pahaks pane, kallid Madis, me soovime sulle head puhtast südamest. Ega sa meist rikkam olnud, kuid Piiperile püüdsid järele jõuda, ahvisid talle järele...“

„Mina ahvisin järele?“

Madise kael läks vihast tulipunaseks. Hobust piitsutades ajas ta seda edasi piki vööri. Ta möödus laitvalt pead vangutavast Sõmera väimehest ja naervaist tüdrukuist, jättes nad selja taha... Kuid juba mõne minuti pärast püüdis Sõmera väimees Madise kinni.

Ja Madisel tuli asuda talle määratud kohale vankriterivis. Jälle hakkasid mära pehmed mokad Madise vankrist ristikheinu ahmima.

„Kui sa ehtsat tõutätku näha tahad, siis vaata naaberkolhoosis Marta Niiluse juures,“ kostis jälle Jaan Sõmera tüütav hääl, nagu polekski midagi olnud. „Maa väriseb jalge all... Sina pole niisugusest undki näinud.“

„Ega mul sadu tuhandeid pangas olnud, et niisugust osta,“ kähvas Madis tigidalt vastu. „Miks tema ei peaks ostma...“

„Selge, et polnud. Seda ma räägingi, et miks mitte osta... Sina aga ütle, miks meie kolhoos ei osta? Meil on ju ka arve. Paistab, et vähe on arve peal.“

„Aga kust kohast sinna rahal tullagi,“ urises Madis. „Sa ju meie maad tead, ainult oblikaid kasvatab.“

Kuid siis ägestus väimees ja hakkas näpuga näitama.

„Mitte sugugi... Pole meil sellega midagi vabandada. Ons siis Marta maa palju parem?“

„Maa on samasugune,“ haaras Sõmer jutujärje. „Aga näe, kahekümnetuhandelise täku ostsid niisuguse maa juures, ja uue lauda ehtasid üles. Pea-aegu kaks korda rohkem kui meie saavad normipäeva kohta.“

„Ja kes siis sinu arvates meie juures süüdi on?“ prahvatas Madis. „Kas Tuisk või?“

„Noh, see pole minule hoopis selge...“ venitas Jaan Sõmer sügavamõtteliselt ja pistis käe tasku

tubaka ning piibu järele. „Võib-olla ka tema... Aga et sina samuti süüdi oled, see on mulle selge... Vanadest harjumustest ei suuda lahti öelda.“

„Missugustest?“

Mõne aja nohistas Sõmer oma piibu kallal, seda täis toppides ja püüdes mitte ühtki tubakaraasu maha poetada, — ta ei armastanud tähelepanu nõudva tegevuse ajal kõnelustesse kõrvale kalduda —, kuid varsti hakkas tema veniv hääl jälle metsa all kajama:

„Kannata, Madis, küllap ma juba ütlen... Sa oled lülivanem, — hobused on sinu hoole all. Kuid täna sa jätsid oma endise ruuna koju, et teda hoida, ja rakensid ette Hobuse-Juula mära. Misjaoks niiviisi? Sina, Madis, oled pintsakuhõlmadega oma vana tara külge kinni jäänud ja ei suuda end ikka veel lahti rebida.“

„Nii, nii jah...“ kiitis väimees rahuldustundega tagant ja kraaksatas kõhida, nagu oleks kuuma vett tulistele kerisekividele visanud. „Loetakse, et neil on seal ühine põld rukki all, aga vana tara tolkneb ikka kohal... Nagu töötasid, nii töötad sa ka praegu vanaviisi, lahus... Põld on uus, aga põllupeenar vana...“

Madis vaatas abitud Sõmera ägestunud väimehele otsa ja heitis siis pilgu tagasi Jaan Sõmerale.

„Aga mis sa ise teed, kas sina ei tööta niisama?“ hüüdis ta ebakindlalt Sõmera väimehele.

See pilgutas midagi kaaludes silmi, kuid vastust võlgu ei jäänud.

„Meil vähemalt pole viisiks võõra hobusega sõita...“

„Ja niipalju kui oleme aru saanud, on meil õigus kritiseerida nii ennast kui sind,“ sõnas Sõmer õpetlikult.

Nagu alati, jäi viimane sõna nendele.

Kõige ees sõitev Lauba Kai hoidis kogu aja hobust

tagasi, sundides teda sammu käima, et poleks mürinat, ja kuulis peaaegu kogu kõnelust.

Ta silme ette kerkis äkki vana latt-tara, millest käis jutt. Tema, Kai, oli sellega nii harjunud, et ei pannud seda enam täheleegi.

Kuid tõepoolest — poolpehkinud tara põllupeenral läks üheks põlluks ühendatud siilude vahelt läbi. Ja mitte kellelegi, ei talle endale, kui ta talivilja alla sõnnikut vedas, ega Madisele, kui ta kündis, ei tulnud pähe maha raiuda seda tara, mis logises ja oli tarbetu nagu kõdunenud hammas! Kas mitte sellepärast, et ta polnud veel purustatud nende hinges?

Sõideti vaikides mööda tuttavat teed nagu läbi elatud aastate.

Kõik tema käänakud ja keerud olid ammust ajast pähe õpitud, kuid kõrval seisis juba uued, värskete meetilkadena näiva männivaiguga kaetud postid. Neid poste mööda oli läinud aastal valgus Kilgi külasse jooksnud.

Nad olid möödunud Hiljamäe küla sammaldunud õlgkatustega taludest ja hakkasid laskuma silla juurde, kui äkki märkasid midagi ootamatut. Sillal seisis inimesed: kolhoosnikud jalgratastega, naised rehadega, lapsed... Kõik nad vaatasid ühes suunas!

„Ehk on keegi uppunud?“ — ja Sõmera rahutuks muutunud väimees tõusis oma vankris püsti.

„Raske on niisugusesse jõkke uppuda,“ kahtles Madis, kuid andis hobusele piitsa.

Nad hüppasid vankritelt maha ja ruttasid peaaegu joostes sillale. Nende silmadele avanes ootamatu vaatepilt. Keset madalat kivist jõesängi seisis hiiglaslik ekskavaator, eraldudes selgesti oma punase värvusega tumerohelise kuuseoksastiku taustal. Hiiglase käpp tõstis hambulise teraskopa hoogsalt jõe vasaku

kalda lähedale ja laskis pritsmeid üles paisates vette langeda. Seejärel tõmbas käpp kopa tagasi, seda raginal trossidega tirides. Vedanud kopa kaldani, tõmbas käpp trossid pingule, ja kopp tõusis temast välja-voolava märja liiva ning kruusaga kergesti üles ja puistas oma raske kandami kaldale.

„Terve koorem ühe korraga...“ sõnas vaimustatult Sõmera väimees Madise kõrval.

Siin nad seisid Hiljamäe sillal, Kilgi küla kolhoosnikud: vaikne ja aus, kuid sapine Jaan Sõmer, tema pehmesüdameline väimees, umbusklik ja jonnakas Madis Pärtel ja otsekohene ning järeleandmatu Kai Lauba. Nad jälgisid uudishimulikult ja erutusega tohutu suure kopa väsimatut, ühtlast lendu ja kaalutlesid endamisi, kas see masin suudab rajada jõe tee läbi soo ja dolomiitvoorte, kas ta viib kolhoosi põldudelt ära kibedad, seisnud rabaveed. Kõigist tundmustest tugevamini elas neis võimas soov tõusta kindlalt, peremehelikult mõlemale jalale oma põldudel, hakata elama inimeste moodi, nagu elavad kõik inimesed südamele kallil nõukogude maal.

„Paistab küll, et teeb voolu lahti!“ sõnas Pärtli Madis pikaldaselt ning mõtlikult.

„See on ju meie Elmar!“ hüüatas äkki Lauba Kai kätt silmade kohale tõstes, ja tema hääl värises erutusest. „See on tema...“

„Jah, ongi, — Kaie poeg juhib masinat,“ tundis ka Jaan Sõmer ära

Madis silmitses kaua ning uurivalt ekskavaatorit juhtivat meest ja nõustus huuli närvides vastumeelselt:

„Nojah, Elmar — kommunistlik noor... On tema jah.“

## SEITSMES PEATUKK

Koidu kolhoosi juhatus asus Tuisu talus uues valmishitamata majas. Vana Jaak Tuisk oli hakanud seda püstitama otse tee äärde. Kui algas sõda, jättis Jaak ehituse seisma ja tagus pooled aknad kinni. Vanem poeg Adam, pärija, ei rutanud millegipärast maja valmishitamisega ka pärast võitu. Tal polnud kunagi mahti. Seda juba vanapoolset meest peeti kohapeal agaraks ühiskonnategelaseks. Näis, et keegi teine poleks suutnud nii suurejooneliselt organiseerida valla rahvamajas kohalike raskejõustiklaste kohtumist või vabatahtliku tuletõrjeühingu tantsupidu. Ja ehkki Adam Tuisk oma kauaaegse ühingu olemise kestel ainult üks kord oli osa võtnud tulekahju kustutamisest, raskejõustikuga aga polnud üldse mitte kunagi tegelnud, õiendas ta siiski väsimatult, helistas telefoniga, sõitis oma kulul maakonnalinna, ja tal oli selline nägu, nagu sõltuks nende ürituste edust valla tulevik. Ta oli muutunud erakordselt kaunisõnaliseks, pidas pikki kõnesid nii kohaliku kooli lõpuõhtul kui spordiõhtutel võistluste auks, jälgis, et kõik oleks nagu vaja kohale asetatud, et saalis põleksid kõik lambid viimseni ja presiidiumilaul seisaksid lilled.

Kõike seda tegi ta tasuta, tundmata kahju ajast, mis teatud määral pani imestama omaküla-inimesi, kes hästi tundsid kokkuhoidlikku Tuisku, ja ometi ei paistnud sugugi, et ta kõige sellega mingit omakasu oleks taga ajanud. Nähtavasti veetles teda presiidiumilaua taga istumine ja korraldajalindi kandmine kuuerevääril.

Adam Tuisk polnud sugugi praktiliseks tegevuseks ebasobiv tühi lobiseja. Vastupidi, ta omas

suurepärast asjalikku taipu. Kasutades laialdasi tutvusi, suutis ta kerge vaevaga maakonnalinnast hankida esimeses järjekorras vajalikke materjale rahvamaja jaoks, oskas kasudega maha müüa tuletõrjeühingu vanad puhkpillilõigud ja odavasti muretseda uued ning head.

Tuisu toimekus meeldis külainimestele, ja kukkus kuidagi iseenesest välja, et mitte keegi teine kui Tuisk sai kolhoosi esimehe kohale, kui saabus aeg selle küsimuse otsustamiseks.

Aadam Tuisk tegi ettepaneku juhatuse kasutusse võtta oma maja peaaegu valmishitatud pool. Aknad klaasiti ja seati sisse telefon.

Selles laudseintega toas töötas praegu kolm inimest: Aadam Tuisk ise, brigadiir Markus ja arveametnik Salme Pärtel.

Aadam Tuisk klõbistas pikaldaselt arvelaual ja liigutas lakke vaadates huuli. Salme Pärtel vedas oma laua taga pliatsiga mööda joonlaua äärt, joonistades aruandelehte.

Toolikorju najale laskunud Hugo Markus suitsetas ning vaatas ühtesoodu aknast välja, kus rahulikult jooksid valgete, kergete pilvede keskpäevased varjud.

Vaikust häiris arvelaua kettakeste kuiv klõbin.

Salme Pärtel tõstis silmad meeste poole, otsekui oleks talle midagi tähtsat meelde tulnud, ja ütles valjusti:

„Seltsimees Tuisk, lesk-Maali käib siin ikka avansi pärast... Tal pole enam rukist.“

Tuisk pilgutas raskeid lauge ja süngestus.

„Maali?“ kordas ta küsivalt ja torises vihaselt: „Tema avanss kasvab alles aias... Oleks minu

teha, ma ei maksaks sellele Maalile ja kogu aialülile mitte midagi... Lausa kahju kannatame nende pärast."

Aadam Tuisk lõi arvelaua kettakesed raginal segamini.

Maali, aiatöölüli vanema nime ei võinud Tuisk juba mõnda aega ilma ärritusega kuulata. See nimi oli seotud värskete mälestustega ühest ebameeldivast nurjumisest. Kevadel oli tema, Tuisk, haaratud mõttest ujutada maakonnalinna turg üle varaste kapsastega. Loodetav suur sissetulek oli juba ette assigneeritud kahekümne hea lehma juurdeostmiseks. Kuidas ta naaberkolhoosi esimeest Marta Niilust tahtis üle trumbata! Nemad seal rähklevad karja arvu suurendamisega, matavad suuri kapitale ja palju jõudu maasse, tahtes seda parandada. Ent seni, kui see märgatavaid tulemusi annab, istutab tema, Tuisk, kapsaid kolmele hektaarile ja sooritab tulutoova töö ilma erilise jõukuluta... Nii täpselt oli kõik välja arvestatud sel korral! Juba oli Tuisk isegi kasulikke lepinguid sõlminud kapsaga varustamiseks... Kapsapõld hakkas hästi kasvama, lõi sinama, ja kõik oleks kindlasti välja tulnud nii, nagu ta arvestas, kui poleks olnud pahandavat eksitust... Seemned, mis Tuisk oli hankinud oma rohkearvuliste tutvuste kaudu, osutusid mitte varast, vaid hilist sorti seemneiks! Kes siin just süüdi oli, seda oli raske öelda: kas tuttavad, kes segi ajasid, või Tuisk ise, kes neid usaldas. Esimehe arva tes tuli peasüüdlaseks pidada Maalit: miks too nii hilja oli asja taibanud?

Tool Tuisu all kriuksatas järsult.

„Las ootab, kuni tema kapsad valmis saavad,“ urises ta.

„Kapsad kasvavad ju ilusad...“ itsitas Markus.

„Mis sellest kasu, kui nad nüüd ainult kopikaid maksavad... Mul oli neid tarvis poolteist kuud tagasi...“

„Maali mees on rindel langenud. Meie peame tema eest hoolitsema... Ta jättis ka avalduse siia,“ ütles Salme heliseval häälel.

Väike tugevate sõrmedega käsi asetaski Tuisu ette lauale ebakindla, kuidagi lapseliku käekirjaga täidetud vihikulehe. Salme lõi pihuga kergelt avaldusele, justkui oleks sellele pitsi alla pannud.

„Tohoh, ära sa nii väga kamanda...“ ühmas Tuisk, imestunud Salmele otsa vahtides.

Ta keerutas paberit hapul ilmel käte vahel ning küsis Hugo käest:

„Kas aidas on midagi kokku kraapida?“

Hugo Markus kehtitas põlastavalt oma võimsaid õlgu.

„Kustkohast? Lõikus alles käib... Oodata tuleb.“

Hugo Markuse poole välgatasid vihaselt puhtad, rukkilillsinised silmad.

Hugo jõnksatas oma toolil ja ütles lepitavalt:

„Ega ma siis omaenda varanduse pärast muretse. Mis on, seda anname. Kott otri ehk leidub.“

Hugo Markus ei võinud kannatada vaidlusi ja tülisid, mis ähvardasid talle mingeid askeldusi kaela tuua.

„Siis annagi otri,“ otsustas Tuisk ja vaatas etteheitvalt Salmele otsa.

Uksele koputati. Sisse astus Marta Niilus heledas kleidis, punetades kiirest sõidust. Tema selged hallid silmad sätendasid tagasihoitud õhinast.

„Ohoo!“ imestas Tuisk. „Kuulsad naabrid! Salme, ulata tool.“

Aadam kahmas kähku peast vana kulunud kaabu,

mille ta juhatusse tulles oli unustanud maha võtta. Markus nihutas külalisele galantselt tooli.

„Kuidas siis toime tulete, naabrid? Kas taliviljad on lõigatud?“ küsis Marta istet võttes.

„Rukki jõudsim peaaegu kõik, aga nisu variseb...“ kurtis Tuisk. „Kahekümmel siilul... Räägitakse, et teie juures töötab esimest korda kombain?“

„Muidugi, muidugi,“ langetas Marta tagasihoidlikult silmad. „Kuid ka meil on palju kiviseid põlde, — kombain ei saa läbi, tuleb puhastada. Jah, nõndaks... Ja kuidas siis sinu rebasekesed elavad?“

Marta vaatas uudishimulikult Tuisule otsa. Temani olid hiljuti ulatunud kuuldused, et naaber olevat riiklikust kasvandusest pool tosinat emast hõberebast muretsenud ja nüüd ehitavat kõvasti suurt rebasefarmi eemale kuusemetsa juurde. Marta kadestas salaja: see on ju tulutoov asi kolhoosi jaoks, neilgi oleks seesugune vaja asutada, aga esialgu ei hakka hammas peale. Ehitustööd karjaaias, piima- ja seafarm... Põllutööd nõuavad palju jõudu ja suuri kulutusi...

Aadam Tuisk krimpsutas nägu ja lõi käega.

„Eh, rebased... Tülikas asi. Tujukad... Ühtelugu põevad, kõhud lahti. Kahetsen, et hakkasime jäндama, — ainult kahju toovad.“

Aga ise kõõritas Marta poole: kuidas too reageerib? Ta kartis praegu kõige rohkem, et Marta järgneb tema eeskujule.

„Jah, mis teil viga...“ viis Tuisk kiiresti jutu teisele. „Teie seisate kindlal jalal, mitte kellestki ei olene...“

„Kuidas öelda,“ naeratas Marta ja tunnistas avameelselt:

„Aga mina tuln teie juurde abi saama, naabrid...“

„Kas tõesti?“ imestas Tuisk ja heitis kahtleva pilgu

külalise poole. „Ennem juba sobiks meil sinult paluda.“

„Mul on üks plaan...“ sõnas Marta. „Näete, ekskavaator on tulnud Haldja jõe.“

„Ja mis sellest?“ venitas Tuisk.

„Jõgi läheb ju teie maade loodepiiri mööda.“

„Läheb,“ nõustus Tuisk vastumeelselt.

„Kuid meie maad ulatuvad kasetuka juures kiiluna teie sookarjamaade sisse, — kas pole nii? Seal on nii teil kui meil palju raisus maad... Mis te aga ütlete, kui üheskoos ühiste summadega kaevata sirge magistraalkraav jõkke?“

Marta heitis kiire pilgu Tuisu näkku.

Tuisk pilgutas hõredaid heledaid ripsmeid ega vastanud midagi.

„Kaks kilomeetrit meie maad mööda, üks kilomeeter teie oma mööda...“ jätkas Marta, püüdes mitte reeta oma erutust. „Teil on ju üsna vilets lugu kultuurkarjamaade ja -luhtadega... Ei tohi parajat silmapilku käest lasta, kuni ekskavaator siin on. Ma rääkisin juba pangas laenu üle. Annavad! Kraavidesüsteemi rajame ise, seda on juba lihtsam teha.“

Marta kõneles üha aeglasemalt ja ebakindlamalt. Meeste nägudest märkas ta, et need ei jaga tema õhinat. Mõlemad kuulasid, silmad maas.

„See on ikkagi kuus tonni kultuurheina hektaarilt ühe tonni sooheina asemel,“ rääkis Marta tusaselt. „Võib karja kolmekordseks suurendada...“ Ja lõpuks küsis otseselt: „Kuidas teie rahvas sellesse suhtub? Meil kiitis juhatus heaks...“

Hugo Markus kleepis liialdatud hoolikust teeseldes keelega oma rebenenud paberossi. Tuisk kõõritas tema poole ja ütles:

„See kõik on õige, Marta. Sa räägid — kuus tonni heinu ühe asemel. Saame aru... Meie aga pole oma sooheinagi sellepärast maha niitnud, et nisu ei ole jõudnud veel ära koristada. Mõistad? Meile on see magistraalkraav nagu käetule kinnas...“

Salme Pärtel lõi kärbest peletades plaksti joonlauaga vastu lauda.

„Meie ei saa sellega tegelema hakata,“ lõpetas Tuisk Martale vaatamata ja käsi laiutades. „Vabanda. Pole jõudumööda. Ei ole õige aeg.“

„Noh, hea küll... Ka mina mõtlesin seda,“ sõnas Marta aeglaselt ja ilmsesti närviõdes. „Aga kui, kallid seltsimehed, meie kolhoosid ühendada? Siis on kõik jõudumööda...“

Saabus pinév vaikus, mille katkestas ainult Salme rõõmus hüüatus:

„See oleks tore!“

Marta heitis esmakordselt tähelepaneliku pilgu Salmele. Tüdruku päikesest valgustatud juuksed helendasid kuldsest, silmad olid muutunud selgeks ning sügavaks.

„Me võiksime siis kraavi juba sel sügisel valmis kaevata ja rabaveed ära juhtida. Eks ole tõsi?“ pöördus Marta tema poole.

„Oh jaa!“ hüüatas Salme ägedalt ja naeratas tänulikult Martale. „Seda on meil ju nii väga vaja!“ Kuid tabades esimehe vihase pilgu, lõi kogeleva.

„Seltsimees Pärtel, teil on aeg aruandega külanõukogusse minna...“ tuletas Aadam Tuisk ükskõikselt meelde.

„Jah, ma tean,“ vastas Salme ja heitis pea nii ägedalt selga, et juuksed õlgadel laiali paiskusid. Poisikeselikult väljakutsuvalt läbi hammaste vilet lastes väljus ta üldise vaikuse saatel toast.

Marta pilk soojenes ja tema huulte nurgad värahtasid naeratusesest.

„Need on ju sihukesed küsimused...“ laiutas Tuisk musti käsi, kui Salme oli väljunud. „Nende peale ühekorraga ei saa vastata. Ja muidugi mitte praegu, lõikuse ajal... See on tuleviku asi. Ma ei ütle „ei“, kuid...“

„Pole õige aeg,“ toetas esimeest Hugo Markus, pahural ilmel särgikaelust kinni pannes. „Vara on sellest rääkida.“

Marta tundis, et ta on kaotanud, kuid kogus end ja naeratas sõltumatul ilmel.

„Hea küll, sellest me kõneleme veel, kuid ühinemise üle lähemas tulevikus on teil aeg juba praegu mõtelda.“

„Seda ju muidugi...“ nõustus Adam Tuisk ja raputas tugevasti kalli külalise kätt.

Niipea kui Marta oli toast väljunud, lausus Hugo Markus salvavalt naerdes:

„Tuleb ju arvata, Adam, et sind üsna varsti ootab ühendatud kolhoosi esimehe koht...“

„Niisama nagu sind brigadiiri koht Marta Niiluse juures,“ kähvas Adam vastu.

Hugo Markus puhkes tehtult naerma. Adam aga ei muianudki.

Nad vaikisid.

„Maakonna lipu sai, kuid eidel on kuulsusest ikka veel vähe,“ torises Adam. „Ahmiks kõik enda kätte. Enesel ainult rähklemist rohkem.“

„Rähklemise järel käib austus,“ venitas Hugo pilkavalt.

„Kas sa näed: sõitis siia, keerutas ringi, ja tantsigu kõik tema pilli järgi...“ ärritus Adam Tuisk uuesti.

„Nagu peale tema teisi polekski, kes mõtleksid.“

„Aga kõrvetas ka näpud!“ sõnas Hugo Markus võidutsevalt.

Marta sõitis oma jalgrattal kiiresti mööda kitsast külavaheteed, mis kulges vanade latt-taradega piiratud karjamaade ning lõigatud rukkipõldude vahel; teeveertel kummardasid süüdlaslikult kerges tuules niitmata jäänud sinised rukkililled, paistsid augustikuu rammestavast kuivusest kahvatud ja närbunud põldkannikesed, sügisese pruuni tuhmusega kattunud köömnepuhmad, mis sarnanesid aedtillidega.

Siis viis tee kõigile tarbetusse lepikusse ja väljus sealt suurele soostunud mätlíkule luhale Tuleviku kolhoosi piiril.

Sinaka samblaga kattunud hiiglasuure kivimüraka juures peatus Marta, et pumbata tühjaksläinud rattakummi. Sellega valmis saanud, tõmbas ta hinge tagasi ja vaatas ringi.

Tuttavad paigad! Sellesama põllu pealt oli Marta koos teiste peremees Juhan Roometsa sulaste-teenijatega künni eel kive korjanud ja kokku kandnud. Kive oli nii palju, et keegi ei teadnud, kuhu neid panna. Juhan Roometsa maja ja kõik tema majapidamishooned olid ehitatud põllukividest vundamentidele, ja kindlusebastioniga sarnaneva aida seinad olid müürsepad tervenisti üles ladunud sinakashallidest lõhutud põllukividest. Kividega aeti auke täis, nendega sillutati teid, neist ehitati aedu, neid laoti suurtele lameda pinna kivilahmakatele, millede paigastliigutamine polnud mõeldav.

Sellest ajast peale, kui Marta ennast mäletab, on ta igal aastal enne kündi mitmesuguste peremeeste põldudelt kive korjanud. Kas mitte sellest polnud arenenud kivine visadus Marta Niiluse iseloomus?

Sülda kakskümmend suurest kivimürakast eemal seisab helerohelise samblaga kattunud õlgkatusega küün. Sellesesamasse küüni oli Marta kunagi vedanud heinu peremehe Juhan Roometsa luhtadelt. Ja kilomeeter maad siit edasi, kuusetuka juures, oli ta kord vikatile astunud, tera oli sügavale jalga tunginud, veri oli punase joana rohule pursanud... Ta oli mitu kuud haige olnud, jalal on praegugi arm. Ning selle kauge männimetsa servas raiesmikus karjatas ta kaheteistkümne-aastase tüdrukuna lehma ja oli õudusest ning vastikusest tardudes kaikaga tapnud rästiku... Sest ema oli rääkinud, et see, kes rästiku tapab, saab seitse pattu andeks.

Eemal paistis soine kidur heinamaa, täis punaseid oblikavarsi, mida isegi vähenõudlikud lambad ei näri- nud; siin-seal kollendasid juba äraõitsenud väikesed, mitte ainult maitset, vaid ka värvilt mürk- kibedad tulikad... Tulikad, oblikad ja kidurad põld- kannikesed on pinnase happesuse, tema viljatuse esi- mene tundemärk... Seda oli Marta hästi tundma õppinud, kui ta Tuleviku kolhoosi inimeste saatuse ja maade eest vastutavaks sai.

Siin oli kõik nõnda tuttav, et Marta oleks võinud isegi öösel seda kehva, halastamatult oblikate ja pruuni samblaga kaetud maad mööda käia ja lõpma- tult jutustada, kus ja missugusele peremehele ta oli heina niitnud, kuhja hangunud, rohinud, lina kitku- nud, rukist lõiganud, vihke sidunud...

Ent nii kehva kui see maa oligi, Marta poleks seda vahetanud mingi teisega kogu maailmas, sest ta nägi seda maad oma mõtteis juba teistsugusena! Järveti ekskavaator kaevab kraavi ja juhib siit ära rabaveed. Direktor Kalda buldooserid puhastavad kidura karja- maa kividest. Adrad künnavad maa üheks ääretuks

põlluks. Vagunid väetisega on juba teel. Siin hakkab vohama vili nagu müür! Ta saavutab selle. Aadam Tuisk on tema teele risti ette astunud. Mis sellest! Ta on küllalt oma teelt kive välja koukinud, saab jagu sellestki. Arutades mõttes läbi kõiki neid vahendeid, mis olid tema käsutusse jäänud, vajutas Marta üha jõulisemalt ja ägedamalt pedaalidele.

Marta nägi juba peaaegu avasilmi, kuidas ta eeloleval maakonna parteikonverentsil sõna võtab ja hävitava sarkasmiga mõned teravad nooled Koidu kolhoosi lühinägeliku juhtkonna pihta heidab. Siis ta kõneleb vaheajal sobivat momenti leides maakonnakomitee sekretäri Rammuga. Ta suudab enda poole võita ka valla parteiorganisatsiooni sekretäri, võib-olla kirjutab maakondliku korrespondendiga nõu pidades ajalehele.

Ta mõistis, et pole kerge Aadama vastu välja astuda. Sel tegelasel, rõhutatult lihtsa käitumisega esimehel oma rakkus mustade kätega ja igavese torisemisega siidkäte arvel („Kättega, kättega tuleb tööd teha, ja mitte keelega!“) oli kaalu mitte ainult oma külas, vaid kogu vallas. See aga oli üsna oluline.

Ning ometigi see Martat ei peatanud. Ta oli oma südamepõhjas sügavalt veendunud, et Koidu kolhoosnikud peavad temaga lõppude lõpuks nõustuma! Ja siis ei arvesta Aadam Tuisku enam keegi.

## KAHEKSAS PEATÜKK

Mitmel päeval teatas Salme kõigile, kes juhatusse tulid, isegi kirjade järgi jooksnud paljajalgseile poisikestele, et laupäeva õhtul organiseerib agrotehniline ring loengu teemal looduse ümberkujundamisest

vabariigis ja eriti Kilgi külas. Ta pani uksele kuulutuse, teatas inimestele rehepeksupaigas, kus undas masin ja pilvedena hõljus kuum tolmu. Ta ei pidanud vaevaks minna isegi kaugesse tallu, et kutsuda loengule vana Sõmera Jaani.

„Soode kuivendamise, tähendab,“ noogutas Sõmer heakskiitvalt. „Nii-nii. Kas mõni õpetatud mees sõidab linnast või?“

„Ei, mina ise...“ ütles Salme kogeldes.

„Tohoo!“ ühmas Sõmer kahtleval ilmel ega lisanud enam midagi.

„Loenguks on kaasa tõmmatud kohalik aktiiv,“ heitis Salme solvunult pea selga. „Loeng on ette valmistatud. Kõik tulevad. Teie, Sõmera-taat, peate ka tulema.“

Kes seda teab, kas Salme otsustava tooni pärast või Sõmera Jaani igavesest uudishimust inimeste ja sündmuste vastu lubas ta lühikese mõtlemise järel tulla, ehkki algul kavatses ajapuudusega vabandama hakata.

Kohalik aktiiv oli tõepoolest kaasa tõmmatud... Salme tõmbas asjasse külakooli õpetajanna; valla keskkooli õpilased tegid ümbruskonnas hoolsasti uurimistöid ning valmistasid kohalike muldade proove.

Loeng oli peenikeseruudulisse koolivihikusse sõnasõnalt üles kirjutatud. Salmele meeldinud väljakirjutused ja laused ajalehtedest kriipsutas ta alla, suurte autoriteetide tsitaadid aga märkis peale selle veel punase pliiatsiga, et loengu-õhinas mitte segi minna ja otsekohe leida vajalikku.

Rahvast kogunes laupäevaõhtu puhul üsna rohkesti.

Kuulnud õe Tiiu käest ettekandest, läks ka Elmar juhatusse, ehkki teda keegi polnud kutsunud. Oli

tahtmine näha Salmet — lektorit. Peale selle oli ta Salmele selgitanud maaparandustööde tehnika küsimusi, ja Elmar tahtis jälgida, et tüdruk tema ekskavaatori tööst rumalusi ei räägi.

Kõik kuulasid tähelepanelikult peale Kahara-taadi. Ta oli mitu ööd-päeva järjest kuivatusahjus tuld hoidnud ja nüüd aina tukkus. Kui ta liiga valjusti norskama hakkas, müksas pahase näoga Juula Ivask — Hobuse-Juula — teda ühtelugu küünarnukiga ja sundis koju minema.

„Aga kas ma siis pole kodus?“ urises Kahara-taat vihasealt. „Jäta... lase mul rahulikult kuulata.“

Oleksite vaadanud Salmet sel õhtul! Kes oleks võinud arvata, et ta alles üsna hiljaaegu oli isakodus katkises seelikus maja juurest lauda manu jooksnud, nii et virtsavesi aina varvaste vahelt üles pritsis.

Kuid tol õhtul oli ta oma õunaõie-valges pluusis ning tumedas seelikus ja erutuse õunapunaga põskedel ka ise sarnane noore õitsva õunapuuga vana Pärtli väikesest aiast.

Kõneleja selja taha seinale oli kinnitatud pooltosinat valla keskkooli õpilaste poolt hoolikalt tehtud diagrammi. Laual karpides klaasi all olid Koidu kolhoosi põldude mullaproovid.

Karm vari langes Salme heledailt, tihedailt ripsmeilt tema põskedele. Ta hoidis õrnalt käes Tuduvere valla maadel kasvatatud viletsate nisukörte kimpu ja sirutas seda kuulajate poole. Vaadates tema painduvaid tugevaid käsi, võis uskuda, et need käed peavad kasvatama endale väärilist nisu — vägevamat!

„Vesi... vesi on meie hukatus...“ ütles Salme ja pigistas huuled kuidagi vananaiselikult valuliselt kokku.

Kai ohkas teda vaadates ning talle meenus vee läikimine kevaditi oma madalal põllul. Juba tulid kün-gastel orased üles, ent tema ei saanud ikka veel jalaga põllule, et kündma hakata. Tuli ette, et juuni lõpus külvas... ja juba septembri algul ujutas vesi valmimata suvivilja üle. Jah, vesi... vesi...

„Üleliigne vesi meie pinnases uhub süsihapulubja kõige sügavamaisse kihtidesse,“ kõneles Salme. „Süsihapulubja vähenemisega muutub kogu mulla elu... Taimed hakkavad nälga tundma lämmastiku, väevli-liste ja fosforiliste toitainete puuduse tõttu... Lubja järel uhutakse happesest kihist palju sügavamaisse kihtidesse ka rauasoolad...“

Salme tõstis tihkeks kivistunud roostese leetekivi-tüki, mis oli välja kaevatud Kilgi küla põldudelt.

„Selle liiva on kiviks tsementeerinud rauasoolad,“ ütles ta tähtsalt, tähelepandamatult vihikusse vaada-tes. Ja pöördudes samal ajal kellegi poole kuulajaist, küsis:

„Leo, sa kaevasid selle välja karjamaal, — ütle, kas seal on palju selliseid kive?“

„Väga palju,“ vastas pikakoivaline poisike. „Ter-ved kihid. Näe, niisugused kamakad.“ Poisike ajas käed laiali ja pilgutas valgeid ripsmeid.

„Sel viisil moodustab vesi terved leetekivi kihid, mis takistavad vee vaba tsirkulatsiooni,“ jätkas Salme. „Vesi hakkab kogunema pinnase ülakihti nagu madalasse kaussi ja tekitab uusi soid seal, kus neid varem polnud. Vanad inimesed ju kõnelevad, et Sõmera Jaani endisel karjamaal olevat kunagi rukis kasvanud...“

„Vanaisa elupäevil jah...“ noogutas Sõmer. „Aga siis valgus vett täis: veel pole väljapääsu.“

„Siis väljapääsu ei olnud, aga nüüd on väljapääs,“

haaras Salme sõnast kinni. „Bolševistlik partei õpetab, et loodusega saab võidelda ja temaga tuleb võidelda. Suur nõukogude teadlane Viljams ütleb, et niisuguste muldade parandamiseks, nagu seda on meie mullad, on kõigepealt vaja eemaldada liigne niiskus, juhtida vesi ära... Näete nüüd, miks seltsimees Stalin saatis meile Haldja jõeale võimsa ekskavaatori. Meie küla parimad inimesed on astunud võitlusse sooga. Siin istub seltsimees Lauba, üks meie eesrindlastest — looduse ümberkujundaja.“

„Looduse ümberkujundaja“ võpatas ja tõstis pilgu küsivalt Salme poole. Selle sinised silmad vaatasid Elmarile sõbralikult ja usaldavalt, seekord ilma igasuguse pilketa.

Elmar langetas silmad ja punastas.

Ja kõik teised vaatlesid teda ning imestasid endamisi. Kõik vanemad inimesed mäletasid selgesti väikest karjapoissi, kes oli kunagi Juhan Piiperi lehmi karjatanud. Näe, kuidas elu oli inimese ülesmäge viinud!

„Partei on saatnud masinad, et meile abi anda, aga meie... abistame halvasti iseennast...“ ütles Salme kibedusega, ja kõik, isegi unine Kahara-taat, teritasid kõrvu. Vaikinud veidi, lõpetas Salme: „Meie naabrid Tuleviku kolhoosis saavad aru, et üksikult niisuguse suure asja kallale asuda on raske, ega nad meile asjata ühinemise ettepanekut tee...“

Kuulajad elavnesid, mõni tõukas naabrit küünarnukiga. Eided tõstsid peopesad huulte juurde ja vahetasid pilke. Hugo Markus kergitas rahulolematult kulme ja kibrutas lihavat laupa. Jaan Sõmer ajas silmad suureks, kõhatas ja vaatas ümberringi, otsides Tuisku.

Kuid see oli nähtavasti välja läinud.

Pingilt, kus istusid kõrvuti Ivaski Juula ja Lauba Kai, kostis vaikset, kuid ägedat sosistamist. Juula sosistas usaldavalt Lauba Kaie kõrva, et kui Marta Niilus saaks esimeheks, siis tema saaks kindlasti täie võimu tallis enda kätte ja võiks vilistada Markuse omavolitsemisele. Nüüd on ta au pärast vanemtallimees, tegelikult aga käsutavad Aadam ja Hugo. Kas tema, Juula, oleks lubanud kinnistada kolhoosnikutele neid hobuseid, mis kunagi olid kuulunud nendelesamadele kolhoosnikutele. Paljud on oma hobused tagasi saanud. Ja milleni on see viinud? Igaüks hoiab oma hobuse sabast kinni ja kardab, et viimaks tuleb tema loomal rohkem tööd teha kui teiste omadel! Ma näen kõik... Ja kes selles süüdi on kui mitte juhatuse liikmed Hugo ja Aadam? Vana vaimu täis... Markusel on muidugi nii kergem ja lihtsam, tal on muret vähe, ajab kõik lülide kaela. Niiviisi nad, Aadam ja Hugo, mängivadki siis nõrkadel keelekestel...

Kai vaatas sel ajal Salmet ja mõtles, et niisugune tüdruk toob majja elu ja õnne: tema jalad lähevad läbi külmadest kevadvetest ja käed nihutavad teelt kõige raskemadki kivid.

Salme lõpetas sel ajal oma loengut:

„... On vaja meeles pidada ühte asja,“ sõnas ta tõsiselt ega vaadanud enam vihikusse. „Kõik see, mis toimub praegu Haldja jõel, on seotud kogu meie nõukogude kodumaaga. Kõikjal on praegu nõukogude inimesed asunud tööle, et loodust ümber teha. Seal, kus on palju vett, juhitakse see kraave mööda jõgedesse, meredesse, aga kus vähe, sinna tuuakse seda juurde, hoitakse alal: kaevatakse tiike, kasvatatakse metsi. Nõukogude inimene muudab seisvad surnud veed elavateks veteks, sood põldudeks, liivakõrbed oasideks, kui raske see polekski. Kuid raskusi ei karda meie

Elmar Lauba ega Kahara-taat, ei mina ega Juula, ei keegi meist Kilgis ega kogu meie maal..."

Koju läksid Elmar ja Salme pärast ettekannet koos, — neil oli ju üks tee.

Oli vaikne õhtutund, millal üksnes rahunemata haavalehtede ärev sahin meenutas veel seda, et tuul oli päeval mõnel pool Kilgi põldudel rukkihakid laiali pühkinud. Kaharad väikesed pilved taevarannal meenutasid mööda sinavat põldu koju tulevat lambakarja. Kaugelt kostis varssa kutsuva mära rahutu hirnatust.

Sellistel vaiksetel soojadel õhtutel omandavad helid erilise täiuse ja sügavuse, ning sõnad, kas või kõige tühisemad, mida lausuvad noored tuttavalt teel koduste kaskede all, reedavad nende salajasi mõtteid ja soove.

Elmar vaatas kõrvalt Salme mõtlikku nägu ja tahtis väga, et tüdruk kõnelema hakkaks. Kuid see vaikis ja mõtles nähtavasti oma hiljutisele esinemisele.

„Sa rääkisid hästi,“ ütles Elmar viimaks heakskiitvalt. „Mina poleks kunagi suutnud nii hästi kõnelda... Ainult minust rääkisid sa ilmaaegu... Kui ma oleksin teadnud, poleks tulnudki.“

„Mis seal siis ikka, ma kiitsin sind inimeste ees. Aga omavahel ma sulle ju niisuguseid meelitavaid sõnu ei ütle.“

Ta muigas veidi seda öeldes ja Elmar ohkas märkamatuks: parem, kui see oleks vastupidi.

„Lähme rebaseid vaatama!“ tuli äkki Salmele meelde ja ta elavnes. „See on ju peaaegu siinsamas.“

„Lähme,“ nõustus Elmar meeleldi.

Nad pöördusid rajalt kõrvale ning läksid üle põllu kuusemetsa poole, kust paistis väike talu. Seal elas

Sõmera väimees Tõnis, kes oli määratud rebasekasvandust hooldama.

Tõnis vaatas maja nurga tagant välja ja tuttavat paarikest ära tundes puudutas ainult kaabuäärt ning ütles:

„Aiavärvavat ärge unustage kinni panna...“

Ta oli viimasel ajal külalistega harjunud. Paljudest naaberkolhoosidest käidi rajatavat kasvandust vaatamas.

Salme ja Elmar avasid värava kõrgete kuuskede all ja astusid traatvõrguga piiratud alale.

„Näe, kus nad on!“ puhkes Elmar naerma. „Kraed jooksevad ringi...“

Küüru tõmbudes ja hinnalist halli karusnahka kohevile ajades vaatas teravaninaline rebane Elmarile otse näkku. Nähtavasti ei jätnud see pikakasvuline, südamlilikult naeru lagistav noormees talle head muljet, — rebane kargas eemale ja hakkas kitsas traatvõrgust puuris vihaselt edasi-tagasi jooksuma. Tema tore saba pühkis puurinurki.

Salme sattus vaimustusse.

„Kõks,“ hüüdis ta vastu puuri toetudes. „Kanake, linnuke, mu oravake... Noh, vaata ometi, kui ilus,“ rebis ta kannatamatult Elmarit käisest.

„Väga ilus,“ nõustus Elmar, kuid ei vaadanud rebast, vaid Salmet, tema süttinud rukkilillsiniseid silmi ja erepunast suud. Ja isegi tedretähed tema näol näisid Elmarile üllatavalt armsatena. Salme ei võikski olla ilma tedretähtedeta, nagu lepatriinu ei saa olla ilma mustade täpikesteta punastel kattetiibadel...

Elmar lakkas naermast, ta pistis käed tasku ja pigistas nad nii tugevasti rusikasse, et valus oli. Elavalt lobisedes ja naerdes tõstis Salme juhtumisi pilgu

Elmari pinevil näole, imestas millegi üle, hakkas rääkima tasem ja eemaldus teiste puuride juurde.

Rebaseid polnud rohkem kui kümmekond, kuid tühje, alles ehitatud puure seisis seal saja ümber. Tühjade puuride suure hulga järgi võis otsustada Tuisu julgete plaanide üle.

Kui nad väravast väljusid, pöördus Elmar ümber, et veel kord loomakesi vaadata. Kõik rebased toetusid tagumistel jalgadel püsti seistes võrgu vastu ja jälgisid äraminejaid.

„Kui palju tulu sellest saab! Tuisk on suurejooneliselt ette võtnud...“ sõnas Elmar lugupidavalt.

„Jah, see on tema lootus praegu... Kõik raha raiskame selle kasvanduse peale,“ kõneles Salme. „Ei läbe teine ära oodata, millal jõuaks Marta Niilusele järele ja saaks teda üle trumbata.“

„Küllap nüüd jõuab järele...“

„Martale? Mitte iialgi!“ kehtas Salme pilkavalt õlgu ja hakkas väga tabavalt esimeest järele ahvima.

„Inimesi ei ole,“ kõneles ta kõlatul, kähiseval häälel, ise maha vahtides. „Ei ole inimesi... Taadid saatsin käsitsi niitma, eided neile vikateid pinnima, lapselapsed tillukesed panevad vilja kõrshaaval koor-masse; selja taga pistavad varesed terad nahka, ees aga on juba kogu nisu maha varisenud ja idanema läinud...“

Salme tõmbas end kõssi ja laiutas alandlikul ilmel käsi.

Elmar naeris südamest, ent vaidles vastu:

„Kes teda teab... Aasta kahe pärast võib ta neist kraedest saadud sissetulekust terve karja puhast tõugu lehma osta.“

„Upakile läheb,“ ütles Salme jonnakalt. „Ta aina otsib, kuidas kolhoosile kasu tuua, kuid unustab pea-

asja. Marta aga alustab kõige raskemast: maaparan-  
dusest, — parandab oma põllud, luhad, karjamaad...  
Ja näe, maa annab talle tagasi. Tuisk killustab, kuid  
Marta suurendab, koondab. Nad on erinevad inimes-  
sed: Marta hoolitseb homse eest, Tuisk aga, ehkki  
ta on ettevõtlik inimene, on ühepäeva-peremees: elab  
peost suhu...“

Elmar vaatas imestusega Salme poole. Ei, ta ei  
tunne teda hoopiski ära. Salmesse on ilmunud midagi  
väga täiskasvanut, ta isegi kõneleb temaga natuke  
õpetlikul toonil, nagu inimene, kellel on suuri eluko-  
gemusi. Ent mitte kuskil, ei mingis koolis polnud  
Salme käinud väljaspool Kilgi küla nende aastate jook-  
sul. Näha, et kaks viimast aastat uut elu kolhoos-  
is olid Salmele kooliks olnud.

„Noh, vaatame,“ kergitas Elmar rahulolematult  
kulme. „Ainult et Tuisk on väga energiline mees.“

Vesteldes kolhoosiplaanidest, vaidlesid Elmar ja  
Salme ning püüdsid otsustada, kust oleks kõige parem  
uut teed maanteele välja viia ja kuhu ehitada kol-  
hoosiklubi.

Elmar hakkas innukalt, otsekui Salmele ostu tege-  
miseks auku pähe rääkides, kõnelema kolhoosi raadi-  
osidest. Kuid Salme, samuti tuliselt, nagu oleks  
seadise hankimise õigus temale kuulunud, vaidles  
vastu ja tõendas, et seda ei kanna esialgu tasku  
välja ja et parem on sisse seada mõningad telefoni-  
aparaadid.

Selles puht-tehnilises küsimuses suutis Elmar Sal-  
met enda poole võita.

„Jah, see oleks suurepärane,“ nõustus Salme vii-  
maks. „Võib ühekorraga terve kolhoosiga kõnelda...  
Tänase loengu ma oleksin võinud ka mikrofoni

pidada, ja Sõmera-taat oleks seda kuulanud oma aidas, minu vanad aga köögis..."

See mõte näis talle sedavõrd imelikuna ning uud-sena, et ta ei suutnud naeru tagasi hoida.

„Ei, loengul on parem isiklikult kohal olla ja... lektorit näha,“ lõpetas Elmar veidi kogeldes, ehkki ta oli täiesti tehnika juurutamise poolt igal alal.

Sellega jutt katkeski.

„Mis oleks, kui teha talle ettepanek pühapäev üheskoos veeta,“ mõtles Elmar, püüdes Salme rutu-liste väikeste sammude rütmist kinni pidada. Ta oli juba kahel korral Salmele jalale astunud ja näris oma kohmakusest piinlikkust tundes närviliselt rohukõrt.

Salmet rõhus äkki saabunud vaikus, ja igavust tun-des suutis ta vaevu haigutust tagasi hoida.

„Terve öö pole maganud, valmistusin loenguks,“ sõnas ta süüdlaslikult Elmarile.

Pärtli maja väravas lahkusid nad teineteisest.

Hugo Markus kükitas ukse ees, tagus konni vastu kühmlikku lävepakku uimaseks ja kinnitas neid söö-daks traatvõrudele sirgu tõmmatud võrkude külge.

Selle tegevuse juurest tabaski teda Aadam Tuisk.

„Kas sa minuga vähile tuled?“ küsis Hugo.

„Mis mul vähkidest...“ pomises Tuisk süngelt.

„Aga miks?“ küsis Hugo, siputavast kotist uut konna välja tõmmates ja selle kallale asudes.

Aadam krimpsutas põlastavalt nägu.

„Ära neid kahetse, nad on külmaverelised,“ pilgu-tas Hugo talle silma ja lõi konna jälle vastu künnist.

„Kui läheksime õige tuppa,“ tegi Aadam ette-paneku. „Küll jõuad...“

„Ka seda võib,“ nõustus Hugo. „Öö on alles ees...“

Mindi köögi taga asuvasse tuppa, mis oli sisustatud

kehvavõitu ja lohakalt. Akendeta seinad võtsid täiesti enda alla kaks laia riidekappi. Need olid, nagu Tuisk teadis, igasugust pudi-padi täis tuubitud: riidekangaid ja kõiksugu rõivaid, sest Hugo oli kunagi rohkem ümbruskonna laatadel ringi kolanud kui omaenda põllul töötanud... Põllul oli tööd teinud tema naine Mall — kõhnuke, vimmas, kohkunud silmadega naine.

Aadam tõmbas tohutu suure ripneva pintsaku taskust pudeli viina ja pani lauale. Hugo kõhatas mõistvalt ja tõi köögist taldrikul leiba ning külma liha.

Mõlemad rüüpasid pudelist lonksu.

„Nii et püügile?...” küsis Aadam Tuisk. „Ekska-vaator vinnab su vähid välja, — kust sa siis püüdma hakkad?”

Hugo kehitas muretult õlgu.

„Noh, mina lähen ära teise kohta.”

„Ei sa lähe,” kahtles Tuisk. „Sina tööd teha ei oska ega armasta. Minule oleks veel jõudumööda uut paika otsida... Kuid mina ei taha ära minna, ehkki meie kallis naabrinaine mulle auku kaevab.”

„Njaa...” ühmas Hugo ebamääraselt, võttis veel lonksu, pilgutab punaseks läinud silmi ja laskis õlad longu. Markus kaldus kiiresti ühest meeoleolust teise. „Eit kiusab ikka veel?”

„Maakonnani on juba välja läinud... Minult päriti juba valla täitevkomiteest järele, kas ma tõepoolest ei tahaks temaga kahasse kuivendamist ette võtta. Kas või homme hakka kraavi kaevama...”

„Noh, kurat temaga lõppude lõpuks. Üks ülearune laenu pangas... Kas sul kahju on? Küll ta aitab laenu välja tuua! Ho-ho-hoo!”

Hugole näis see väga naljakana ja ta muutus lõbusaks.

Kuid tema lõbusus ei nakatanud Aadamat.

„Nüüd juba ei seisa asi enam kraavis,“ sõnas Adam mornilt. „Kas sa tõesti ei kuule, mida ümberingi rääkima on hakatud? Uhineda tahavad. Teadagi, niisugustele nagu Madis Pärtel ja Jaan Sõmer olen ma rohkem meeltnööda, sest meie austame vanu harjumusi ning püüame kõigis asjades tasa ja targu heade naabrite moodi läbi saada... Aga kes neid teab, kuidas nemadki homme on? Njaa... Aga üleüldse ütlen ma sulle, — meie õnnetus seisab selles, et me teele ette oleme jäänud. Meid sinuga on temale tarvis nagu viiendat ratast vankri all. Jões, ja peasi — masinas on kogu põhjus. Kui see kopsik sohu vajuks...“

„Jaa, kui poleks masinat...“

Hugo vaikis lauset lõpetamata.

„Ja mis on Marta Niilus? Ega ta kõigist targem ole,“ sõnas Tuisk ootamatu tulisusega ja tõstis veidi unised silmad jutukaaslasele. „Näe, oota natuke, anna aega, meil kah tulevad rahad panka jooksvale arvele. Ostame tõutäku, auto. Kõik saab olema. Vaa-tame siis, kes lipu endale saab...“

„Kuid praegu on lipp tema käes. Ja esimeheks saab tema,“ ütles Markus vaikselt. „Usu mind... Sind aga ei pane ta isegi rebasekasvandust juhtima, sest rebastest ei taipa sa mitte midagi... Ära ainult vihasta, Adam. Ka brigadiiriks ei pane. Vaid niisama tühja-tähja peale... Ekskursante hakkad juhtima mööda tema kolhoosi.“

Tuisu nägu muutus pikkamööda tumedamaks.

„Kui mind tühja-tähja peale, siis sinu jaoks ei leidu hoopiski ametit,“ muigas ta tigidalt.

„Ega see sind lohuta,“ irvitas Markus ja küsis väga vaikselt, peaaegu sosinal: „Aga kas tahad, et masin ei tuleks Kilgini välja? Kas tahad?“

„Kuidas ta siis ei tule?“ Aadam Tuisk vaatas peaaegu kohkunult Hugo heledaisse, hullunud silmadesse, mis olid juba ähmaseks tõmbunud.

„Aga see ei puutu sinusse. Ei tule, ja ongi kõik. Vajub sohu... Ja niikaua kui ta seal... siis on juba külmad ja talv käes, tähendab, et järgmise hooajani lükatakse kõik edasi... Peaasi, sina oled aega võitnud... Marta kaotab huvi meie vastu.“

„Jama,“ sõnas Tuisk. „Kas me siis bandiidid oleme või? Sa oled ülearu joonud.“

„Olen joonud,“ nõustus Hugo. „Sina pakkusid mulle ja mina jõin... Nõnda on asjad. Aga kui ei meeldi nii, siis mine ekskursante juhtima... Arveametnikuks sind Marta ka ei pane, ta võtab Salme.“

„Kuule, Hugo,“ küsis Tuisk, ainiti Markusele otsa vaadates, „kas on tõsi, kõneldakse, et sa olevat nagu rabas Aarma-vana jõugus olnud?“

Markus pörkas Tuisust veidi eemale. Mitu pikka sekundit vaatas ta raske, kurja pilguga Aadamale näkku ja puhkes siis valjusti naerma.

„Ha-ha-haa! Me teeme ju nalja, vana!... O-ho-hoo, naljatame! Sina ju ise ütlesid: „Kui see kopsik sohu vajuks...“ Ja mina toetasin sind. See oleks sinule üsna kasulik. Mina ju püüan igas asjas nii, et sinul parem oleks. Sa tead seda. Aga kuna sa nalja ei mõista, siis ma lähen paremate aegade tulekuni vähke püüdma, sina aga oota, kuni tuleb asjad Tuleviku kolhoosi esimehele üle anda.“

Ning oma naljaga rahul olles pahvatas Hugo jälle valjusti naerma.

## UHEKSAS PEATUKK

Nüüd tervitas isegi jaamaülem juba eemalt Andrei Petrovitšit, kui ta temaga kokku juhtus. Melioraatorid olid ju vedude alal suured kliendid. Nende ilmumisega linnakesse hakkas palju sagedamini jaama saabuma sisseseadetega laaditud platvorme.

Andrei Petrovitšit võis näha tolmunud mootorratta tagaistmel, kui nad koos brigadiir Peiliga kuskile valda kihutasid. Teda võis sageli kohata remondi-meestega juttu ajamas maaparandusjaama avaras õues ratastel asuva rändtöökoja juures või endises karjaköögis, kus Juhan Ott oli ajutiselt remonditöökoja tööpingid üles seadnud. Sissesõitnud mehaanik oli üsna kiiresti, kergesti ja kindlalt kohanenud melioratsioonijaama elu-oluga.

Uued töölisel olidki harjunud mõtlema, et Andrei Petrovitš sõitis siia mitte vabariikliku maaparandustööde valitsuse kutsel, vaid otsekui koos nende traktorite ja ekskavaatoritega vabrikutest, kus neid toodeti. Kui masinaga oli midagi korrast ära, tuldi kõige sagedamini kaebama mitte Juhan Otile ega isegi mitte direktorile, vaid Andrei Petrovitšile. Just teda peeti vastutavaks mehhanismide töö eest.

Asi edenes silmanähtavalt. Ilmus uusi inimesi, tuli juurde uusi traktoreid, buldoosereid, võsalõikajaid, võimsaid ekskavaatoreid. Jaam teenindas peaaegu kahe maakonna territooriumi. Kaugeist valdadest nõuti buldoosereid ja uudismaa-atru, sõitsid kohale kolhooside esimehed, helisesid telefonid ülal Kalda mansardkorra-kabinetis ja all kantseleis. Vana kivi-aida juures turtsusid ja põrisesid autod. Nõgeseid maha rullides ja lihavaid rohelisti kobrulehti õliseks määrades veeresid autodelt alla metallvaadid ben-

siiniga. Palava päikese käes ei lehanud vanas mõisas enam kuiva haudunud sõnniku, vaid kuumenenud värvitud metalli ja nafta järele.

Erilist tähelepanu äratas uus jaam augusti esimesel poolel, pärast vabariigi Ülemnõukogu istungjärku, kus Ministrite Nõukogu esimees pidas ettekande soode kuivatamisest ja kasutuselevõtmisest suurte ja püsivate saakide saamiseks ning heinavälja-külvikordade rakendamisest loomakasvatusele kindla söödabaasi kindlustamiseks Eesti NSV-s.

Plaanis nähti ette kuivendustööde teostamine ühel kolmandikul vabariigi kogu põllumajanduslikust maast. Tohutu hulk põllupinda kavatseti puhastada rändrahnudest ja kividest, mis lebasid seal jääajast saadik.

Seda grandioosset, kümnele aastale arvestatud looduse ümberkujundamise plaani vabariigis olid kutsutud täitma loodavad maaparandusjaamad.

Uutest jaamadest hakkas ajakirjandus laialdaselt rääkima, vaiksesse linnakesse ilmusid ekskursandid, fotograafid, ajakirjanikud. Ekskavaatori E-505 siluett Haldja jõel läbis kõiki vabariiklikke ajalehti.

Üha kasvavas ehitushoos tundis Andrei Petrovitš end nagu kala vees. Eriti sõbrustas ta Juhan Otiga. Otiga oli Andrei Petrovitšil kerge vestelda: kunagi oli Juhan Ott soldatina vene polgus teeninud ja imperiaalistlikust sõjast osa võtnud.

Ehkki vanemmehaanik pärines ka ise talupoja-perekonnast, polnud selles kiirete sihiteadlikkude liigutustega ja linnainimese harjumustega mehes küll enam midagi talupoeglikku säilinud. Küllap sellepärast vist tõmbaski Juhan oma töölise-välimusega endale tema, Andrei Petrovitši tähelepanu. Erilise huvi põhjus peitus muide veel selles, et väike partei-algorganisat-

sioon, kuhu nüüd oli arvele võetud ka Melnikov, nägi Juhan Otis tulevast parteiliikme kandidaati.

Nähtavasti jättis ka mehaanik vaiksele Juhan Otile hea mulje. Pärast seda, kui Andrei Petrovitš oli oma asjalikkude nõuannetega aidanud keerulist automaattööpinki üles seada, oli Juhanis tekkinud sümpaatia tema vastu. Kohates hommikuti Melnikovi, ulatas ta talle esimesena oma kareda käe, avas portsigari omakasvatatud ja oma maitse kohaselt pargitud tubakast oma käega topitud paberossidega ning pakkus tungivalt:

„Võtke, võtke... mul on tagavara...“

Sõbralikust läbisaamisest hoolimata oli mehaaniku ja töökoja juhataja vahel ka küllalt tõsiseid lahkeliidid mitmesugustel puhkudel.

Sel ajal hakkas jaama saabuma tühisemate või suuremate vigastustega masinaid remondiks.

Toodi kord lintraktor S-80. Sellega koos sõitis kohale ka juht, noor uhkes nahkkuues traktorist. Ta käis muudkui oma masina ümber, jutustas juurdetulnud traktoristidele midagi erutatult ja vehkis rahutult kätega; eemaldanud katte, vahtis mootorit, ja tema pikad linakarva juuksed pühkisid seejuures õli masinaosadelt.

Aeglasel tippival sammul ligines Juhan Ott, asetab väarikalt prillid oma vanamehelikule poorilisele ninale ja süvenes mootori järelevaatamisse.

Tunni aja pärast nägi Andrei Petrovitš poissi jälle üksipäini nukra näoga oma traktori juures istuvat.

„Noh, mis on?“ küsis vanemmehaanik osavõtlikult. „Mis Juhan Andresovitš ütles?“

Noormees kehitas nõutult õlgu.

„Midagi ei öelnud...“

Andrei Petrovitš vangutas pead, kutsus noormehe lähemale ja asus ise masinat järele vaatama.

„Ehee... Siin, sõbrake, on asi pihustajas... väga lihtne. Elemendi nõel pihustajas on läbi kulunud, laseb kütet põlemiskambrisse läbi, kus see põleb, ja pihustaja ava kattub koksikorraga. Nüüd on tarvis uued nõelad treida... Teinekord pea silmas.“

Andrei Petrovitš tuli Oti kitsasse töökotta ja ütles talle kuivalt:

„Mis sa siis sedasi, seltsimees Ott?... Poiss vahib, suu ammuli, ja mitte keegi ei seleta talle asja ära...“

„Mis seal seletada?“ imestas Ott väga. „Parandada on vaja...“

Ta osutas treipingil lõiketera all keerlevale detailile.

„Ee... Nii ei saa,“ vihastas Andrei Petrovitš. „Selgitada tuleb, seltsimees Ott... Õpetada on vaja inimest. Mõistad?“

Andrei Petrovitši kulm tõmbus ärritusest kortsu. Juhan Ott vaatas teda imestunult üle prillide.

Asi oleks sellega lõppenudki, kui Ott ise poleks seda õhtul meelde tuletanud, kui traktorist oli juba ära sõitnud.

„Näe, sa räägid, miks ma ei seletanud talle...“ sõnas Juhan Ott solvunult. „Mina vastutan traktorite remondi eest. Ma pole õpetaja. Pühadehanedele topitakse kõik suhu... Las taipab oma peaga...“

„Ah sina arvad niiviisi?“ hämmastus Andrei Petrovitš vihaselt. „Ise aga kavatsed veel avaldust esitada kandidaadiks astumiseks... Kuidas sa, kulla mees, asjast niimoodi aru saad? Meil põhineb ju kogu elu sellel, et noori õpetada... Sina aga seletad mulle kohustustest! See on kohustuslik igapäevane väljaspool kohustusi, — kas mõistad?“

„Mind ennast on elu nelikümmend aastat õpetanud,

— pea on mul halliks läinud...“ tähendas Juhan jonnakalt. „Teise turjalt on kerge haljale oksale jõuda...“

„No-noh, seltsimees Ott,“ vangutas Andrei Petrovitš pead. „Ma ütlen sulle otseselt: sa ei mõtle parteiliselt...“

„Miks nii? ... Et ma loengut ei pidanud sellele tuulepeale, kes kursustel ainult tüdrukute peale mõtles ja mootorit selgeks ei õppinud?“ küsis Juhan Ott kõlatult, prille eest võttes ja abitult oma nõrku silmi pilgutades. Ta turtsatas vihaselt ja eemaldus kiiresti mehaanikust; tema vanamehelikud lotendavad põsed värisesisid solvumisest ja pahameelest.

Tülil olid hoopis ootamatud tagajärjed.

Teisel päeval kutsus Mihkel Kallas Andrei Petrovitši oma tillukesse kabinetti. Kulmud tema heasüdamlikus näos olid küsivalt kõrgele kerkinud.

„Kuule, seltsimees Melnikov,“ laiutas ta arusaamatult käsi. „Mis sul seal Juhan Otiga lahti on?“

„Kuidas mis?“ kergitas Andrei Petrovitš omakorda kulme. „Mitte midagi. Eile tülitsesime tsipake...“

Ta jutustas lühidalt eilsest kõnelusest.

„Njaa,“ muheles Kallas. „Sul on õigus, midagi pole ütelda. Kuid Juhan keeldus sellegipärast kategooriliselt šeflusalusesse kolhoosi sõitmast, et kirjandust viia ja neid seal Kilgis aidata... See on ühiskondlik kohustus. Tahtsime näha, kuidas ta hakkama saab.“

„Ei taha sõita?“ ajas Andrei Petrovitš silmad pungi. „Mis lora see on?“

„Näe on...“ liigutas Kallas kulme. „Vanamees on väga solvunud. Küsin, mis see siis tähendab. Tema räägib: näe, Melnikov... Kui ma juba asjale parteiliselt ei vaata, siis ma, tähendab — ei kõlba. Sina võibolla rääkisid temaga liiga teravalt? Ei seletanud talle nagu kord ja kohus ära? Vanamehel on omad tujud.“

„Tuleb nii välja,“ nõustus Andrei Petrovitš.

Kojutuleku järel suitsetas ta kaua, kõndis edasitagasi mööda tuba, mis oli neli sammu pikk ja kolm lai, — ning ... siirdus siis Juhan Oti juurde.

Oti leidis Andrei Petrovitš turbaga laaditud käsi-käru juurest, mahatunud värviga väikese maja ees olevast aiast. Ott oli agulis ühe lese majas üürinud toa köögiga ja võtnud tüki liivast maad akende all aiamaaks. Nüüd vedas ta käruga kilomeetri kauguselt linnalähedasest rabast turvast oma tulevase aia jaoks

Vanad traksid olid ta paljal, päikesest punaseks põlenud seljal risti. Ta vaatas Andrei Petrovitšile pea-aegu leplikult ning isegi noogutas peaga.

„Ma tulin möödaminnes sisse, Juhan Andresovitš,“ ütles Andrei Petrovitš tagasihoidlikult. „Ainult paar sõna... Miks sa šeflusalusesse kolhoosi ei taha sõita? Oled sa solvunud, mille üle?“

Juhan Ott vaatas vilksamisi Andrei Petrovitšile otsa, ajas siis käe taskusse päästva portsigari järele ega vastanud midagi. Mõelnud viivu, avas ta portsigari ja ulatas vaikides Melnikovile.

„Halvasti teed,“ ütles Andrei Petrovitš kurvalt, kõvasti topitud paberossi võttes. „Kui ma kogemata teravalt ütlesin, siis anna andeks, sind solvata ma ei tahtnud. Mis puutub aga meie kõnelusse, siis see jääb maksma...“

Ott kallas kärust viljatule liivale musta turba pudenevad kamakad. Andrei Petrovitš otsustas silma järgi, et siia läheb vähemalt kaheksakümmend kärutäit turbamulda. Kaheksakümmend korda käruga mulda vedada rabast, mis asub majast kilomeetri kaugusel, selleks, et istutada kaks-kolm sirelipõõsast, peenrakese maasikaid ja lilli!

Andrei Petrovitš vaatas kaastundlikult Juhanit ja tähendas vaikselt:

„Aga ära ütelda sa ei või... Kuidas õpetab meid partei kriitikasse suhtuma, ah? Kuul-da võt-ma, Juhan! Sest kes me siis oleme? Meie oleme maa ümberkujundajad! Sa pead Kilgisse sõitma!”

Vanemmehaaniku vaikselt hääles kõlas selline tuline veendumus, et Juhan Ott tõstis teda kuulates oma silmad tema poole ja ütles täiesti rahulikult:

„Ma veel mõtlen selle üle järele...”

Autoga, mis vedas naftat ekskavaatori jaoks Haldja jõele, sõitis ka Juhan Ott. Ta asetas autokasti paki kirjandust kolhoosi raamatukogu jaoks, tööriistadekasti juhuks, kui kolhoosis tuleb tarvis peksumasinat või külvajat parandada, ja seljakoti suupoolise ning igasuguste pisiasjadega, mis on vajalikud kolmepäevaseks elamiseks kodunt eemal.

Välja sõideti keskpäeval, kõige palavamal ajal, kui masina metallosade vastu ei võinud puutuda: need olid niivõrd kuumaks läinud.

Päikesepaistes hõbevalgena näiv tee telefonipostidega, mis sooritasid oma igavest marssi mööda teeserva, tormas kiiresti autole vastu. Aeg-ajalt jooksis ta nagu ummikusse kõrgete kuuskede tihedate roheliste seinte vahele, vahetevahel lendas üles künkale ja siis tundus mõne hetke jooksul, et tee katkeb taeva sinavasse kuristikku ning ees ootab teadmatus... Kuid seda ei juhtunud! Nad tõusid künkaharjale, ja pilgule avanes mitme kilomeetri ulatuses tee — sirge, lai, kaugemale nähtavate põlluavaruste, kase- ja männisalude, karjadega niitude ja siin-seal helkivate väikeste järvede vahel kulgev...

Juhan Ott vahtis erutusega ümberringi. Tal oli elus

tulnud vähe sõita suuri teid mööda, väga vähe... Suure osa oma elupäevist oli ta elanud väikestes agulimajakestes, — eluase vastas provintsilinna töökoja peremehelt saadud kehvale palgale. Sinna rohtunud põiktänavasse ei ulatunud telefonitraatide undamine suurtelt teedelt...

Eespool, alles niitmata kaerapõldude vahel, kerkis äkki üles punakas tolmusammas, õõtsus siia-sinna ja sööstis kiiresti mööda teed edasi. Tuulispea! Lennanud parkümmend sülga auto ees, rebenes ta kergelt maast lahti ja tõusis üha keereldes õhku, hajus aegamööda ja sulas ühte augustipäeva ereda sinaga.

Ja Juhan Otile, kes polnud tuulekeerist palju aastaid näinud, meenus äkki midagi üsna kauget ja unustusse vajunut... Kuidas ta üheksa-aastase karjapoisikesena oli tuulispead kümne sammu kaugusel nähes talle järele sööstnud, et teda kinni püüda. Vanaema Ann, tõmmanud sõormeisse nuusktubakat ja aevastanud korda kuus järjest, oli rääkinud, et kui karata tuulekeerisesse, siis lendad õhku ja keeris tõstab sind kõrge tamme otsa. Ent tuulispead ta ei saanudki toorkord kätte.

Veidi muiates ja ammusest mälestusest heldides tundis Juhan äkki, justkui oleks tee tema ees läbi paistvasse loori mähkunud. Kohkunult kõõritas ta vilet laskva autojuhi poole ja pühkis vargsi silmast pisara.

„Vanaks jääd sa, Juhan,“ tegi ta endale karmi etteheite.

Veoauto tegi head sõitu, ja tunni pooleteise pärast astus Ott oma kandamiga Koidu kolhoosi juhatuse kivitrepi astmeist üles. Ukse tagant poolpimedast koridorist oli kuulda noore naise häält.

Juhan Ott astus laudseintega tuppa. Ta nägi sihva-

kat neiu telefoniga kõnelemas, tervitas ja küsis esimeest.

„Mina olen esimees — Aadam Tuisk,“ tõusis talle vastu pikk mees jämedas, rehepeksutolmu ja aganatega kaetud pintsakus.

Kuuldes, et Ott on saabunud šeffide juurest, noogutas ta murelikul ilmel pead ning virildas huuli, mis pidi tähendama lahkete naeratust.

Tekkis minut vaikust. Salme lõpetas telefonikõne ja silmitses uudishimulikult prillidega vanameest. Tema silmad peatusid kogukal raamatupakil.

„Mind saadeti meie jaamast uurima, millega meie kui šefid võiksime teile abiks olla,“ alustas Juhan Ott. „Uhe sõnaga, vaatama, kuidas elate, mida vajate... Aitame ka remonti teha, kui tarvis on... Näete, kirjandust tõin...“

Ta asetas lauale nõoriga kinniseotud koguka paki.

„Raamatud!“ hüüatas Salme, ja tema sõrmed hakkasid vilkalt nõori lahti siduma. Oti seotud sõlm ei andnud järele ja Salme aitas hammastega kaasa.

„Nagu orav,“ muheles endamisi Ott.

„Salme on meil ka raamatukoguhoidja,“ selgitas Tuisk. „Ainult et praegu pole aega lugeda — töö...“

Juhan Ott silmitses tähelepanelikult Tuisku. Tema pilk langes pruunidele, rehepeksutolmuga kaetud kätele, tööpükstele, mille sääred olid hallide villaste sokkide sees.

„Esimees paistab olevat töömees...“ märkis Ott heakskiitvalt.

„Peksumasinaga on meil midagi korrast ära... Kui vaataksite järele...“ palus Tuisk.

„Vaatame,“ lubas Juhan Ott meelsasti.

Ta päris Tuisult, kui palju on kolhoosil maad, mida on külvatud, mis lõigatud, missuguses olukorras on

inventar... Lühidalt, esitas kõik need küsimused, mida sellistel juhtudel esitatakse. Tuisk vastas üsna põhjalikult: arve mäletas ta alati täpselt, kuni küm-  
nendikkudeni.

Juhan Ott kuulas ja vaatas mõtlikult Salmet: millise õhinaga sirvib ta raamatuid ja silmitseb neid!

„Pärtlite juures peatugegi,“ tegi Tuisk ettepaneku. „Naabertalus on teie masinistid korteris. Mis sina, Salme, arvad?“

„Võib, võib küll,“ sõnas Salme vastutulelikult. „Väike kamber on meil vaba. Ma lähen praegu lõu-  
nale ja viin teid sinna.“

„Väga kena,“ rõõmustus Juhan Ott.

... Kitsas jalgrada tõusis väikesele künkale. Aegla-  
selt liikus Otile vastu adra ette rakendatud hobuse-  
paar. Toeka kehaehitusega laiaõlaline vanamees juh-  
tis hobuseid.

„Minu isa,“ tähendas Salme, „kännab rukkimaad.“

Nad jõudsid tema kohale. Soovinud jõudu tööle, esitles Juhan end. Madis ulatas saabunule väarikalt käe.

Juhan Ott pakkus Madisele paberossi oma portsigarist ja istus põlluveerele pajupõõsa äärde suitsu tõmbama. Tema kõrval võttis aset mugavama koha-  
kese valinud Madis. Hall suitsuvine tõusis loogeldes kahvatusinise taeva poole. Hobused kõlistasid rahu-  
tult valjastega. Salme murdis oksa ja hakkas hobuste silmade ümbert kärbseid eemale peletama.

„Ilm on palav,“ sõnas Ott Pärtli higist nägu vaada-  
tes.

„Minu maa on raske,“ ütles Madis kähinal. „Savi-  
künka peal... All on kergem, seal on turbamaa, kuid raba — ei pääse läbi... Hobused on vanad, ja adra ostsin juba kolmekümnendal aastal, logiseb...“

„Paremad adrad oleks tulnud anda põllutööbrigaa-dile ja temale kinnistada,“ tähendas Salme isale otsa vaatamata.

Madis kõõritas tütre poole, kuid ei vastanud mi-dagi.

„Kas see on siis teie endine ader?“ küsis Juhan tai-pamatult.

„Aga kelle siis?“ imestas Madis omakorda. „Ja hobused... ja maa kah... Kellel on paremad hobu-sed ja maa, sellel on kergem...“

„Ilmaaegu jätsid teised hobused tallist võtmata, need on paremad ja nooremad...“ segas Salme end uuesti jutu sekka, endist viisi mitte isa, vaid Juhani poole pöördudes. „Ja pole ju tingimata vaja oma endist maad künda, võib teisele põllule minna, kus kergem on; siin aga kündku nooremad.“

Madis laiutas käsi ja samuti Oti poole pöördudes vaidles tütrele vastu:

„Siin on meie lüli põld. Mina olen lülivanem, mu lüli on minu naine ja Lauba Kai, ja veel abielu-paar ligidalt talust. Kes see meie eest siin kündma hakkab?“

„Nõnda künnavadki oma endistel siiludel ja killus-tavad oma jõudu...“ ütles tütar isale otsa vaatamata vaikselt ja mossitas huuli. „Brigadiir Markus ajab samuti kõik lülide kaela. Minu arvates on tal niiviisi lihtsalt mõnus vañu harjumusi alal hoida...“

Juhan Ott pööras imestunud pilgu isalt tütrele ja küsis nõutult:

„Ma ei saa päris hästi aru... Teil on ju hobused ja inventar ühistatud?“

„Kuidas siis, muidugi! Kuid siis kinnistati igale lülile. Meil on ju üks talu teisest pool kilomeetrit eemal. Ja nii tuligi siis välja, et igaüks töötab oma

lulis, oma kodu juures, oma endisel põllul... On mõnusam."

Nii seletas Madis Juhanile.

Juhan pööras silmad Salmele.

See ei vaadanud ikka isa poole, kuid ilmselt temale vastu vaieldes sõnas ägedalt:

„Nii on Markusel mugav, vastutust vähem... Tuisk aga ei mõtle sellest üldsegi. Tema on hakanud rebas-tega jändama...“

Madis süngestus, heitis pilgu tütrele ja kõhatas vihaselt.

Kõrvalt vaadates võis arvata, et isa ja tütar kõnelevad Juhan Otiga, kuid Ott, silmitsedes isa morni nägu ja tütre õhetama lõonud põski, mõistis, et nad vaidlevad omavahel, jätkavad mingit ammugi alustatud juttu.

„Noh, aga mis teil muud uudist ka on?“ muutis Juhan jutuainet, et mõlemaid rahustada.

„Igasugust...“ kehtas Madis õlgu. „Kuuled, masin podiseb. Seal on Kaie poeg — Elmar... Jõge süvendab.“

Nad jäid kuulatama kaugusest kostva mootori mürinat.

„Kui jõgi rabaveed ära viib, siis võib ka all künda...“ ütles Madis. „Selleks on tarvis jõgi jooksmata panna. Kas teie sõitsite ka sellesama asja pärast?“

„Jah,“ tähendas Juhan, „sellesama pärast.“

Õhtu eel käis Juhan ära ekskavaatori juures, mis töötas kilomeetri kaugusel talust.

Künkalt alla laskuv jalgrada viis ta soometsa äärt mööda jõe kaldale. Õigemini oli see üks Haldja jõe harudest, sülda kolm lai, õliselt läikiva veega, ääris-

tatud terava lõikheinaga ja soonerohu leinasulgedega. Vesi voolas tasa, kaldail kasvavad pajud peegeldusid selles nagu vaikes veelombis.

Juhan Oti ees laius kidura pajupõõsastiku ja viletsate kaskedega kaetud sootсандик. Juttude järgi teadis ta, et neis soistes kohtades mitmeks hargnev Haldja jõgi kuivas suviti peaaegu täiesti ära. See oli ammust ajast nii olnud. Vesi ei suutnud endale tсандiku savises põhjakihis sügavat sängi rajada ja valgus siin jõuetult laiali, läbides kitsaste harudena pealmist turbakihti, mis kohati ulatus kahe meetri sügavusse.

Niiskelt läikiv turbane teerada viis Oti pajupõõsastega kaetud jõekallast mööda töötava ekskavaatori juurde. Põõsaste tagant nägi ta, kuidas hiiglase metallkäpp tõstis kibeda pruunikasroheline soopinna kohal musta rabalõgaga täidetud koppa... Üksteisest läbipõimunud põõsaid kätega laiali lükates lähenes Ott ekskavaatorile, ja jõe põhja süvendava teraskopa mürin ning ragin lõi ta kõrvad lukku. Vesi helkis siin elavhõbedana. Ekskavaatori järel kulges lai sügav jõesäng.

Kaldal seisev sinisilmne, laianinaline ja saviga määrdunud tööstuskooli-õpilane tervitas Otti lugupidavalt. Elmar Lauba noogutas sõbralikult pead oma kabiinist. Mõne minuti pärast tuli Elmar maha ja vastas Juhani küsimusele, kas masin on korras, et see töötab nagu kellavärk, et põhja on siin kerge võtta ja et kui niiviisi ka edasi läheb, siis jäävad kõik rahule: seltsimees Kallas, Andrei Petrovitš, seltsimees Ott ja lõpuks ka nemad ise — masinistid. Plaan, graafik, normitaitmine — kõik on korras.

„Noh, aga millega mina rahule võin jääda?“ huvitus Ott.

„Kuidas siis? Remont on ju kerge!“

Seejärel ronis Elmar uuesti kabiini, teatades, et Järvet töötab teises vahetuses ja praegu arvatavasti kas puhkab või meisterdab midagi.

Tagasiteel soost löikas Juhan Ott sületäie pajuviitsu, et kodus jõudeajal korvi punuda.

Madalasse hämarasse kööki astudes vabandas Juhan viisakalt Miina ees tülitamise pärast ning läks temale määratud külgakambrisse. Ta võttis seljakotist välja võileivad, mis olid igaüks eraldi korralikult valgesse paberisse pakitud, ja asetaski nad puhta linase laudlinaga kaetud lauale. Näis, et seda varem polnud siin. Ka need valged floksid klaasvaasikeses olid nähtavasti äsja murtud: nad ei olnud jõudnud veel oma kollakat õietolmu maha poetada. Neid vaadates meenus Otile millegipärast Madise tütar.

Varsti koputas Miina.

Ta küsis, kas linna-seltsimees ei tahaks proovida ka küla toitu.

Ei, ei, ta ei taha kellelegi tüli teha. Tal on kõik endal kaasas...

Ent mida rohkem Juhan keeldus, seda pealekäivamalt palus Miina, silmitsedes solvunult Oti võileibu.

Ning Juhan Otil tuli siiski proovida rukkileiba, piimasuppi värske rohelisega ja lambaliha kartulite ning kaalidega. Sellele kõigele jõi ta peale paksu kollakat jääkülma piima.

Reisist ja päeva muljeist väsinuna heitis Juhan Ott tunnikeseks kitsasse voodisse pikali ja magas kuni videvikuni.

Avanud silmad, vahtis ta kaua imestunult madalasse puulakke, mida selle elupäevil oli palju kordi lubjaga valgendatud. Selliseid lagesid tehti möödunud sajandi lõpul: serv serva vastu asetatud kolme-

tollised lauad toetusid massiivsele neljatahulisele palgile. Kitsa akna raamistik sarnanes värelevaloojangupuna taustal lihtsa, mahakulunud pealkirjaga kuusepuust ristiga külakalmistul.

Õhtuvalgus kallaskõrgelt üle vanad pragunenud tapeedid, mille muster meenutas Otile ema sitsipässi.

Siin oli kõik nagu tema lapsepõlves: kitsas kõrge otsaga puuvoodi, millel täiskasvanu ei saa kuidagi jalgu välja sirutada, nii lühike on ta, ja kellegi kolunud ülesvõtte ümarikkudest pulkadest raami sees sein, ja isegi külasepa taotud uksekramp. Juhan Ott vaatas ebausklikult krambil, otsekui oodates, et kellegi kuivetu kortsuline käsi vajutab sellele ning avab ukse. Juhanile näis, et ta tunneb ninatubaka, ubade ja vanaema pruunide käte vahel valminud kasevihtade ununenud lõhna.

Köögist kostis vaikset juttu.

Vaidlesid vanamees ja tüdruk. Juhan tundis Salme hääle otsekohe ära. Toriseva tooniga mehehäääl võis kuuluda ainult ta isale...

„Sulle on see tara pähe hakanud,“ ütles Madis tusa-selt. „Keda ta segab?“

„Traktorit segab...“ vastas Salme.

„Kui siia jõuab, eks siis vaata...“

„Kõik naeravad, räägivad, et Pärtel ei näe oma tara tagant maailma... Seinalehte joonistatakse teine varsti üles...“

„Las joonistavad...“

„Mul tuleb sinu pärast punastada,“ — tüdruku hääli oli nutune. „Teistele pean loengut, aga kodus, näe...“

Tekkis vaikus. Miski toksis vastu puud: kop-kop-kop, nähtavasti koputas Madis piipu tühjaks.

„Ohoo!“ pomises Madis. „Huvitav, mis ajast sul tuleb isa pärast punastada?... Ma pole kellelegi tee peale ette jäänud.“

„Kas ma sellest räägin? Sa oled mul hea taat, ainult jonnakas...“

Jälle tekkis vaikus.

„Ma raiun ise maha... Võtan kätte ja raiun maha,“ hakkas Salme uuesti rääkima.

„Mina tema ehtasin ja mina raiun ka maha, kui on tarvis,“ urises Madis vihaselt.

Juhan Ott jäi uuesti suikuma, jõudes siiski taibata, et vaidlus isa ja tütre vahel ei katke ka kodus.

Kuid siis koputati välisuksele ja köögist kostis lõbus noor hääl:

„Noh, Madis, kui sa teaksid, missuguse uudise ma sulle toon! Sihukese uudise eest pole ka vaadist õllest kahju...“

Madis ühmas midagi hoopis ebasõbralikku. Kuid tulijat see nähtavasti ei pannud kohmetama.

„Ära ole kitsi, Madis, sa ei kahetse,“ kõmistas erutatud noor bassihääl köögis. „Sihukest uudist ei too sulle igaüks, — ma räägin õigust!“

Juhan Ott tundis üllatusega hääle järgi ära noore masinisti Elmari.

„Noh, räägi siis ometi!“ hüüdis Salme kannatamatult vahele.

„Sa ära teda kiirusta,“ sõnas Madis rahulikult. „Ta ise ei jaksa pidada ja räägib ära...“

„Hundipesa luurasin välja!...“ pahvatas Elmar pidulikult. „Masinast ei tule kilomeetrit maadki... Kutsikad... viis tükki. Ja suured juba. Need on ilmingimata selle emahundi kutsikad, kes teie lambad maha murdis...“

Juhan taipas erutatud häälte ja pinkide kriuksu-

mise järgi, et uudis oli avaldanud suurt mõju. Salme ja Elmar hakkasid kõnelema läbisegi. Madis päris toriseval häälel üksikasju. Uha sagedamini koputas ta oma piibuga vastu lauda.

„Kas sa tõid nad kaasa? ... Tõid?“ hüüatas Salme kannatamatult.

„Mis sa õige mõtled! ... Ma tulin, näe, Madisele ütleva. Hunt murdis teie lambad, siis on ka teie õigus ... Ja sinu isal on pealegi püss. Nüüd tuleb pesa juurde minna hunti varitsema. Siis vaja ka kutsikad kaasa võtta. Iga hundikutsika pealt maksab riik kolmsada rubla preemiat. Ma viin kas või täna öösi sind, Madis, sinna ...“

Keegi, vist Madis, hakkas kõndima raskete sammudega, ümises midagi heakskiitvalt, seejärel kriuksatas uks ja köögis jäi vaikseks.

Esimesena katkestas vaikuse Salme hääl:

„Elmar, miks sa huntidest isale tulid rääkima? Oleksid võinud ise nad kinni püüda.“

„Hunt murdis ju teie lambad maha.“

„Ütle ausalt.“

„Kui juba ausalt, siis arvan ma, et on aeg meie vanu ära lepitada. Ja ma otsustasingi, et ...“

„Ainult sellepärast?“

Juhan Otile tundus, et ta näeb, kuidas Salme ettepoole kummardudes Elmarile uurivalt ning läbitungivalt otsa vaatab; kuldne kihar langeb tüdrukule silmile ja ta lükkab selle eemale.

„Aga sina ei taha, et oleks ainult sellepärast?“

Noormehe hääles kostis võõras sügav toon.

„Ei, ma tahan, et ainult sellepärast,“ ehmus Salme.

„Muidugi on tarvis vanad ära lepitada ...“

Edasi ei kuulnud Juhan midagi. Noorte jutt köögis takerdus.

Elmar küsis ainult veel, kas Salme pühapäeval ümbruskonna valdade laulupäevale läheb. Mis küsimus see on, — muidugi läheb. Ta ju laulab kooris...

Hakkas pimenema. Õhtu saabus vaikne ja lämmitav, otsekui küllastunud äikese- eelsest rahutusest.

Sel ööl hundijahti ei peetud.

Keskööl puhkes äike. Aknaklaaside taga lainetas tihe vihm. Rulludes kõmises kõu, otsekui oleks ekskavaator mürinal oma koppa kive mööda vedanud.

Juhan Ott ei saanud kaua aega uinuda. Mingi arusaamatu rahutus sundis teda kõndima seinast seina selle üsna vana, madalate lagedega katuse all, kus näis, et uni peaks olema niisama raske nagu lapsepõlveski.

Sellest hoolimata et aknad olid suletud, tungis hilise äikese niiske värskus läbi vanade seinte nähtamatute pragude kambrisse. Juhan Ott mõtles, et mõisas, kuhu on paigutatud maaparandusjaam, on seinad vist niisama vanad nagu needki siin. Seal tehakse kõik uut viisi ümber, vanad kiviaidad ehitatakse garaažideks uute autode jaoks. Nihutatakse seinu ja kergitatakse katuseid. Siin, selles vanas majas, peab samuti peagi palju muutuma. Küllap Salme selle eest hoolitseb.

## KUMNES PEATÜKK

Rahvariietes naised on kogunenud Tuleviku kolhoosi juhatusenhoone ette. Silme ees kirendab valgeist pluusidest, kõvadest eredaist tanudest ja maani pikkadest, mitmevärviliste triipudega villaseist seelikuist. Naiste hulgas kõnnivad edasi-tagasi noormehe-rahvatantsijad sinistes põlvpükstes ja valgetes

villastes sukkades. Kõik ootavad kannatamatult autot, et sõita laulupäevale. Oodatakse Martat, kuid teda pole ikka veel.

Kellele pidu, kellele askeldused!

Marta tõusis täna koos koiduga. Käia läbi veise-farm, vaadata öösel põrsad toonud siga, viibida linnu-farmis, rääkida brigadiiriga ja laohoidjaga aidas, — selleks kulub rohkem kui üks tund. Ja justkui kiuste jääb alati niisugustel pingelistel päevadel ette, nagu takjaid pidurõivaste külge, igasuguseid tülikaid pisisasju.

Selgub, et Maasik ei söö eilsest saadik ning noru-tab. Tuli veenda vana karjanaist, kes kinnitas, et „läheb ka niisama mööda“, loomaarstile helistama. Sigalasse oli siginenud rohkesti kärkseid. Oli tarvis viivitamata aknad ja seinad erilise lahusega üle pritsida.

Ja mis teha Annaga linnufarmist? Ta tusane nagu näib haledana keset vilgast kaagutamist ja udusul-gede lendlemist. Anna on solvunud, ta tahab samuti vaadata tantse, kuulata laule, kuid teda on unustatud. Marta mõtleb kahetsusega, et Anna pole juba ammust aega külast välja saanud. Kellega teda ometi asen-dada? ... Niisugusel päeval pole seda kerge teha.

Lõpuks näib kõik olevat joones, ja Marta kihutab jalgrattal juhatusehoone juurde, läheb kiiresti kirevais riideis naiste vahelt läbi. Kuidas, kõik juba koos? Noh, kohe, otsekohe, — ta ei lase end kaua oodata.

Mööda puutreppi jookseb Marta üles oma mansard-korra-tuppa ja avab ukse.

Tuba pole suur, seinad on kaetud heledate tapeeti-dega. Raadioaparaadil on klaasvaasis kaks pojengi: üks valge, sarnanev karuse lapsemütsiga, teine punane nagu kukehari.

Esimesest pilgust on näha, et siin elab naine, kuid ometi võib tunda milleski vaevalltjutavas ka mehe juuresolekut. Misjaoks on siis Martale, kes ei suitseta, tarvis keraamilist tuhatoosi ümarikul söögilaul? Ja selle madala mugava tooli kitsastest laudadest nõgusa põhjaga on meisterdanud mehekäed. Ning kena riidenagi lehmasarvedest... Kes on selle kõige külge pannud oma käe kui mitte August Järvet, kes oma elu jooksul on teinud ja parandanud palju rohkem asju, kui ta ise on lõhkunud või ära kulutanud?

Ja seal ta ongi, Järvet ise, vaatab vanalt ülesvõttelt klaasi all. Aastad on teda vähe muutnud. Ka täna on tal niisamasugused heledad tihedad juuksed, kuivetu sile nägu, karmilt korrapärane suu.

Köögikeses koliseb kopsik kukkudes ja läigatab vesi; Marta korrastab end ning kuulatab teraselt alt kostvaid hääli ja naeru. Kui tore, et nad sõidavad laulupäevale kolhoosi oma autoga, oma autojuhiga, oma koori ja rahvatantsijatega. Ümberkaudseist valdadest saabuvad kohaliku kolhoosiintelligentsi esindajad — õpetajad, agronoomid; sõidavad kohale kolhooside esimehed, brigadiirid, kuulsad lüpsjad, õpilased, kes laulavad peenikeste häältega: „Tuut, tuut-tuut! Käes on hommik särav ja selge...“, ja vanad eided, kes on koorides laulnud kolm-nelikümmend aastat.

Sõidavad kokku külalised maakonnalinnast, ja nende hulgas on kindlasti seltsimees Rammu, maakonnakomitee sekretär. Temaga on tingimata tarvis kõnelda kas või mõni minutki, — ei või ju niisugust soodsat juhust mööda lasta. Aga August, kas ta siis pidupäevalgi ei saa mahti tunnikeseks-paariks? Ta ju teab, et Marta tuleb...

Juba kõlab autopasuna hääli... Marta jookseb rutuga tuppa riietuma. Voodil lebavad hommikul

valmis pandud piduriided. Ta tõmbab selga pika valgete, roheliste, punaste ja pruunide pikitriipudega villase seeliku. Need on kohalikkude rahvariiete traditsioonilised värvid. Roheline on mahlakas ja värske, kevadiste taliviljaõraste varjundiga. Punased triibud leegitsevad nagu moonid kapsa-aias peenarde vahel juulis, pruunid aga meenutavad sügisese, aida taga kuivanud humala lehti. Ja valged triibud seelikul on rahulikud ning jahedad kõige kuumemal suvepäevalgi, need on nagu veebruarilumi maantee ääres. Sellises järjekorras triibud paiknevadki: kevad, suvi, sügis ja talv...

Marta tõmbab kerge pluusi ülle, kinnitab kaeluse ümmarguse hõbesõlega ja silmitseb end peeglist.

Jah, Martale on saabunud külluslik sügis, mil nisu on kuldne ja taevas sinab nii selgelt ta kohal ning õunad aedades on mahlakaks küpsenud. Kui aga tähelepanelikumalt silmitseda, vilksatab selles nisis hall kuivanud viljapea nagu esimene hõbedane juus ja kaselehtedele on ilmunud näsud nagu kortsukesed meeekohtadele... Hallid julged silmad vaatavad peeglist karmilt ning uurivalt, kuid huulte nurgad on veidi allapoole ja sealt algavad teravad joonekesed — mitte kergesti elatud aastatest!

Kõlab autopasuna läbilõikav hääl.

All alustab koor valjusti lõbusat laulu:

... tantsuringis keerleb koos  
kogu meie noor kolhoos!

Ning Marta tõukab akna valla, viipab kellelegi käega, naerab piimvalgete hammaste särades.

Veel minut, ja ta on juba all, lauljate hulgas. Uldisest koorist eraldub selgesti ta tugev hääl.

Hall „Pobeda“ keeras maanteelt vanaaegse valge sammastega kivimaja juurde viivale teele.

Autojuht pidurdas avaral väljakul, kus seisis reas veoautod ja jalutasid pidulikult riietatud inimesed.

Vanem, väsinud näoga, veidi vimmas seljaga mees sulges autost väljudes hetkeks päikese helendusest ja triibuliste seelikute ning värviliste peakatete erendavast kirevusest pimestatud silmad... Ta liitus inimvooluga, mis tõttas pargi sügavusse, sinna, kus tuhmilt põrises trumm, helisesid vaskpillid ja laulsid kõlavad trubad.

Tema poole vaatas üks, teine, kolmas, siin-seal lehvitati tervituseks kübaraid. Ta vastas igaühele naeratause, käeviipe ja kahe-kolme sõnaga. Tema terasid silmad märkasid kõiki.

Selja taga kõlas äkki tuttav naisehää.

„Seltsimees Rammu... Kui hea, et ma teid selles rahvamurrus kätte leidsin.“

Ta pöördus ümber ja ulatas rõõmsalt käe Marta Niilusele.

„Te näete täna väga ilus välja,“ ütles ta naisele komplimendi.

See punastas ja sõnas vabandavalt:

„Mul on teiega nii väga tarvis kõnelda. Kolm minutit — tähtsast asjast...“

„Võib-olla lükkame asjaajamise homse peale?“ tegi Rammu kõheldes ettepaneku ja näitas käega lippudega kaunistatud lava suunas. „Täna on ju säärane päev... täis laulu.“

Kuid Marta poleks nagu kuulnudki ja pöördus juba puiesteelt kõrvale rohelisele muruplatsile.

„Näete, siia võib istuda,“ rääkis ta rutates, ahvatledes endaga kaasa oma saatjat, ja Rammu hakkas kuulekalt endale teed rajama läbi saabunute rühma,

kes olid siin istet võtnud, et pärast teekonda puhata ja keha kinnitada.

Marta sundis oma külalise õõnsatüvelise pärna alla istuma ja talle mahti andmata hakkas kiirustades kõnelema sellest, mis oli viimasel ajal vallanud ta mõtted, — ekskavaatorist, sellest, et on hädavajalik ühendada kahe kolhoosi jõupingutused soo kuivendamiseks, Tuisust, kes on ta teele risti ette astunud.

„Tuleb välja, et naabrid varjavad oma seljaga meie eest tee jõe juurde,“ kurtis ta. „Nende saamatuse pärast jäävad meie asjad seisma. Misjaoks on partei meile masinad saatnud? Ekskavaator on juba Kilgini jõudnud, — kuidas seda kasutamata jätta?“

Rammu kuulas, ilma et oleks tema juttu katkestanud, ja kui ta lõpetas, puudutas rahustava liigutusega ta õlga.

„Noh, mis mul teile öelda, — te lahendate asja õigesti... Niisugust lahendust nõuab elu ise. Looduse ümberkujundamise suur plaan pole jõudumööda väikestele kolhoosidele, nagu seda on Koit või isegi teie oma. Ja meie toetame ja aitame väikeste kolhooside ühinemist. Niisugune vajadus on juba tekkinud.“

„Tuisk ei saa sellest aru,“ sõnas Marta tusaselt.

„Mis seal ikka, proovime talle selgitada,“ muheles Rammu.

Nende juurde jooksis umbes kolmeteistkümne-aastane tüdrukuke õlgadele langevate linakarva juustega. Tema sinised silmad peatusid kärsitult Martal.

„Seltsimees Niilus, varsti hakkab peale...“

„Me tuleme kohe,“ naeratas talle Marta, kuid pagalt ei liikunud. „Ja varsti hakkavad sügisesed vihmad kallama, siis ei pääse ekskavaator enam läbi,“ jätkas ta üha uute põhjenduste esitamist oma ürituse kaitseks. „Kiirustada on tarvis, kuid meie Tuisk...“

„Seal ta ongi, see teie Tuisk,“ katkestas Rammu tema jutu. „Tuleb.“

Rammu terased silmad olid märganud juba kaugelt Koidu kolhoosi esimeest. Tuisk oma siledaks aetud ja kuumusest leemendava näoga ning toreda atlass-rosetiga pika halli kuue revääril näis üsna mõjukana.

Nähes kaugelt maakonnakomitee sekretäri, ruttas Adam teda tervitama, ja palju ei puudunud, et ta oleks rahulikult jutlevate ja limonaadi joovate naiste seelikusabadele astunud. Ta võttis Rammu ees laia žestiga kaabu peast. See palus Adamat istuda rohule tema ja Marta kõrvale, kuid Adam ei istunud, vaid hakkas sirgelt seistes valjusti ette kandma:

„Nüüd on peaaegu kõik koos. Soodlast on tulnud koguni rohkem rahvast, kui ootasime. Ainult rahvataantsijad Loodist pole kohale jõudnud, nende autol läks teel kumm lõhki, kuid nad helistasid, et tulevad... Lastekoorid on kõik siin.“

Ta lisis lõbusamalt: „... Ja ilm on nii tore, päikese-paisteline,“ ise aga vaatas kõõrdi Marta poole ja nägu oli tal seejuures pahane; ta suutis vaevu end tagasi hoida küsimast: „Mis, kas isegi siin tahad teele ette joosta?“

Kuid Martale turgatas äkki meelde, et teda oodatakse, ja ta läks ära. Alles siis laskus Tuisk kergendatult ohates rohule.

Ta kõneles pikalt-laialt ja heakskiitvalt šeffidest, kes olid saatnud auto kolhoosi koori ja piduliste jaoks. Rammu ootas, et ta ütleb kas või sõnakesegi ekska-vaatorist, mis praegu Koidu kolhoosi maa-alal töötab, kuid Adam ei lausunud sellest midagi.

„Kuidas siis rebased elavad? Räägitakse, et olete rebasekasvanduse sisse seadnud. Suurendate sisse-

tulekuid?" meenutas Rammu tema kõrvu ulatunud jutte.

„Jah, mõtleme kasudega välja tulla. Sissetulek on ju sihuke asi, — vahel vedeleb jalgade all maas, on tarvis ainult teravat silma ning mõistlikult juurde asuda... Matemaatika on lihtne asi, kuid teda tuleb mõista,“ targutas Tuisk õpetlikul toonil.

Rammu näis osavõtlikult kuulavat ja katkestas teda äkki:

„Aga miks te koos naabritega ei asu maakuivenduse kallale? Kas matemaatika ei luba?“

Tuisk näis hetkeks segadusse sattuvat ning vaikus, kuid siis hakkas kannatlikult selgitama:

„Meie asuksime kas või homme asja juurde, — kuid kes meie võlgu pangas maksma hakkab? Väetise eest, elektri eest. Niilusel on juba kogu kesa küntud, meil pole aga veel kõik nisugi lõigatud. Meil on esialgu raskevõitu temale järele jõuda...“

„Teile pakutakse abi,“ tähendas Rammu vahele.

„Ta on tark naine, kuid meie kaalume asja samuti omamoodi... Andke meile aasta-kaks aega ja me anname asjale teise pöörde,“ ütles Tuisk ilmse solvumisega hääles ning lõi silmad maha. „Jõudis ära kaevata,“ mõtles ta tusaselt.

Laululava kandist kostsid fanfaariheliid, kuulutades peo algust. Umberringi hakati sagima ja riideid raputama, lauljad ja kuulajad tõusid rohult. Saja-aastase pargi igast otsast valgusid jalutajate rühmad kokku astmelise laudadest lava juurde, mis oli kaunistatud Stalini portreega, tammeokstest vanikutega, punakan-gastega ja õpilaste valmistatud Nõukogude Liidu vapiga.

Tuisk tegi kummarduse ja ruttas fanfaaride kutse peale minema. Tema rahulolematust näost ja isegi

küljele viltu vajunud toredast lintidega rosetist oli näha, et ta oli tublisti pahane.

Rammu saatis teda mõtliku pilguga. Jutuajamisest Tuisuga jäi ebameeldiv maik. „Tarvis lähemal ajal selle kolhoosiga tegelema hakata, abistada teda,“ tähendas Rammu endamisi.

Ta jõudis esimeste pingiridade juurde, kui komsomoli maakonnakomitee sekretär, kelle laineline soeng läikis päikese paistel, oli juba avasõna lõpetamas. Tagapool seisid laval seitsmes-kaheksas tihedas reas lauljad: allpool valendasid tütarlaste lumivalged pluusikesed, punased pioneeri-kaelarätid, kõrgemal kirendas kõigis värvides naiste tanude vikerkaar, lava ülemistes ridades olid aset võtnud mehed.

Pärtli Madis seisis lava kõige ülemisel astmel bas-side hulgas. Kiirustamata oma kurku puhtaks kõhides vaatas ta üle sadade peade alla publikule ja talle näis, et mitte tema ei asu laval, vaid et tema ees istuvad pealtvaatajad mängivad artistide osa, sest lauljaid oli ainult veidi vähem kui kuulajaid pinkidel.

Juba oligi komsomoli maakonnakomitee sekretär kõne lõpetanud, ja hallipäine mees tõstis koori ees hoogsalt dirigendikepikese.

Tema kepikese viibe pani liikvele kogu päikeselise rohelise väljaku saja-aastaste puude vahel. Poolteist tuhat inimest tõusis püsti, ja sellest oleks väljak kerkinud nagu kõrgemale, lavaga ühele tasapinnale.

Tuhandepäine koor laulis:

Au sulle, Isamaa, vaba ja võitmatu,  
rahvaste sõpruse, vendluse maa!

Tundes nagu alati hümni ettekande ajal ebatavalist erutust ja seda nagu alati naabrite eest varjata püüdes vaatas Rammu karmilt enda ees kellegi laia selga,

mida kattis jämedast maariidest kuub, ning laulis  
vaikselt endamisi:

Kõrgel me Nõukogu rahvalipp lehvigu,  
võidult meid võidule juhtigu ta!

Pärast hümnid, mida laulsid ühendatud koorid, jäid  
lavale ainult naised.

Nende peahete kirendava värvirohkuse hulgast  
eraldas Rammu suure vaevaga Marta Niiluse lõken-  
dava näo. Too jälgis hoolsasti võlukepikest halli-  
päise vanakese — kohaliku kooliõpetaja — käes ning  
laulis, unistav ilme näol, vanaaegset liigutavat laulu  
targast linnukesest — ööbikust.

Rammu tähelepanu köitis tema pinginaaber. Pika-  
kasvuline, laiaõlaline noormees õrnade udemetega  
päevitunud põskedel kibeles rahutult oma kohal, ajas  
kaela õieli ning otsis kannatamatult kedagi lauljate  
hulgast. Märgates endal Rammu pilku, naeratas ta  
kogu näoga ja sõnas rõõmsalt:

„Teie mind vist ei mäleta, seltsimees Rammu, aga  
mina mäletan teid hästi... Me käisime emaga teie  
juures. Teie saatsite mu õppima.“

„See on ju Lauba poeg!“ hüüatas Rammu talle otsa  
vahtides. „Sa oled päris suureks meheks sirgunud.“

Rammu hakkas Elmarit tema elu-olu kohta küsit-  
lema. Temal, Kilgi esimesel partorgil, oli tahtmine  
teada, kuidas on kujunenud elu kauges sootalus  
pärast seal toimunud suuri muudatusi.

Eemale, akaatsiate varju olid asetatud hõõvelda-  
mata männiplankudest pikad lauad. Vaheaegadel  
tungles rahvas seal. Pakkudele asetatud tammisest  
vaadist voolas kahinal vahutavat õlut, paukusid limo-  
naadipudelite portselankorgid.

Andrei Petrovitš ja Kallas märkasid ühe laua taga Juhan Otti, kes üksilduses mõtlikult oma õlut rüüpas.

Kallas oli juba parajal määral „võtnud“, kuid ta ei jäänud kunagi purju, ükskõik kui palju ta ka jõi, ning vidutas vaid pisut silmi, säilitades oma hariliku, veidi mureliku ilme.

Laulud lauludeks ja pidu peoks, kuid Kaldal tuli täna pidada üsna palju asjalikke kõnelusi, mis eelnesid mitmesuguste töövõtulepingute sõlmimisele, nagu põldude kividest puhastamise ja raiesmikelt kändude väljajuurimise kohta.

Külapidudel juhtusid vahel kokku inimesed, kes ei olnud teineteist näinud pool aastat või rohkemgi, ja polnud midagi imekspandavat selles, et nad laulu ja muusika saatel oma asju klaarisid.

Mis puutus Andrei Petrovitšisse, siis tema rõõmus-  
tas palava augustipäeva üle, laulude üle, mis talle meeldisid, ja võimaluse üle heade sõprade hulgas mõnusalt aega veeta.

Ta pani lauale pudeli viina ja taldriku võileibadega ning meelitas Juhan Otti enda juurde.

Juhan nihutas oma kruusi lähemale ja ütles pooleldi naljatades:

„Ja mina, näe, räägin endale, et kes sulle, Juhan, ikka pakub, kui sa ise endale kruusi õlut välja ei tee... Tuli välja, et eksisin...“

Andrei Petrovitš valas viina ainukesse klaasi ja see hakkas käest kätte käima.

Juhan Ott jutustas oma esimestest muljetest šeflusaluses kolhoosis.

„Ma parandasin neile täna hommikul külvimasina, kuid mul on niisugune tundmus, nagu poleks ma mitte midagi teinud,“ rääkis Juhan Ott pähehakanud õllest ja pahameele pärast häält kõrgendades. „Esime-

sel pilgul näib neil seal kõik olemas olevat: juhatus ja esimees ja brigadiir. Paistab, et esimees töötab käsi rüppe panemata... Ainult kuidas ta töötab, seesamane esimees seltsimees Tuisk? Mingi hinna eest ei taha uue või suurema asja kallale asuda. Ta vist mõtleb, et meie masinistid urgitsevad omaenda lõbuks kopaga jõepõhja... Brigadiir Markus on kogu töö lülide kaela veeretanud ja tegeleb oma asjadega."

Kallas toetas rasked käed põlvedele ja kuulas tähelepanelikult. Andrei Petrovitš jätkas karmi ilmega masinlikult juustuvõileiva närimist.

„Ma... olen väga rahul oma sõiduga... enda suhtes...“ tähendas Juhan Ott takerdudes. „Kuni selle sõiduni mina, vana inimene, mõtlesin, et masinad künnavad ainult maad, kuid nüüd ma hakkasin mõistma üht väga lihtsat asja... Sa kuuled, Andrei Petrovitš? Meie masinistid on hakanud selles Kilgi külas mitte ainult sood ümber tegema, vaid kogu tema elu paremaks muutma! Eks ole õigus, Andrei Petrovitš?“

Juhan Ott puudutas vanamoelise tseremoniaalsusega Melnikovi küünarnukki.

„Ahaa, näed sa, näed nüüd! Mis ma sulle rääkisin?“ elavnes Andrei Petrovitš. „Paistab ainult, et seal meie šeflusaluses kolhoosis pole töö organiseerimisega kõik korras. Nad on seal Tuisu süü tõttu lüli-desse nagu teod oma karpidesse peitu pugunud. Kas pole nii, seltsimees direktor?“

„Näib nii jah,“ nõustus Kallas. „Meil aga kui šef-fidel tuleb sinna vahele segada ja neile selgeks teha... Oleks see minu teha, ma ühendaksin selle kolhoosi muidugi seltsimees Niiluse kolhoosiga. Uhe ropsuga!“

Siis hakkas lähedal mängima puhkpilliorkester, kutsudes tantsule, ja nii valjusti, et tegi laua taga

istujad kurdiks. Andrei Petrovitš jätkas veel mingit juttu hääletult suud liigutades, hakkas siis naerma, lõi käega ja valas ülejäänud viina klaasi.

Marta kõndis August Järvetiga käe alt kinni, naeris muretult ja kuulatas tantsumuusikat, mis kostis spordiplatsilt. Marta oli tunglemisest ja kärast üsna väsinud; talle näis, et kui ta avaks suu, siis ei kostakski häält, — see oli lennanud augustikuu sinavasse taevasse... Seal kõrguses väreleb kindlasti kuskil veel võimsa tuhandehäälelise koori laulude kaja...

Hea oli kõndida niiviisi vaikiva Järveti kõrval ja vahetada üksikuid sõnu, vahtida mõlemale poole lõbutsevaist noortest kihavale murule. Pikk kontsert oli lõppenud; lauljad ja kuulajad olid segunenud ja hajunud pargipuude alla, paarikesed ruttasid spordiplatsile, kus mürtsus tantsule kutsuv orkester.

Marta peatus tiheda, kireva inimseina ees, mis ümbritses põrandsiledat muruplatsi; Järvet astus ette, surus kellegi viisakalt, kuid mõjukalt õlaga eemale ja laskis Marta mööda.

Tantsiti tõsist tantsu — valssi.

Kümned sujuvale muusikale kuulekad paarid hõljusid kord aeglaselt, kord keerutasid nii kiiresti, et maani pikad, kroogitud seelikud löid kellukestena laiali.

Pillimehed, enamalt jaolt eakad inimesed, puhusid pasunaid ja sõrmitseid klahve niisuguste tõsiste nägudega, nagu töötaksid nad viljalõikajate või niidumasinate juures. Süvenenud ilmel keerutasid noored, otsekui oleksid nad vihke sidunud ja hakke teinud.

Tantsijate hulgas nägi Marta Niilus tuttavat tütarlast Koidu kolhoosi juhatuses ja jäi teda imetlema. Salme, pea veidi kuklas, juuksekiharad õlgadel laiali,

näost punetav, keerles kergelt ning sujuvalt, hoides kätt usaldavalt partneri õlal. Marta tundis ära kinomehaaniku, kes oli oma rändkino-aparaadiga korduvalt nende juures kolhoosis käinud.

Ja Salme, Salme... Näis, et tantsisid mitte üksnes tema kärmed ning saledad jalad ja päevitunud käest ümberhaaratud piht, vaid ka ta kuldsed lokid, mis ühtesoodu lendlesid pea kohal, ja huuled, mis laulsid kaasa valsiviisi.

„Vaata seda tütarlast... Kui tore,“ näitas Marta vaimustatult teda August Järvetile.

August hakkas asjalikult jälgima valssi tantsivat paari. Õigust öelda, Salme ei tekitanud temas erilisi muljeid. „Liiga palju on teisel tedretähti näo peal,“ tähendas ta laitvalt.

„Sa ei saa millestki aru,“ pahandas Marta tütarlast silmadega saates. „Ta on ilus! Noorus isel! Kevadine õis!...“

Marta jäi vaikseks, süvenes mõtteisse, ja August Järvet nägi üllatusega pisaraid ta silmis.

Marta, tema mehine, tark Marta nuttis!

Järvet võttis õrnalt, kuid järeleandmatult oma mõrsja käe alt kinni ning viis ta rahvahulgast eemale. Nad hulkusid kaua pargi vanade puude all, otsisid nurgakesi, kus oli vähem rahvast, vahetasid vähe-seid sõnu. Järvet hoidis kõvasti Marta käest kinni, otsekui kartes teda kaotada, ja Marta ei võtnud oma kätt ära. Järvet mõistis, et nüüd jääb see käsi alati-seks tema kätte.

...Ka Lauba Kai imetles tantsivat Salmet. Tüdruk nagu tuluke koldes! Kogu majale valgus, kogu kodule soojus! Kaie karmid silmad muutusid lahkemaks, tahtmatult kiskus muhelema suu, mis oli täis veel valgeid terveid hambaid. „Ainult, miks tantsib Salme selle

poisikese-kinomehaanikuga?" mõtles ta rahulolematult.

Kui tuli aeg koju sõita, otsis Kai üles juba kauni-kesti purjus Madise, et ta oma tütre ära kutsuks.

„Mind viib Heino oma mootorrattaga,“ heitis Salme hooletult, ja kinomehaanik kummardas viisakalt.

Madis kergitas imestunult kulme ning võttis kaabu peast, Kai aga ei kinkinud noormehele pilkugi.

Autos jäi Madis hoopis purju.

„Kallake sisse ja pakkuge mu naabrinaisele,“ pomises ta meeleliigutusega. „Aga tara, mis asi on tara, ma raiun ta hommepäev oma käega maha... Kuuled sa, Kai? Tähtis on, et meie lapsed elaksid.“

Ta püüdis end kergitada, et taskust pudelit välja tõmmata, kuid masina vappumine paiskas ta tagasi.

Esimese valsi oli Elmar tantsinud Salmega.

Salme oma triibulises maani ulatavas seelikus ja kerges tikitud pluusis näis Elmarile armsam kui kunagi varem. Tal hakkas kohmetusest silmapilkselt käsi higistama, kui ta selle oli asetanud tüdruku tugeva piha ümber, Salme aga oli ainult pea selga heitnud nagu pääsuke, kes on valmis lendu tõusma, naeratanud ja käe usaldavalt ta õlale pannud.

Elmar ei kuulunud osavate tantsumeeste hulka, ta jälgis end piinlikult, et tihedas tantsijatemurrus naaberpaariga mitte kokku põrgata, et mitte astuda Salme ütle mata kaunile seelikule.

Ta tahtis üliväga öelda Salmele midagi sellist, millest too naerma puhkeks või silmad langetaks, nagu tegid tema sõbratarid, kui noormehed neile õrnu sõnu kõrva sosistasid. Aga seni kui ta hoogu võttis ning mõtles, lõppes valss...

Pole viga, lohutas end Elmar, las ainult hakkavad külapolkat mängima! Siis oskab ka tema seal, kus vaja, kätt pigistada ja, millal vaja, jalga pörutada.

Salmel otsustavalt küünarnukist kinni haarates hakkas ta tunglema kioski poole. Rüseldes hankis ta Salmele paberist torbiku täie jäätist ning hakkas pikalt-laialt jutustama anekdooti harakast, kes oli varesel kosjas käinud.

Ta polnud jõudnud loo keskelegi, kui märkas äkki midagi halba.

Salme katkestas söömise, ja sulav jäätis tilkus talle otse pidukleidile. Ta vaatas kuskile üle Elmari pea ning ta silmad muutusid äkki nii rõõmsaks, et see pani Elmaril hinge kinni. Salme naeratas, kuid mitte tema sõnade peale. Seda mõistis Elmar silmapilkselt. Ta pöördus ümber ja nägi kinomehaanikut Heinot, kes neile vastu ruttas. Heino oli tolmune, ta ulatas Salmele käe, mis oli täis värskaid kriimustusi. „Oh, pole viga, tühine avarii mootorrattaga!“ heitis noormees rahustavalt käega, kui märkas erustust tüdruku pilgus.

Ning sellest hetkest peale tantsis Salme kõik tantsud Heinoga. Tantsisid nad lõbusat krakovjakki või uljast polkat, ikka oli nende nägudel selline mõtlik ja pidulik ilme, otsekui tantsisid nad üksipäini tühjas saalis õrna valsi lõputuid, raugteid ringe.

Juba süttisid elektritulede vanikud pargis ja muusika hakkas niiskes õhtuõhus kõlama nõrgemalt, kuid nemad tantsisid ikka.

Ka Elmar tantsis väsimatult. Vaevalt asetasid väsinud pillimehed pasunad huulte juurde, kui ta peaaegu ümber vaatamata palus kedagi tüdrukut ja asus meeletult keerutama, püüdes Salmele ja tema partnerile lähemale hoiduda. Ta vihtus uljalt polkasid ja tõstis

oma neiused peaaegu õhku. Ent nägu oli tal seejuures tige ning õnnetu.

Umberringi aga joodi ja lõbutseti. Naljahammas Hugo Markus oli rüübanud nii palju, et läks tantsima üksi, ilma partnerita, kaelaside viltu, õllepudeli kael taskust väljas, ning laulis vahvalt orkestrile kaasa:

Taat viib eide tants'ma,  
kerge on ta samm!  
Tam-tara-ram-pam,  
tram-tara-ram!  
Las lõhkeb ilmaruum!  
Tam-tara-ram!

Ka Elmar hüples jalga kõvasti vastu maad põrutades ja tantsukeerises Salmest ning kinomehaanikust mööda lennates hüüdis läbilõikavalt:

Tam-tara-ram! Oh-hoi!

Ta püüdis teeselda lõbusust, nii et nägu lõkendas, kuid tema sinistest silmadest näisid iga hetk välja purskavat pisarad...

Tam-tara-ram... Ihii!

Isegi kui tema trampimisest oleks maa värisema hakanud, poleks need kaks vist midagi märganud... Viivuks Elmariga nägu näo vastu kokku juhtudes vaatas Salme talle otse silma sisse, kuid näis, et ei tundnud teda ära.

Seda lõpuks mõistes lahkus Elmar platsilt, katkestades tantsu poole pealt ja ilma et isegi oleks end vabandanud oma solvunud kaaslase ees. Ta jooksis pimedasse pargisügavusse, mis oli täis kahinaid, vaikset juttu ja õrna naeru.

Elmar toetus seljaga sooja, kareda puutüve nagu sõbra vastu ja vaatas huuli hammustades oma silme ees avanevat imekaunist vaatepilti.

Elektrivalguse säras tantsis hulk paare, välgatasid päikesest põlenud ja viinast ning tantsust õhetavad naerul näod, hõljusid kirevad seelikud, paljastades tugevaid, päevitunud, kõrttest kriimustatud sääri. Valged musliinpluusid kerkisid rindade kohal kiirest hingamisest.

Kolhoosiküla inimesed — kündjad ja niitjad, lüpsjad, traktoristid ja masinistid — lõbutsevad pidurdamatult ja hoogsalt, nagu nad tegid oma töödki.

Elmar mõtles kurbusega, kui palju on elus pead pööritama panevaid võluisid: see augustiöö, tuled, muusika ja laulud ning... armastus. Miks on armastus tabamatu nagu mustapäine, kiiretiivuline pääsuke: hõljub otse pea kohal, ja juba näib, et siruta ainult käed ning haara kinni, kuid enam polegi teda siin. Pääsuke valib endale ise koha pesa jaoks ja mõnikord ehitab selle otse püstloodis kivimüüri külge. Pääsukest ei meelita valmis puumajake nagu heasüdamlikku ja leplikku kuldnokka.

Praegu näis Elmarile, et ta on alati, alati armastanud Salmet, isegi siis, kui too oma tugeva, tindiga määratud käega haaras ketikesega pussnoa, mille ta oli kinkinud Magda Piiperile. Ah, mispärasest kinkis ta selle Magdale, aga mitte Salmele?

... Vana park kajas muusikast, ülemeelikud pasu-namehed mängisid vastavalt oma meeolule üha sagedamini ja sagedamini lõbusaid tantse — kõigi jaoks, armastuses õnnelikele ja õnnetuile.

Järgmisel päeval pärast laulupidu otsustas Madis õhtuhämaruse ära oodata ja siis hundikoopa juurde minna. Parem oleks muidugi olnud öösel minna, kui emahunt on kindlasti jahile läinud, kuid Elmar kartis, et pimedas ta ei leia pesa üles, ja liiatigi oli öösel kidurast padrikust ning soost väga raske ja ohtlik läbi ronida: vajud veel rabamudasse! Madis valmistus hoolikalt öiseks ettevõtteks: tõmbas jalga paksud vil-lased sokid ja kummisaapad, ajas selga sooja, kulunud lambanahkse vesti. Kontrollis piinlikult läbi kartetšiga laetud padrunid ja vana kaheraudse püssi; püksirihma külge riputas omatehtud pika pussi.

Riietudes vaatas Madis kõõrdi teda ootavale Elma-rile. Noormees näis talle olevat kuidagi väga vaikne ja sõnaaher. Ta seletas seda endale omamoodi.

„Kuule, Elmar,“ sõnas ta, „aga hundikutsikad leidsid ometi sina. Preemia on sinu oma, kui õigust rääkida.“

Elmar silmitses hajameelselt Madist, kes näis oma jahimehevarustuses üpris sõjakas, ja ütles:

„Kutsikad pole veel kõik, — emahunt on tarvis kätte saada... Sina oled jahimees, sul on püss.“

„Sa oled helde poiss...“ ühmas Madis. „Sa hakkad tüdrukutele meeldima...“

Elmar kehtas kannatamatult õlgu ja küsis:

„Noh, kas lähme?“

„Kui päike sauna taha vajub, siis läheme,“ ütles Madis kiirustamata ja vaatas aknast välja. „Praegu on ta alles korstna kohal.“

Elmar istus pingile ning hakkas nukra näoga lõbu-sat polkat vilistama.

„Preemia jagame pooleks,“ töötas Madis pidulikult ja ruttas sealsamas tingimusi seadma: „Muidugi kui

jaht õnnestub. Võib juhtuda et jagada polegi midagi. Vanad emahundid on kavalad... Kas sul on koht hästi meeles?"

Elmar noogutas.

„Preemia aga jagame ära... Sinu leid, kuidas siis teisiti.“

„Pole tarvis jagada... Ta murdis sinu lambad maha, sinul tuleb ka esimesena tema pihta lasta. Nii on aus ja südametunnistuse järgi.“

Elmar pöördus kõrvale ja vaikis, pidades küsimust nähtavasti otsustatuks.

Kuid Madisel näis see küsimus praegu südamel kipitavat. Ta toppis piibu täis — viimase enne jahti — ja lausus hõõgvele löövat sõekest silmitsedes karmilt:

„Mina ju sinu isaga, noormees, just nii väga ausalt ja südametunnistuse järgi ei elanud... Jah! Ma ei ütle, et tema selles üksi süüdi oleks olnud, kuid ma ei arva ka, et see ainult minu süü oli. Nii kukkus välja... Tähendab, et tänasel jahil me sinuga nagu astuksime üle hundi saba. Näe, seda ma tahtsin sulle öelda, jah!“

Elmar vaikis hämmeldunult. Hundipesa leidmise eest oleks muidugi meeldiv suurt preemiat saada, kuid ta arvas, et peab toimima õiglaselt.

... Kui tulise söena hõõguv taevaserv Madise sauna suitsunud katuse taga hakkas kattuma hämaruse tuhaga, astusid vanamees ja nooruk kiirustamata mööda jõe äärde viivat kitsast rada.

Jõest õhkus niiskust ja kibedavõitu turbahõngu. Kaldal podises ekskavaator: töötas teine vahetus — Järvet oma käealustega.

Kaua ning ettevaatlikult ronisid nad läbi metsistunud põõsastiku, tehes kaare, et läheneda alla tuult.

Kuivalt, ettevaatusele manitsevalt sahisest saabaste all vetruv sammal, jalad takerdusid kanarbiku ja sookailude puhmastesse, siin-seal lirtsus vesi ja nätsus vett täis imbunud turvas, raksusid haprad sinaka puusamblaga kaetud männioksakesed. Madis oma nahkvestis läks higist märjaks ja hingas raskesti.

Viimaks peatus ees sammuv Elmar, vaadates teraselt udusesse hämarusse. Ta osutas sõnatult mitte millegagi teistest erinevate kidurate männikeste tukale, mis kasvasid rabast veidi kõrgemal saarekesel. Seal mustas suur kivimürakas, mis eemalt näis sarnane hiiglasliku hobusehambaga, selle kõrval kasvas mõni kuusk ja soopajude põõsaid... Madis seadis püssi laskevalmis. Veel viis, kuus sammu...

Elmar puudutas hoiatavalt ta kätt.

Madalate männikeste all hallis rädis, sellega värvilt peaaegu ühte sulades lamasid hundikutsikad; üksteist koonuga tonksides vaatasid nad üllatunult inimesi. Üks neist, punakate laikudega, kukkus selili ja kiunatas. Oli tunda vänget koerahaisu. Madis märkas kuivanud okstesse takerdunud halle pulstunud karvatutikesi — nähtavasti emahundi küljest.

Elmar seisis viivu vaikides, noogutas Madisele peaga ja läks tasakesi tagasi.

Elmari kätest häiritud männioksakesed kõikusid üürikest aega ja rahunesid siis.

Peitnud end tiheda, otsekui valust kõverdunud ladvaga kuuse varju, toetudes seljaga külma kivi vastu, vaatas Madis ümberringi; siit oli hästi näha männikesi, mille all hullasid rumalad hundikutsikad.

Ta asus mitte kaugemal kui nelisada meetrit jõest... Madis tegi seda kindlaks ikka veel töötava ekskavaatori mürina järgi. Alles hiljuti taeva lääne-

serva limpsanud punane tulekahju oli lõppenud, külmad sinised pilved olid ta kustutanud.

Sedamööda, kuidas pimenes, muutus avarus ümber ringi üha kitsamaks, kuni pimedus surus viimaks Madise hoopis kivi vastu. Ekskavaator jäi vait. See-eest sai kuuldavaks koerte koor külas. Madis eraldas neid häälte järgi. Nüüd haugatas rahutult ja hakkas heledalt klähvima Tuisu väike punakas õuepeni, jämedal häälel löid sekka Sõmera ketikoer ja veel terve kari teisi; kähedalt ning vastumeelselt haukus tema enda hundikoer...

Ja siis vaikisid ka koerad. Nüüd jätkas ainult rääk väsimatult oma käristamist jõe taga.

Madis hiilis pimeduses ettevaatlikult, hundiurule üsna ligi. Roheka tulukesena välgatas vaenulikult mitu paari silmi. Nagu söed lõkkeasemel hakkasid liikuma jalgade ees... Ta eemaldus.

Teravalt lõhnas külma niiskuse järele, millesse segunes uimastavat sookailude hõngu. Madis seadis end kahekorra pööratud kotile mugavamalt istuma ja valmistus kannatlikult ootama hommikuni. Emahunt tuleb tõenäoliselt enne koitu.

Millised mõtted küll ei tule inimesele pähe, kui ta üksi pimedusse jääb... Mõeldes, et see öö saab emahundile saatuslikuks, soris Madis läbi kõik ülekohtu, mida kiskja oli talle teinud, meenutas viimast riidu Lauba Kaiega... Oleks hea, kui ainult viimast... Kaie ja Peetriga olid nad elanud külg külje kõrval, riielnud eluaeg, aga näe, poeg tõi rahu... Kaie poeg on täitsamees, kuid millegipärast on hakanud sagedasti talus käima. Ega tal Salme viimaks peas ole?

Aimus, mis sähvatas läbi Madise pea, köitis kauaks ta mõtteid.

Tõepoolest. Noormees on kuidagi heldeks muutu-

nud! Loobus isegi oma õigusest huntidele. Jaa, näed sa... Vanemaid peeti kogu eluaeg vaenlasteks, aga lapsed on sõbraks saanud...

Madis vangutas pead ja muheles, niivõrd ootamatu ja uudne näis see temale.

„Noh, hüva küll, mille poolest siis poiss paha on?“ mõtles ta edasi. „Ei, midagi halba Elmari kohta kuidagimoodi ütelda ei saa. See valetab, kes ütleb. Ta on kahekümne-aastaselt iseseisev mees. Näe, kes on Elmar. Noh, ja Salme?“

Õigust öelda, Madis ei saa just päris hästi aru tütrest, tema tütarlapselikest mõttest ja soovidest, omapärasest, järeleandmatust iseloomust. Kuid ühe asja pärast austas Madis salajas Salmet: tüdruk seisab alati tõe eest, kas või lihase isa vastu. Sellepärast Madis kuulabki kannatlikult tema mõnikord isegi üsna teravaid sõnu.

Paha on see, et ta vähe hoolitseb kodu eest. Sel päeval, kui hunt lambaid murdis, jooksis filmi vaatama... Kuid mädanenud tara pärast, mis vanal põllupeenral tolkneb, vaidleb ta pisarateni, — muudkui raiu aga maha! Noh, hüva, aga keda ta segab, see tara, — põld on niikuinii ühine. „See on sinu jonnakus, tardumus, hoiad vanast künntega kinni...“ Vaat, mis räägib Salme. „Tulevad uued masinad ja hakkavad vanade tarade vahel keerutama. Ekskavaator ongi juba siin...“

Ka ekskavaatorist mõtles Madis... See viib soost veed ära, nagu paha vere laseks välja. Sinna saavad põllud. Kuhu aga huntidel minna? Hundid hävitatakse ära. See on hea. Hundil ei pea paika olema maa peal.

Õigus elada on ainult rahulikkudel inimestel, neil, kes künnavad põlde, istutavad puid, kuivendavad soid uute põldude alla, neil, kes ehitavad masinaid

ja seavad sisse elektrivalgust... Sest ilma nendeta muutuks kõik mitte üksnes Kilgis, vaid kogu maailmas kindlasti kõrbeks, sooks ja rabaks...

Hetkeks kaotas Madis mõtteniidi. Talle meenus äkki päikesepaisteline jalgrada karjamaal keset kaski ja noori kuuski. Ta nägi end seda mööda minemas koos oma esimese naise Ernaga. Pühapäeva puhul oli Erna villase seeliku ja tikitud heleda jaki selga pannud, kuid ta kõndis palja jalu, kandes käes lehma nahast pastlaid. Ta pani need jalga alles kiriku juures. Erna kuldsed linakarva juuksed olid kõvadeks patsideks põimitud. Madis oli alati tema paljaid jalgu nähes kindlalt otsustanud talle pühapäevakingad osta. Ernat polnud ammu enam maailmas, ja mõlemad tütreid olid ammugi mehele läinud ning kodumaja maha jätnud, kuid esimene naine oli tema mälestusse jäänud ikka niisamasuguse noorena nagu siis kitsal, hommikuse kastega kattunud jalgrajal. Nii ta seisabki silme ees paljajalgsena, paksude kullakarva patsidega, hoides hoolikalt käes uusi pastlaid. Palju kordi oli Madis lubanud talle pühapäevakingad osta, kuid sellest ei saanudki asja: lubanud oli ta heldest südamest, kuid elu oli sundinud elama kitsi südamega. Kõik oma lubadused oli ta enamasti juba unustanud, ent seda, et ta Ernale pühapäevakingi ei ostanud, seda ei suutnud ta unustada, ning see põletas ta hinge...

Miski tõusis Madise pea kohal kärarikkalt õhku... Ta ärkas suigatusest ja kargas nagu salvatu püsti. Alles midagi taipamata pigistas püssi kõvemini pihku. Eemalduvat teravat tiibadeplaginat kuuldes hingas ta kergendatult.

Süda kloppis järskude ning raskete löökidega. „Vaata kus hundikütt... Magama jäid!” tegi vana-mees endale etteheiteid.

Oli niisugune tahtmine suitsu teha, et põsenukid hakkasid tõmblema ja suu täitus veniva süljega, käsi kobas taskus juba piibuvart, kuid jahil ei või suitsetada, ja ta talitses end.

Aeg venis tüütavalt pikkamisi. Et mõtteid piibust eemale kiskuda, hakkas Madis kujutlema, missugune kära tõuseb hommikul kolhoosis, kui kõik teada saavad, et ta on hundikutsikad koju toonud. Päeval sõidab ta linna nende kinninabimise ja emahundi naha eest preemiat saama...

Korraga tungis Madise kõrvu tasane sae kõlinaga sarnanev heli. Madis jäi teraselt kuulatama ning tegi kindlaks, et saetakse üsna lähedal, arvatavasti poole kilomeetri kaugusel tema varitsuspaigast, seal, kus algab tihedam mets. Keegi nähtavasti valib endale salaja head puud koduste tööde jaoks...

Ja jälle jäi kõik vaikseks.

Vaikus rõhus Madist. Kuid ta ei liigutanud end. Väga lihtne oleks olnud püsti tõusta, hundikutsikad kotti pista ja kiiresti läbi tihniku jõe äärde välja jõuda, ära minna sellest soo-nukrusest... Kuid sellist mõtet ei tulnud Madisele pähe; ta istus liikumatult, soojendades kuumades pihkudes püssiraudu. Ta tuli ju tapma oma kõige kurjemat vaenlast, keda vihkasid kõik rahulikud inimesed maailmas ja Kilgi külas.

... Hahkjäs hall koiduvalgus ilmus Madise pea kohale. Ja äkki muutus midagi järsult tema lähedal... Ta süda värahtas, otsekohe tajus ta, nagu oleks keegi võõras tulnud soosaarekese juurde ja vaadelnud teda. Kaks sütt välgatas umbes neljakümne sammu kaugusel, kostis kuiv sahin. Hall vari vilksatas häältele üle väikese lageda koha põõsaste vahel ja peitis end nähtavasti madala kuusekese taha. Madise lähedal, vasakul, paarikümne sammu kaugusel, hakkasid

vinguma hundikutsikad. Madis tajus jahimehe vaistuga, et emahunt oli varjus kuuse tumeda silueti taga. Hundil jäi ainult hüpata üle väikese lageda ala pesani... Kuid ta oli tundnud inimese lõhna, tõmbus hüppeks valmistudes turri ja ootas kuulatades... Inimesele ta kallale ei tule; ainult poegi kaitsev ilves võib oma meeletuses inimese kallale karata, kuid hunt võib ära lipsata... See on vaid lühikese silmapilgu asi, loom kõhkleb praegu...

Tundes südant tugevate löökidega pekslema hakkavat ja hinge kinni jäävat, tõstis Madis kerge, noorusliku liigutusega püssi ning sihtis kuuse pihta, mille taga tema arvates seisis emahunt — näoga pesa suunas, küljega Madise poole. Otsekohe peab ta pika hüppega kuuse tagant välja kargama... Ja siis tuleb teda tabada hüppe pealt kahest rauast korraga... Ainult mitte mööda kõmmutada!

Madis sihtis veidi kõrvale, hundi oodatava hüppe suunas, et mitte hilineda, ning ta sõrm tardus päästikule.

...Kõrvulukustav pauk käis enne, kui Madis taipas, mis ta tegi. Sõrm oli iseenesest vajutanud päästikule sel hetkel, kui midagi tumedat eraldus hoogsalt madala puukese juurest, mis oleks justkui pooleks lõhenenud.

Loom tegi täielt jooksuhoolt kukerpalli ja kadus niitmata heina sisse.

Tühjaks tulistatud püssi maha visates tormas Madis, ilma et oleks jalge all maad tundnud, haavatud emahundi poole. Käes hoidis ta tugevasti teravat nuga, millega ta oma eluajal oli lühikese ning täpse torkega tapnud mitukümmend kerekat siga.

Kuid praegu polnud nuga tarvis, Madis nägi seda otsekohe. Kiskja oli juba pea kramplikult välja siru-

tanud ja tema tagumised jalad, pikad nagu koerakoi-  
vad, värisesid nõrgalt.

Madis pistis pussi tuppe ja silmitses sünge uudis-  
himuga suurt tugevat emahunti — pooleldi avatud  
lõugade kihvadest kuni pika kulunud sabani. Praegu,  
hallis hommikuhämaruses, ei paistnudki niiskel rohul  
lamav külgedelt märgade pulstunud karvadega rööv-  
loom nii hirmus, nagu Madis oli teda kujutlenud  
öösiti hundi ulgumist kuulates.

Madis jooksis kiiruga pesa juurde. Pimeduses koba-  
des tiris ta hundikutsikad üksteise järel välja ja pistis  
kotti. Üks neist hammustas teda sõrmest, teine kargas  
põõsaisse ja tegi Madisele palju tüli. Kutsikad olid  
üsna suured ja tugevad.

Saak osutus nii suureks, et Madis jäi mõttesse,  
kuidas seda kõike ära viia. Noh, mis seal ikka, hundi  
kere võib rahulikult siia vedelema jääda; ta tuleb  
päeval sellele järele. Madis lohistas surnud hundi  
põõsaste juurde ja kattis okste ning sookailudega.

Heitnud raske koti selga, astus Madis kätega oksti  
laiali lükates veidi valgeks lõõnud idakaare poole.

Ta eksles kaua, enne kui jõudis välja rajale —  
seda mööda veeti juurdepääsetavalt soolappidelt  
heinu — ja hakkas jõe poole minema. Ees Haldja  
jõe kohal hõljus valendava linikuna kerge udumine.

Madis sammus kiiresti ning oleks peaaegu tumeda  
inimkogu otsa põrganud. Inimene kargas kõrvale.

Ka Madis peatus üllatunult.

„Kurat võtku! ... Ah, näe, kes laskis. Ma mõtlesin  
juba, et metsavaht Sanglepp,“ ütles hääl närviliselt,  
ja sellest bassist tundis Madis ära Hugo Markuse.

„Sul on vist põhjust metsavahti karta,“ tähendas  
Madis, silmitsedes väikest saagi Markuse käes.

„Mul oli paari latti tarvis,“ pigistas Markus vastu-

meelselt läbi hammaste. „Sa ära ainult välja lobise, vana.“

„Sinu oma asi,“ kehtas Madis õlgu. „Milleks seda? Kui tarvis on, eks sina, brigadiir, tea paremini...“

„Aga mida sina siis lasksid?“ küsis Markus, uudishimulikult kotti Pärtli seljas silmitsedes. „Parte?“

„Ei, mul on paremad linnukesed, ho-hoo,“ naeris Madis rahulolevalt. „Tule homme vaatama. Kotis on hundikutsikad, aga põõsas vedeleb... vana ise.“

Markus imestas väga ja lubas kannatamatult jalalt jalale tammudes päeval hundikutsikaid vaatama tulla.

Nad läksid lahku. Markus ei avaldanud soovi koos temaga koju minna ja Madis teda endaga kaasa ei kutsunud. Mis seal ikka, igapäev omad tegemised...

Kui Hugo ettevaatlikud sammud olid kaldaäärses lepikus vaikinud, liikus Madis edasi.

Kodus magati alles, kuid kahvatu koiduvalgus nõrgus juba läbi akende. Ukselingiga kolistades astus Madis majja. Talle lõi vastu kuumaks köetud eluruumi ja leiva lõhn. Leidnud sahvris kobamisi tühja kurgitünni, raputas Madis kiunuvad hundikutsikad sinna ja asetaskaanetele telliskivi.

Alles pärast seda võttis ta viimaks piibu välja, topis selle mõnuldes täis ja läitis siinsamas jahedas sahvris, mis lõhnas hapupiima ja soolapeki järele.

Köögi kõrval olevasse tupp astudes kuulatas ta naise ühtlast norinat ning lähenes kikiarvabail kapile; seal seisis ihaldatud pudel kaheksakümnekraadise piiritusega, mida oli lastud seista sipelgate peal, — vägev rohi reuma vastu.

Mitte leides käe ulatuses nuga, murdis Madis leiva küljest kantsaka, kallas klaasi täis, jõi ja närisk leiba peale.

Viinast soojendatuna, väsinuna öisest sood mööda

kolamisest, magamatusest ja erutusest, vajus ta kitsasse voodisse, unustades sokke jalast võtta, ja suikus sügavasse unne.

## KAHETEISTKUMNES PEATÜKK

Elmar ei suutnudki pärast õieti meelde tuletada, kuidas see kõik oli juhtunud.

Ta oli oma abilise, õpilase Leoga tööle asunud juba hommikuhämaruses, kui ekskavaatori kabiinis valitses alles öö jooksul jahtunud metalli jahedus.

Mootor hakkas valjusti mürisema, äratades ümberingi soovaikuse, — unine harakas võpatas lepikus, kraaksatas ja tõusis lendu. Elmar viskas kaldale mõned kopatäied pehmet turvast, ent kui kopp tungis juba kõvasse savisse ning masinakere tasase värina järgi võis tajuda, millist vastupanujõudu tal ületada tuli, juhtus midagi ootamatut...

Masin laskus äkki ilma igasuguse nähtava või mõistetava põhjusega aeglaselt jõe poole kaldu. Kogu oma terasest hiiglakoguga hakkas ta tasa, kuid peatumata õõtsuvasse rüüpanu vajuma.

Leo karjatas kaldal hirmunult, vehkis kätega; Elmar aga kattus õudusest külma higiga ja töötas meeletult kangipidemetega, püüdes masinat palkidele tagasi tõmmata, kuid see ei õnnestunud. Tugipalgid kadusid kuidagiviisi roomikute alt, ekskavaator vajus silmanähtavalt sügavamale. Elmar pani mootori seisma. Tekkis vaikus.

Elmar kargas kaldale, kus täielikus segaduses tormas arutult edasi-tagasi tema surmani kohkunud abiline.

Mööda kuueteistkümne-aastase Leo ümarikke põski voolas ohtralt poisikeselikke pisaraid.

„Ära virise nagu vanaeit!...“ kärkis Elmar pisarate nägemisest raevu sattudes. „Jää siia, ma jooksen abi järele...“

Ning ta tormas lähemasse külakooperatiivi, kus oli telefon.

Teel tabas Elmarit kiiresti mööduv vihasagar. Tema kerged tunked said läbimärjaks, kuid ta ei märganud seda. Ta jooksis kogu jõust mööda libedat teerada, komistades madalate mändide juurtele.

Ta tahtis kiiresti elamuteni jõuda, inimesed kokku kutsuda, et need võtaksid kaasa palgid, labidad ja köied ning tuleksid uppuvat masinat välja tõmbama. Ent tema mõistis ju paremini kui keegi teine, et köied ja labidad ei aita jagu saada kahekümnetonnisest hiiglasest... Kuid... selline lootus oli siiski!

Jooksnud ühe hingetõmbega ära kaks kilomeetrit kooperatiivini, asus ta pööraselt kloppima luukidega suletud aknale. Uks läks praokile ja unest tursunud näoga juhataja, kes elas kaupluse juures, küsis öökuue hõlmu väriseva käega kinni lüües hirmunult:

„Mis on? Tulekahju?“

Elmar pistis kärvesti jala ukse vahele, et tal seda nina ees kinni ei löödaks.

„Mul on tarvis telefoni juurde. Masin upub...“ ütles ta ahastaval häälel.

Astunud ruumi, haaras ta seinal rippuva aparaadi vända pihku ja hakkas seda vihaselt keerutama. Talle maaparandusjaamast vastavale unisele valves olijale kordas ta erutatult mitu korda segaselt ühte ja seda-sama. Too ütles, et kannab sündmusest viibimatult juhtkonnale ette. Ja Elmar jooksis uuesti teele, ilma et oleks isegi vabandanud tekitatud segaduse pärast. Silmade ees seisis tal masin, mis üha sügavamale sohu vajus, ja ta sööstis ahastavalt siia ning sinna,

teadmata, mida ette võtta, kust inimesi leida. Märgates tee ääres kellegi hobust, püüdis selle kinni, ja saduldamata mära tormas vitsaga ergutatuna raskes galopis minema. Tema seljas rappus küünarnukkide kõlkudes Elmar.

Üleskääritud käistega noor traktorist askeldas oma traktori juures, mis seisis kivist kuuri ees, ja kavatses parajasti rehepeksule välja sõita, kui taluõue kihutas veider ratsanik laiades masinaõliga määratud pükstes ja palja kriimustatud küünarnukiga, mis kärisenud käisest välja vaatas.

Kuulanud ära Elmari segase ja seoseta jutu, võttis traktorist kõva nokaga mütsi peast ja hakkas ägedalt kukalt sügama.

„Ja mis mina teha võin?“ küsis ta vihaselt. „Et sinu masinat soost välja tirida, on vedurit vaja... Ilmasjata aega raisata.“

„Aga mis siis?“ Elmari nägu muutus tulipunaseks. „Las upub sohu, eks? Oled sa traktorist või kes?“

Noormees vaatas kõõrdi talle otsa, ta kuivamata poriplekkidega kaetud värisevaile põskedele.

„Ega ta välja ei vea... Kuid sõita ju võib,“ ütles ta juba leplikumalt ja astus traktori juurde.

Elmar vajus kõhuli hobuse turjale ja kappas raskes galopis minema, nüüd juba kolhoosijuhatusse õue.

Aadam Tuisk, kes seisis majaukse ees, jäi teda üllatunult vahtima.

„Ehee, pea, see on ju meie hobune,“ torises ta.

„Kutsu inimesed kokku!“ karjus Elmar, hobust valjastest rebides. „Ekskavaator vajus sisse...“

Tuisk vandus kurja.

„Vajus sisse? Ma rääkisin, et seal on raske läbi pääseda: kolme meetri sügavuselt turbalõga... Ja sina panid masina nahka?“

„Minu vahetuses,“ ütles Elmar hädise häälega. „Tarvis inimesed kokku koguda... Proovime lahti kaevata, loobime hagu alla, traktori haagime külge, hobused... Tirida on vaja!“

„Pole mul inimesi... Täna on rehepeks...“ ohkas Adam Tuisk.

„Teie maa peal ju vajus sisse!...“

„Sääsk härga välja ei vea,“ urises Tuisk vihaselt. „See on lapsejutt...“

Nüüd seisis Elmar otse Tuisu vastas, ja viimane märkas hämmastusega esmakordselt, et noormees on temast ju pool pead pikem. Tundes mingit ebateadlikku kohmetust, kehtas ta õlgu ja pööras pilgu kõrvale, ehkki midagi ähvardavat selles sinisilmalises, märgade ja sassis juustega poisivolaskis ei olnud: ta oli koguni haleda välimusega — porine ja märg...

„Sa siis ei taha inimesi kokku kutsuda?“ küsis Elmar vihaselt ja vaatas Tuisule ülalt alla. „Siis... siis helistan ma naaberkolhoosi... Seltsimees Niilus aitab.“

Ta ei teadnud isegi, miks ta seda ütles. Kas meenusid ehk Salme jutud?

Adam Tuisk ühmas rahulolematult.

„Noh, milleks?“ ütles ta lepitavalt. „Meilt on ligem... Ma tulen ise otsekohe.“

... Tagasiteel jõe äärde kohtas Elmar kaht kolhoosnikut hobustega. Nad sõitsid silo auku tampima. Pärast kõnelust Elmariga pöördusid nad jalamaid soo poole. Appitulev traktor turtsus ka juba lähedal...

Kuigi õnnetusemomendist polnud möödunud üle tunni, oli teade levinud nähtavasti kiiresti. Märja põõsastiku juurde jõe kaldale oli kogunenud rohkesti rahvast. Ekskavaatori lähedal sõtkusid mustas turbamullas ringi Järvet ja tema abiline. Neid oli äratanud

Lauba Kai, kes oli esimeste hulgas õnnetusest teada saanud. Elmar märkas Sõmera Jaani murelikku nägu. Sealsamas tammus ka tema pikakasvuline väimees Tõnis ehmunud näoga ja ilma mütsita.

Järvet tõstis sünged silmad küsivalt Elmari poole. See hakkas jutustama...

„Mitte ei mõista, mis jõud teda tõukas. Või murdu-  
sid palgiotsad? Halvasti, sõber...“ vangutas Järvet  
pead.

Ettevaatlikult sõitis ligi traktor ja peatus põõsaste taga; kaugemal soopind ei kandnud teda. Kogu aeg tuli juurde uusi inimesi. Vaadates võimsat masinat, mis oli peaaegu pooleni sohu vajunud, ohkasid nad ja vangutasid vaikides pead. Elmar mõistis — miks... Kui künnil oleks purunenud traktor, oleks see kohe kiiresti remonditud või uus kohale saadetud. Ent kui see masin sohu uppus — oli kohutav... Tähendab, ta ei suuda võitu saada mädasoost, tähendab, raba on tugevam inimtahtest...

Põõsaste tagant ilmus välja rühm inimesi eesotsas Adam Tuisuga. Ta laskis õlalt maha raske labida, lõi selle enda ette maasse, silmitses natuke aega vaikides ekskavaatorit ja ütles:

„Kergem on surnule elu sisse puhuda...“

Talle vastati rõhuva vaikimisega.

Tuisu selja taga seisev Hugo Markus toppis käed taskuisse ja vilistas tasakesi mingit nukrat lauluviisi.

Eemalt müra kuuldes vaatas Tuisk tagasi ja ühmas üllatusest. Paarikümne sülla kaugusel kingul nägi ta naaberkolhoosi inimesi kangide ja labidatega.

Ees ruttas otse üle soostunud heinamaa mätaste Marta Niilus. Otsekohe ümbritsesid teda inimesed... Lauba Kai haaras Martal käest kinni ja pistis nutma.

Aadam Tuisk vaatas kahtlustavalt Elmari poole. „Poiss helistas ikkagi,“ otsustas ta.

Inimesed hakkasid läbisegi seletama Martale, mis oli juhtunud. Aadam Tuisk unustati kuidagi ära... Ta tammus rahvahulga keskel, andis ülemuslikul ilmel paar-kolm korraldust, mida keegi ei mõtelnudki täita, ulatas siis kellelegi oma labida ja läks ära. Hugo Markusele ütles ta rangelt:

„Vaata, et siin kaua aega ei viida... Vili on vaja peksta.“

Sedasama ütles ta ka noorele traktoristile.

Saanud valvekorralt olijalt teada juhtunud õnnetusest, käskis Kallas jalamaid saata Andrei Petrovitši ja Oti järele. Nad tulid üheskoos jaama kantseleisse.

„Ekskavaator on sisse vajunud...“ sõnas direktor vaikselt, heites oma abilistele morni pilgu. „Vaat, missugused on lood... Nüüdsama helistas sealt see noormees Lauba. Ekskavaator on aluselt maha tulnud ja nagu elevant kõhuni sohu vajunud. Tuleb välja tõmmata.“

„Kuidas nii? Libises aluselt maha või murdusid palgid?“ hämmastus Andrei Petrovitš.

„Ta ei tea siinamaale veel isegi,“ kehtitas Kallas õlgu. „Vajus sisse — ja valmis...“

„Tarvis traktorid kiiresti välja kutsuda,“ tegi Ott ettepaneku, kurvastades tõsiselt õnnetuse üle.

„Sohu? Kinni jäävad...“ vaidles Kallas vastu. „Enne tuleb palkidest tee teha. Sõidame ruttu...“

Võtnud kaasa remondilukksepa, terastrossi ja mõningad tööriistad, kihutasid kõik kolm juba tunni aja pärast poolteisetonnisel veoautol Haldja poole.

Kui nad kuusemetsa juurde jõudsid, hakkas vihma

kallama. Andrei Petrovitš polnud vihmamantlit kaasa võtnud ja Ott varjas teda enda omaga. Jõe lähedal selgines taevast, päikesekiirte vihud murdsid rebenevad äärtega pilvede vahelt läbi ning löid särava augustikuu vaskkollastel põldudel.

Laskuti vana veski varemete juurde ja sõideti ettevaatlikult üle palksilla. Mööda laia süvendatud jõesängi jooksis vesi... Poole kilomeetri kaugusel paistis buldooser, mis tasandas muldvalli kaldal.

„Näe, siit on meie ekskavaator läbi läinud,“ sõnas Juhan Ott uhkusega.

„Ja see on ju ka meie oma...“ noogutas Andrei Petrovitš buldooseri poole.

Jälle vilksatasid mööda postid. Juhan Ott jälgis neid, kuni silmad prillide taga täitusid näkku piitsutava tuule tõttu pisaraist. Siis vaatas ta jälle Andrei Petrovitši murelikku näkku ja lausus sõnu otsides:

„Hea on nõnda teed mööda sõita... Näed, kuidas elu edeneb...“

Andrei Petrovitš ütles:

„Jah, hea... Tunned end homsele lähemale jõudvat, eks ole? Mulle näib praegu just nii, et seal, kün-gaste taga, selle lepavõsastiku ja selle raba asemel laiuvad tasased põllud, kolhoosi agrolinnakesed, pargid...“

Veoauto sõitis mõnda aega mööda pehmet rööplikku teed ja peatus siis...

Mihkel Kallas kargas talle mitteomase kärmusega autost välja ja ruttas pajupõõsastiku poole, mille tagant paistis ekskavaatori käpp. Teised järgnesid talle.

Kui nad lähemale jõudsid, vilistas Andrei Petrovitš üllatusest ja Kallas vangutas meelegibeduses pead. Soopinna kohal tolknes ainult ekskavaatori käpp, alu-

mine korpus oli musta rabamudasse vajunud... Siin ei suutnud aidata mingid traktorid. Masin oli kindlalt sisse vajunud.

Neile tormas vastu pikk noormees, kõrvuni porine ja läbimärg. Andrei Petrovitš tundis vaevu Elmari ära.

„Mis sa, puupea, ometi oled teinud, eh!“ sõitles Andrei Petrovitš, valuliselt laupa kortsutades. „Kuidas sa ometi?“

Neile vastu ruttasid inimesed: Järvet, masinisti-abilised, kolhoosnikud... Koos nendega lähenes ka Marta Niilus.

Pahkludeni turbalögasse vajudes astus Andrei Petrovitš ekskavaatori juurde. Kallas vestles mornilt masinistidega. Ott näris paberossi, mille ta oli süüdata unustanud.

Andrei Petrovitš seisis üsna kaua mõtteisse süvenenult masina juures ja pomises midagi endamisi. Kui ta viimaks tagasi tuli, mõistis Kallas tema siledaks muutunud lauba järgi, et mehaanik on mingi otsuse teinud ja et ta ei pea olukorda sugugi nii raskeks.

Kõik pilgud pöördusid lootusrikkalt temale.

„Kas hakkame lahti kaevama?“ küsis Kallas. „Palke alla panema?“

„Noh, see oleks kolm ööd-päeva tööd,“ lõi Andrei Petrovitš käega. „Misjaoks? On olemas teine viis.“

Ta silmitses end ümbritsevaid inimesi ja peatas millegipärast pilgu Marta otsustaval näol. Viimane näis temale siin kõige tähtsam olevat. Pöördudes tema ja üheaegselt masinistide poole, hakkas Andrei Petrovitš asjalikult selgitama:

„Pange kuus inimest otsekohe palke saagima, — sedasi! Nüüd siis, masinistid, kas näete seda kasekändu kaldal? Võtke kopp maha, kinnitage tross

kännu külge ja tõmmake kogu jõust masinat. Kui masina tagumine ots kerkib, siis muudkui palke ja notte alla toppima. Saite aru?"

„Tooge saed ja kirved!“ hüüdis Marta.

Järvet mõtles ekskavaatori juurde minna, kuid Elmar, kes kogu jõudu pingutades turbasse vajunud kabiiniust lahti tiris, vaatas talle nii paluvalt otsa, et masinist löi vaid käega ja jäi oma kohale seisma.

Teiste hulgas nägi Elmar ka Pärtli Salmet. Tema kahvatul, kohkunud näol paistsid selgemini kui hari-likult tedretähed. Elmari pilku tabades pöördus Salme kähku kõrvale, haaras kabiiniuksest kinni ja aitas seda kuidagiviisi praokile kiskuda.

Varsti hakkas mootor tööle. Ekskavaatori käpp laskus sujuvalt kaldale, abilised koos Järvetiga astusid juurde ja kinnitasid trossi kasekännu nagu ankru külge:

Masina juurde tassiti juba äsjasaetud puutüvesid ja palgijuppe.

„Tõm-baa!“ käsutas Andrei Petrovitš.

Ekskavaatori käpp tuksatas, tross tõmbus pingule... Mootor töötas hoogsalt. Ja masina tagumine ots võpatas ja tõusis pikkamisi, vaevaliselt rabalögast välja, avades enda all musta, haigutava augu.

„Visake palke alla, kiiresti!“ kisendas Andrei Petrovitš.

Salme viskas esimesena roomikute alla lepanoti.

Üksteise järel lendasid puunotid ekskavaatori alla; neid tõugati lattidega tagant. Vana Jaan Sõmer libas- tus oma üliagaruses ja pidi peaaegu ise roomikute alla kukkuma.

„Aitab!“ kamandas Andrei Petrovitš lõbusalt. „Viige käpp üle teisele poole. Kinnitage tross!“

Nüüd sööstis juba pooltosinat inimest kinnitama trossi mäni külge, mis kasvas jõe teisel kaldal.

Manööver oli arusaadav: ekskavaator pidi end ise välja tõmbama, haarates kinni puudest ja kergitades kord ühte, kord teist külge, kuni alla kasvatati kindel aluspõhi.

Andrei Petrovitšit ja Kallast vaadates inimesed elavnesid, muutusid lõbusaks; kõik mõistsid, et hädaoht on möödunud.

Oisest jahist väsinud Pärtli Madis magas kaua.

Ta nägi unes, et hundikutsikad olid tunnist välja tulnud, tema aga püüdis neid mööda toanurki ja topis tunni tagasi. Hundipojad olid käega katsudes pehmed ja soojad, just nagu kanapojad. Madis ärkas ja nägi, et tilluke punakas kassipoeg soojendas end tema käe all...

Äsjasest vihmavalingust üleuhutud akna taga sädeles tuhandeis tilkades päike. Madisele meenusid öise jahi üksikasjad: end kuuse taha varjanud emahunt, tema kutsikad pesas... Madis laskis ruttu jalad põrandale ja hakkas riietuma. Tarvis hundipojad tunnist ära koristada, enne kui eit kisa tõstab.

Miina kuulas köögis hämmeldusega, kuidas tema vanamees puise, paindumatu häälega tühist laulu laulab:

Meie kassil pojad,  
meie kassil pojad,  
seitse poega korraga...

Laul katkes ootamatult. Madisele meenus kahetsusega, et nad pidid täna hommikul kahekesi Sõmera Jaaniga talli laastukatust paikama. Kuidas ta ometi selle aja läbi oli maganud? Vana Jaan vannub seal juba kindlasti kurja...

„Kas Sõmera Jaani juurest pole keegi käinud?“ hüüdis ta Miinale läbi seina.

„Sa ära karju, vaid korista oma kutsikareod kuhugi minema!“ vastas Miina vihaselt, kõõgis pliidiraudadega kolistades. „Mis ma nüüd selle tunniga peale hakkam?“

„Pole sinu asi!“ kähistas Madis kõhima hakates vastu. „Need reod maksavad kümme sinu tunni. Miks sa küsimuse peale ei vasta?“

„Vana Jaan on vist seal, kus kõik teisedki... Soo peal!“ karjus Miina. „Lauba Kaie poeg ajas masina sohu... Uputas ära!“

Uudis kõlas nii rumalana ja metsikuna, et Madis ei saanud seda kohe uskuma jääda. Ta paiskas akna lahti ja jäi kuulatama, kas masin müdiseb jõel. Ei, tavalist müra polnud kuulda...

„Kai kardab, et poeg kihutatakse töölt häbiga minema...“ rääkis Miina. „Mis siis nüüd saab? Tuleb välja, et enam ei saagi jõesängi süvendada? Ei hakkagi jõgi jooksuma? Kõik jääb vanaviisi?“

„Pea,“ nohises Madis. „Kust mina seda tean... Kuidas see masin sisse vajuda võis? Pidas kogu aja vastu ja nüüd korraga — säh sulle!“

Võtnud eineks äripäevaselt soolasilku, keedetud kartuleid ja hapupiima, hakkas Madis sahvris tunni juures kohmitsema. Asetas vihaselt urisevad hundi-kutsikad korvi ja sidus pealt kotiriidega kinni. Temas mässasid vastandlikud soovid: kohusetunne kutsus teda tallikatust parandama, kuid oli ka kange tahtmine hundi kere metsast ruttu koju tassida ja koos kutsikatega linna viia. Ent teisest küljest ei saanud kõige sellega tegelema hakata, ilma et oleks omaenda silmaga näinud, mis siis seal, jõel, ekskavaatoriga lahti oli. Kõigele lisaks tundis vanamees end võlgla-

sena Elmar Lauba ees. Võib-olla vajab poiss praegu tema abi?

„Kaie poeg kihutatakse tingimata töölt minema... Kui veel kohtu alla ei lähe, — niisugune masin ikka sohu matta...“ pomises Miina masendatult.

„Pea suu! Ära lobise, mida sa ei tea...“ pöörutas Madis südametäiega jämedat kadakakeppi vastu pörandat.

Ta väljus majast ja suundus vana sauna poole: sinna kostis harilikult kõige selgemini mootori ühtlane tuksumine. Sealt, väikeselt truubilt võis, kui teraselt vaadata, näha ka ekskavaatori käppa, mis liikus tiheda põõsatihniku kohal. Madis oli juba harjunud võimsa masina kärarikka hingamisega, samuti nagu ta oli harjunud mõttega eelseisvaist muudatustest Haldja jõel... Kui masin süvendab jõesängi ja selles vool kiiremaks muutub, kaevavad inimesed sinna kanalid ja kraavid ning jõgi korjab endasse igivanast ajast seisnud rabaveed... Kõik ümberringi võib põlluks muuta...

Ahtakest aiarada mööda sõstrapõõsaste vahel jõudis Madis mustunud saunakese juurde, soo poole alaneva künka servale. Siit nägi Madis kolhoosnikuid, kes ühekaupa soometsa servale lähenesid. Nüüd sõitis kohale auto. Veidi hiljem hakkas mürisema ekskavaatori mootor ja vaikis jälle.

Näis, et masin võitles, müttas soolõugas. Elmar ei tahtnud alla vanduda...

Madis tammus kõheldes paigal, läks maja juurde ja pööras siis värava poole. Tema mõtted keerlesid Elmari, tänase öö ja masina ümber.

Ja äkki oleks miski otsekui torganud Madist. Talle meenus sae peenike vingumine soos, kohtumine Markusega, nende öine kõnelus...

Mis latte see Markus seal saagis üksipäini metsas, pilkasel ööl? Võib-olla on sellel midagi ühist õnnetusega?

Ja hetkegi enam mõtlemata, soovides kiiresti kontrollida oma hirmsat kahtlustust, jooksis Madis majja ja hakkas veel niiskeid raskeid saapaid jalga tõmbama.

Unustades sookailude all vedeleva emahundi, jättes korvi hundipoegadega keset tuba seisma, tõrjus ta oma pärimistega pealekäivat naist hajameelselt eemale ja hakkas kiiruga jõe poole astuma.

Elmar jälgis kabiinis istudes vahetpidamata Melnikovi märguandeid ning lülitas lõpmatuid kordi mehhanisme sisse ja välja.

Ekskavaator kerkis teda endasse imevast rabast suuri vaevu, tohutu jõupingutusega, ümbritsevate inimeste visa abiga. Kuid ta kerkis! Elmar tundis seda mootori vabamast ja kergemast töötamisest, sellest, kuidas inimeste nägudel alanes pinge. Nüüd nägi ta neid nägusid mitte alt, nagu mahakukkunud inimene, vaid juba ülalt, otsekui oleksid siia labidate, pootshaakide ja saagidega kokkujooksnud kolhoosnikud teda kätel koos tema tohutu raske ekskavaatoriga üles tõstnud.

Must turbamass kleepus paksult roomikute külge. Masina ees lookles üks soojõekese umbekasvanud haru, taga aga, seal, kust ekskavaator oli läbi tulnud, kulges pikk, sirge, juba süvendatud peasäng... Ning uue ja vana jõesängi ühinemiskohas müttas segipööratud märjas turbamassis võimas terashiiglane ja inimesed aitasid teda.

Melnikovi märguande peale pani Elmar viimaks mootori seisma ja väsinud käeliigutusega laubalt

juukseid tagasi heites avas kabiiniukse. Kümnekond sammu ekskavaatorist eemal valmistati kiiruga uut alust, palke mitmekaupja kokku sidudes.

Elmari tähelepanu äratas lähedal tekkinud kära. Labidaid maasse lüües ümbritsesid kolhoosnikud vana Pärtli Madist, kes vehkis ärritatult kätega Hugo Markuse nina all ning pöördudes igauhe poole eraldi ja kõigi poole korraga, kõneles valjusti:

„Ma ju kuulsin, kui ta saagis. Ma veel muretse-sin, et hirmutab hundid ära. Tema aga, saate aru, saagis siin kuskil... Te vaadake oma masin nagu kord ja kohus järele!...“

Markus püüdis jultunud toonil vastu vaielda. Inimesed vahetasid pilke. Kallas kummardus Järveti kõrva juurde. See suundus kiiresti ekskavaatori poole.

Elmar, kelle peas tärkas aimus, millest ta kattus üleni higiga, kargas Järvetit ootamata kabiinist välja, haaras labida ja hakkas vana aluse libeidaid, sohu vajunud palke ümbert lahti kaevama. Elmari kõrval asusid tööle raskesti hingav Järvet ning veel keegi. Labidad mütsusid tumedalt sügavale soomudasse vajunud palkide vastu põrgates.

„Käes... Kätte saime,“ ütles Elmar hingeldades, viskas labida kõrvale ja kummardus roomiku poolt sisselitsutud palgi kohale. Kätega murdekohta kobades kahvatas ta...

Ja ilma et oleks Järveti poole vaadanud ning huvi tundnud selle vastu, mis ütleb või teeb tema ülem, ajas ta end sirgu ja läks inimeste rühma juurde, kes üksisilmi jälgisid tema tegevust.

Tema, Elmar, nägi ainult ühte nägu — Hugo Markuse laia, heasüdamlikku nägu, millelt pikkamisi kustus teeseldud küsiv naeratus...

Kuidas, Hugo Markus on bandiit? See süütu ja lõbus naljahammas Markus, keda Elmar oli juba lapsepõlvest saadik oma sõbraks pidanud? Markus oli ju alati sõbramehelikult suhtunud temasse, Elmarisse, katkistes pükstes karjapoisikesse, oli naljaviluks pakkunud talle oma traktorit müüa, heasüdamlikult õlale patsutanud... Ja nüüd, mil tema, Elmar, oli suureks kasvanud ja Kilgi külasse tagasi tulnud, oli Markus teda nii sõbralikult tervitanud, niisuguses vaimustuses tema masinast olnud! Tähendab, see kõik oli vale, kuna tema, Markus, oli otsustanud selle masina hävitada...

Oo, seda oli Elmaril kümnete inimeste silme ees väga raske mõista ja läbi elada. Tal oli praegu võibolla niisama valus kui seal, vanas pargis, kus ta pisarad silmis oli lõbusat polkat tantsinud...

„Võtke ta kinni!“ ütles ta kähinal. „Palgid on läbi saetud...“

Ja ehkki Markust hoidis juba pooltosinat kätt, haaras ka Elmar ise kramplikult tema varrukast kinni, otsekui kartes, et Hugo võib mingi sellise vembuga hakkama saada, millest kõik naerma puhkevad, teda uskuma hakkavad ning ta lahti lasevad...

Lahkudes sohu vajunud ekskavaatori juurest, kasutas Tuisk juhatusse tagasiminekuks teerada, mis möödus kuusetukast, kus asus rebasekasvandus.

Adam ei suutnud hoiduda sisse astumast traatvõrguga piiratud aeda, kust uurivalt vahtisid teravainalised, kurjade silmadega näod. Ta löikas aianurgas konksu otsas rippuva hobusejala küljest mõned lihatükid ja viskas need oma lemmikule „Neegusele“, kelle uhkel sabal oli tume rõngakujuline vööt.

Esimees armastas üksipäini kasvanduses ringi jalutada, istuda puupakule ja mõtiskleda.

Ta kujutles, kuidas aasta pärast istub igas praegu tühjas puuris rebane. Veebruaripakase ajal, kui rebaste karv omandab hõbedase läike, tapab Tuisk pooled loomadest, ja jooksvale arvele pangas sigineb raha. Siis oskab ta näidata, mis mees ta on. Ta ei hakka raha raiskama lautade ehitamisele nagu Marta, vaid toimib targemini: remondib vesiveski, laseb käiku saeraami, ja ümberkaudsed kolhoosnikud hakkavad tema juures vilja jahvatama ning laudu saagima, tema aga hakkab neilt selle eest raha võtma. Et sissetulekuid saada, selleks pole tingimata tarvis kraave kaevata, kogu jõudu ja kõike raha maasse mätta, nagu Marta Niilus seda teeb.

Adam Tuisk vaatas rahulolematult jõe poole. Ikka veel ei tule... Selle asemel et tööle asuda, jahivad seal sissevajunud masinaga. See on lõppude lõpuks maaparandusjaama asi. Nemad vastutavad oma töö eest. Ekskavaator pole hobune, teda kõite ja lattidega välja ei kisu. Varsti algavad sügisesed vihmad, soo kattub veega, — sõida kas või paadiga... Marta Niilus jõuab arusaamisele, et unistustest tegudeni on rohkesti maad.

Eemalt hakkas kostma paljude häälte kära. Tuisk väljus aiast. Teda hämmastas, et inimesed ei tulnud rada mööda hanereas, vaid segamini, tihedas trobikonnas, kõndides otse mööda kõrrepõldu. Kuid mis pagan see on, — miks siis August Järvet ja Sõmera või Tõnis hoiavad Markust kätest kinni?

Adam Tuisk tundis, kuidas tal halbadest, alateadlikkudest eelaimustest süda rahutult valutama hakkas. Esimestes ridades märkas ta Marta Niiluse tuules hõljuvaid heledaid juukseid ja Pärtli Madise

toekat kogu. Ja nende järel tulevad Sõmera Jaan ning Ivaski Juula niisuguse näoga, nagu oleksid nemad siin kõige kangemad, kes korra majja löid!

Tuisk astus tahtmatult mõned sammud teerajast kõrvale, nagu toimib tavaliselt inimene, kui ta näeb enda poole liikuvat rahvahulka.

Esimehe kohale jõudes peatus Pärtli Madis ja oma kadakast keppi pahklikus käes kõvasti pigistades pahvatas talle otse näkku:

„Kuule sa, kas sa tead ka, et sinu sõber on bandiit? Tema see prooviski masinat sohu uputada...“

„Ta on hulluks läinud,“ kähistas Tuisk ega tundnud ise oma häält ära.

Peatusid ka teised kolhoosnikud.

„Aga meie kiskusime ta välja, ehkki ilma sinu abita,“ lõi sekka Sõmera Jaan. „Ja hakkab jälle töötama...“

„Ainult et teise esimehe ajal...“ sõnas vihaselt Juula Ivask ja torkas oma kuivetud soonilised käed väljakutsuvalt puusa.

Aadam Tuisk tõstis silmad Martale. Kuid see ei pööranud peadki tema poole. Ta kõneles rahulikult direktor Kalda ja selle abilistega. Tuisk suunas pilgu ülejäänutele. Mõned silmitsesid teda uudishimulikult, teised süngelt ja võõrastavalt. Pärtli Salme seisis Marta Niiluse kõrval ja kohendas Tuisule tähelepanu pööramata oma kammiga Marta juukseid.

„Mis me siis seisma jääme?“ küsis Andrei Petrovitš kannatamatult, ja Järvet tõukas otsustavalt Markust edasi.

Kolhoosnikud sammusid Martat ümbritsedes, otsekui tunnistades tema õigust neid juhtida.

Sel ajal kandsid masinistid agaralt jõest vett ja pesid ekskavaatorit rabakõntsast ning porist. Seejärel pesid nad mõnuldese iseendid pohlade järele lõhnava pruuni veega, puhastasid riideid ja puhkasid pärast läbielatud erutusi.

Leo oli jõudnud end juba täiesti korda seada, isegi oma sassis juuksed siledaks kammida, ent tema ülemistus ikka veel jõe ääres millegi üle mõtiskledes.

Elmar vahtis üksisilmi vett enda ees ja märkas äkki alles nüüd, et see oli ju muutunud! Oli muutunud vee värvus, mis turbase põhja tõttu oli kunagi must olnud. „Vanal raudteelasel oli õigus, kui ta meie masinat kiitis. Suure töö oleme siin, Kilgis, ära teinud,“ mõtles Elmar uhkusega.

Ta tõusis, sirutas end ja ütles Leo poole pöördudes karmilt:

„Noh, mis sa seisad, noormees, sedasi me sinuga täna kuigi palju edasi ei jõua...“

Sinisilmne Leo astus kuulekalt oma ülema juurde ja jäi talle truult otsa vahtima, oodates korraldusi. Tahtmatult Elmarit jäljendades lükkas ta oma nokkmütsi samuti asjalikult kuklasse ja kortsutas kulmu. Ta oleks nagu näinud end tulevikus Elmari-taolise vanemana sellel masinal...

Soos, keset sammaldunud mände ja kolletama lõõvaid kaski hakkas jälle mürisema ekskavaator, ja teraskopp raputas vedelat turbamulda, savi ja kive rahulikule kaldale, kust alles äsja olid lahkunud erutatud inimesed.

Keskpäevaks oli masin kümme meetrit edasi liikunud ja väljatõstetud põhja savisegune kollakas vall oli katnud hulga jalgade jäljed, — nüüd poleks enam keegi suutnud näha siin Markuse suurte naeltega rautatud saabaste jälgi.

Pritsmesambaid üles paisates langes kopp vette, pures raginal jõepõhja ja ajas sealt üles soga ning muda, mida kiirenenud veevool otsekohe kaasa haaras ja kiiresti eemale kandis.

Septembri lõpul langetas vaher Pärtli Madise maja ees kitsilt ühekaupa oma raskeid punakaid lehti; tuul ei suutnud neid kaugele kanda ja nii nad jäid lamama murule ümber puu.

Kõverate sookaskede lehed põlesid pidulikult nädalat paar sügiseses kollases tules, ent nüüd olid nad pruuniks söestunud. Nad olid kerged nagu tuhk; tuul pühkis kased neist paljaks ja kihutas neid kahinal mööda halli kõrrepõldu.

Suvi oli lõppenud. Päevad olid nii lühikesteks muutunud, et Kilgi eided ei jõudnud valgevaral koidust pimedani isegi poolt sukka valmis kududa, kolhoosifarmi lüpsjad aga läksid lauta hommikul pimedaga ja viimase toidu andsid loomadele ette, kui akende taga oli pilkane pimedus. Kolhoosnikud naljatasid, et ainult esimehel Marta Niilusel ja arveametnikul Salme Pärtlil oli päev pikemaks muutunud: kuni hilisõhtuni helendasid Tuleviku kolhoosi juhatuse aknad. Salme ja Marta arvutasid avansse tööpäevade kohta; kolhoosipere oli suurenenud, suurenenud olid ka majapidamine, sissetulekuallikad ja sissetulekud ise. Vana Sõmera Jaan klopsis kiiruga kokku uusi salvesid aidas. Ehkki siin-seal oli kartul veel võtmata ja hilised peedid täitusid suhkurmägusa mahlaga, oli kibekiire põllutööde aeg läbi. Marta Niiluse jalgratas seisis nüüd osa päevast rahulikult kolhoosi juhatuse koridoris seina ääres.

Uhel niisugusel lühikesel ja tuulisel päeval läks Lauba Kai kuusikusse seeni korjama. Kожu tagasi

pöördus ta mööda hõredat metsaäärt. Korv oli juba ammugi täis, kuid Kai ei suutnud ikkagi ära minna: kullakarva riisikaid oli tervete kobaratena peidus sügiseste lehtede all. Pikkamisi kodu poole liikudes jõudis ta endalegi märkamatult jõe äärde viivale rajale ja kuulis seal tumedaid kirvehoope. Kai ajas kangeks jäänud selja sirgu ja vaatas ringi. Kirvehoo- bid kostsid sammaldunud latt-tara poolt, mis kunagi oli eraldanud Pärtli maad Lauba maast. Tara algas künkalt, taludest mööduva tee juurest ja ulatus jõeni välja üle mätliku ning pehme samblamaa, mida ei saanud nimetada niiduks ega karjamaaks.

Möödunud aastal, kui põllud künkjal ühendati üheks suviviljalapiks, oli tara mingi ime läbi pärast kündi terveks jäänud, otsekui oleks ta kivist laotud ja mitte kõdunevaist puulattidest.

Nüüd lõhkus oma vanasse lambanahksesse vesti riietunud Pärtli Madis tara. Lauba Kai vaatas kaua pealt, kuidas Pärtel hoogsalt raius peenikesi kuusest püsteibaid ja hoolikalt kiskus välja haavapuust põik- latte. Siis kohendas ta rätinurki ja astus vaikselt otse üle karjamaa Pärtli poole.

Pärtli Madis oli nii töös, et ei märganudki, kuidas eit talle lähenes, ja tõstis alles siis pea, kui kuulis tema tervitust.

„Puu on täiesti läbi mädanenud, vist ei võta tuldkil külge,“ urises ta Kaie nähes ja pööras pilgu kõrvale.

„Soomaa on puu läbi söönud nagu rooste raua,“ nõustus Kai.

Pärtli Madis rõhus kogu jõust aja jooksul tinahal- liks muutunud lattidele, ja pikk tarajupp langes maha. Madis kummardus ja asus latte lahti kiskuma, Kai aga märkas äkki tema pingutusest punaseks läi- nud kaela silmitsedes esmakordselt, kuivõrd raugali-

kult lõdvaks oli Madise nahk muutunud, millised sügavad kortsud olid sellele ilmunud. Kui palju aastaid oli ta vihaste tülide hetkedel vaenulikult vaadanud seda punast jonnakat kaela. Ning esimest korda elus läbis Kaie südant terav haletsustunne vanamehe vastu. Ta asetas korvi maha ja astus Madise juurde, et aidata tal tihedast tarapistandist pikka latti välja kiskuda.

Kui nad olid latid ühte hunnikusse korjanud, võttis Madis uue jupi tara käsile ja hakkas raiuma püstlatte. Kai aitas tal latt-haaval laiali kiskuda ka selle osa aiast, ja Madis ei öelnud eidele midagi, ei ajanud teda ära...

Nii nad liikusid jupp-jupilt edasi, ikka lähemale jõele; kullakarva riisikaid täis korv jäi kaugemale selja taha.

Viimane tarajupp jõekaldal oli juba lammutatud. Lai riba savi ja turvast, mille ekskavaatori kopp oli kaldale välja heitnud, läks sealt läbi.

„Masinistid on ära lammutanud,“ sõnas Madis raskesti lõõtsutades ja laubalt higi pühkides. „Elmar ja Järvet...“

„Jah, paistab, et nemad,“ nõustus Kai. „Elmar hakkab siin uue ekskavaatoriga jõge võtma, näe seal, kus kallast on maha kaevatud... Sellelt kaldalt kaevab ta sihti mööda kraavi sisse.“

Ta osutas käega uhkelt jõe madalale kaldale, mis oli selles kohas libamisi maha kaevatud. Kai kõneles nõnda, nagu poleks Madis seda teadnud ega näinud.

„Meile antakse kõige paremad masinad, et soost ka miskit asja saaks,“ seletas Kai. „Ma ootan ju täna oma poissi tagasi: ta sõitis tunaeile uue ekskavaatori järele...“

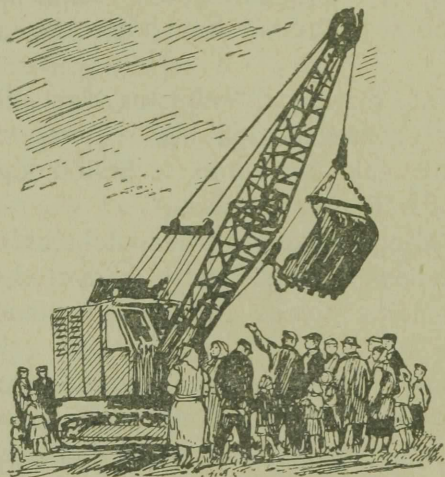
Madis vahtis Kaie lobisemist kuulates üksisilmi vette enda ees.

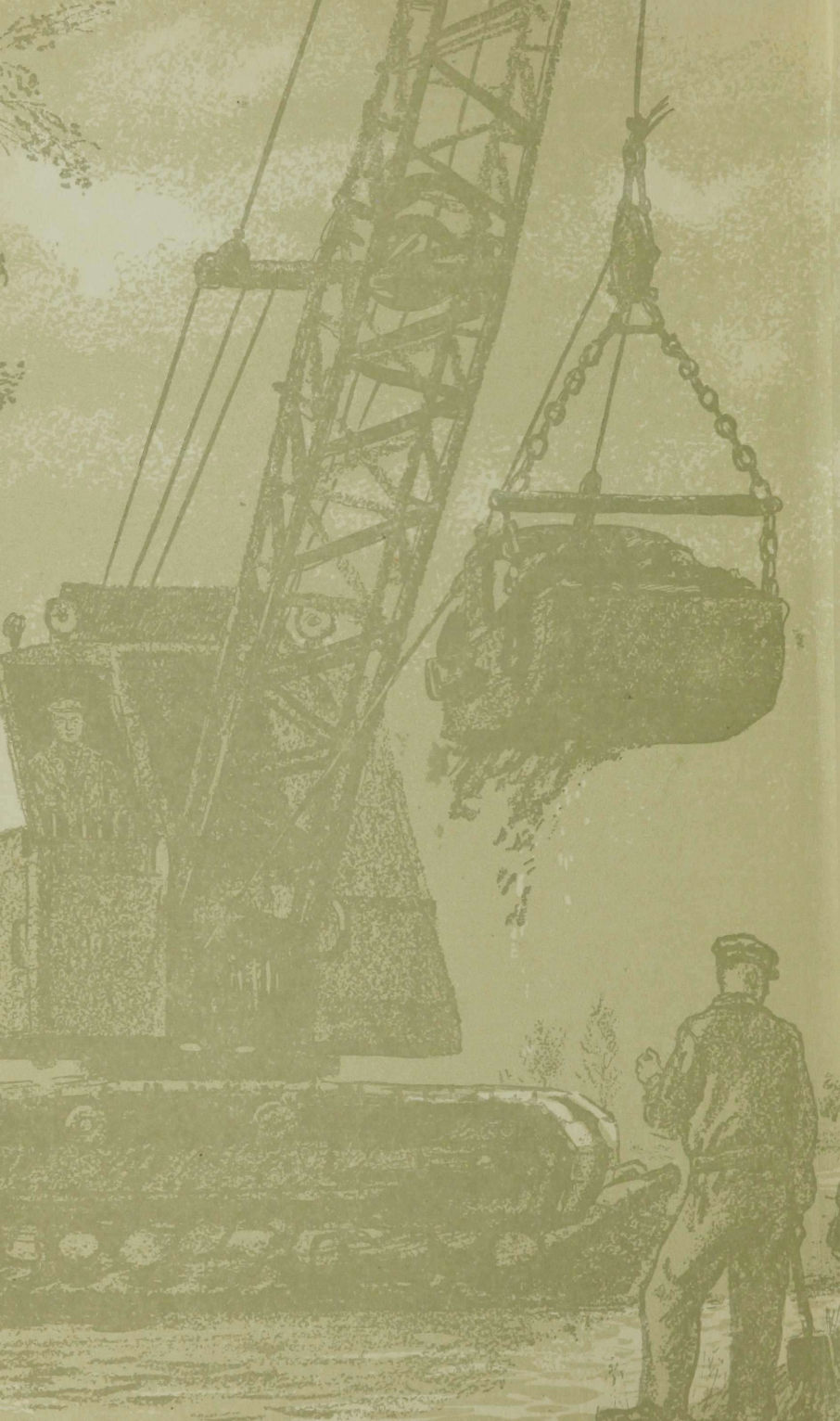
„Vesi on ju musta värvi kaotanud,“ tähendas Madis imestusega. „Masinistid on soise põhja välja vinnanud...“

Kai vaatas samuti vette ja pidi Madisega nõustuma. Pärast seda, kui masinistid olid süvendanud jõesängi kuni helekuldse kruusani, oli vesi läbipaistvaks muutunud. Ka jõe vool oli kiirenenud; seda võis märgata kergest virvendusest, mis sileda veepinna siin-seal kirendama pani.

„Nüüd võib Haldja jõgi endasse korjata kogu vee soost,“ ütles Madis rõõmsalt ega pööranud kaua pilku tulevase kraavi sihilt. Piki värskelt sisseraiutud sihti nägi ta selgesti kauget küngast ning uuteks külvideks küntud mustjaspruuni põllu laiü ribasid.

1950







Rbl. 5.10

A-18993

x1

TÜ RAAMATUKOGU



1 0300 00443723 4